

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.697>

<https://orcid.org/0009-0005-3945-6931>

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Rimantė Gaičevskytė-Savickė

Nusikaltusi moteris: kriminologinis elgesio suvokimas ir įvaizdis medijose

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
Sociologija (S 005)

VILNIUS 2024

Disertacija rengta 2017–2024 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Aleksandras Dobryninas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – prof. dr. Arūnas Poviliūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005).

Nariai:

doc. dr. Algimantas Čepas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001);

prof. dr. Dina Siegel (Utrechto universitetas, Nyderlandai, socialiniai mokslai, sociologija – S 005);

dr. Rūta Vaičiūnienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas, socialiniai mokslai, sociologija – S 005);

doc. dr. Laimutė Žilinskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – S 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2024 m. gruodžio mėn. 6 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto 201 auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 9, Vilnius, Lietuva), tel. +370 5 2667616; el. paštas: info@fsf.vu.lt.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.697>

<https://orcid.org/0009-0005-3945-6931>

VILNIUS UNIVERSITY

Rimantė Gaičevskytė-Savickė

Female Offender: The Criminological Perception and Media Portrayals

DOCTORAL DISSERTATION

Social Sciences,
Sociology (S 005)

VILNIUS 2024

The dissertation was prepared between 2017 and 2024 in Vilnius University.

Academic supervisor – Prof. Dr. Aleksandras Dobryninas (Vilnius University, Social Sciences, Sociology, S 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Prof. Dr. Arūnas Poviliūnas (Vilnius University, Social Sciences, Sociology, S 005).

Members:

Assoc. Prof. Dr. Algimantas Čepas (Vilnius University, Social Sciences, Law, S 001);

Prof. Dr. Dina Siegel (Utrecht University, Social Sciences, Sociology, S 005);

Dr. Rūta Vaičiūnienė (Institute of Law at the Lithuanian Centre for Social Sciences, Sociology, S 005);

Assoc. Prof. Dr. Laimutė Žilinskienė (Vilnius University, Social Sciences, Sociology, S 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 15:00 on 6 December 2024 in Room 201 of the Faculty of Philosophy. Address: Universiteto street 9/1, Vilnius, Lithuania. Ph. +370 5 2667616; e-mail: info@fsf.vu.lt.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University:

www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. MOTERŲ NUSIKALTIMŲ VERTINIMO KISMAS: NUO <i>NEREIKŠMINGOS ANOMALIJOS</i> IKI SUDĖTINGO KRIMINOLOGINIŲ TYRIMŲ OBJEKTO	13
1.1. Moterys kriminologinėse teorijose.....	14
1.2. Feministinė „vyriškosios“ kriminologijos kritika	20
1.3. Feministinės moterų nusikaltimų aiškinimo teorijos.....	23
2. MOTERŲ GYVENIMO RAIDOS TRAJEKTORIJOS.....	26
2.1. Moterų gyvenimo trajektorijų analizė: kiekybiniai tyrimai	28
2.2. Moterų gyvenimo trajektorijų analizė: kokybiniai tyrimai	30
2.3. Moterų nusikalstamo elgesio ypatumai.....	31
3. MOTERYS PANEVĖŽIO KALĖJIME IR JŲ ISTORIJOS	34
3.1. Feministinė kokybinio interviu samprata.....	34
3.2. Tyrimo metodologija.....	36
3.3. Moterų gyvenimo istorijos: interviu analizė	42
3.3.1. Eilinė moteris arba atsitiktinai nusikaltusi.....	43
3.3.2. Viktimizaciją patyrusi moteris.....	52
3.3.3. Lėtinė nusikaltėlė.....	59
3.3.4. Marginalizuotai grupei priklausanti moteris.....	69
4. NUSIKALTUSIOS MOTERS ĮVAIZDIS MEDIJOSE.....	76
4.1. Moterų nusikaltimai – itin geros blogos naujienos	78
4.2. Nusikaltusios moters įvaizdžio medijose ypatumai.....	82
4.3. Nusikaltusių moterų vaizdavimas naujienų portale DELFI.lt: pristatomi nusižengimai ir pažeidėjų įvaizdžiai	84
4.3.1. Registruotos moterų nusikalstamos veikos ir jų pateikimas DELFI.lt	84
4.3.2. Nusikaltusios moters įvaizdžiai DELFI.lt	93
APIBENDRINIMAS.....	102
IŠVADOS.....	105

LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	108
PRIEDAI	125
1 PRIEDAS. Moterų, kaltinamų nusikalstamomis veikomis, statistika 2004-2020 m.....	125
2 PRIEDAS. Pusiaus struktūruoto interviu gairės	133
3 PRIEDAS. Kokybinei analizei atrinktos publikacijos.....	135
SUMMARY	142
PADĖKA.....	155
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	156

IVADAS

Teorijos, aiškinančios nusikaltimus ir viktimizaciją, ilgą laiką apsiribojo vyrų deviacijomis. Tuo tarpu moterų patirtys susiduriant su kriminaline justicija buvo tiriamos paviršutiniškai arba ignoruojamos. Unikalūs moterų vaidmenys – moteris auka, moteris nusikaltėlė – menkai analizuoti arba jų aiškinimas būdavo primityvus ir stereotipinis (Chesney-Lind, Morash, 2013).

Įprastai mokslinis dėmesys moterų nusikalstamam elgesiui apsiribojo šiais kontekstais: 1) moterų ir vyrų nusikaltimų skaičių palyginimu, kurio tradicinė išvada – moterys nusikalsta daug mažiau nei vyrai, 2) prostitucijos – kaip reiškinių – tyrimais ir 3) smurtaujančių moterų nuodėmingo gyvenimo tyrimais, kurių esminės įžvalgos buvo grindžiamos tuo, kad *normalios* moterys yra pasyvios, todėl kaltinamos smurtiniais nusikaltimais moterys veikiausiai turi kokių nors sutrikimų (Curran, Ranzetti, 2001). Galima pastebėti, kad *nenormalumo* etiketė bemaž per visą XX amžių yra labai dažnai aptinkama moterų kriminalinio elgesio analizėje.

Situacija iš esmės pradėjo keistis XX amžiaus 6–7 dešimtmečiais¹, kai antroji feminizmo judėjimo banga įkvėpė feministinės kriminologijos – kaip atsvaros tuometinei vyriškai nusikaltimų tyrimų prizmei – susiformavimą. Feminizmo atstovų žvilgsniai kryo į rasinius, etninius ir lytiškumo klausimus (Chesney-Lind, 2006). Šiame kontekste feministinės kriminologijos atstovai pradėjo domėtis į kriminalinę justiciją patekusių moterų istorijomis: *Kas jos? Kodėl nusikalsta? Kuo moteris nusikaltėlė skiriasi nuo nusikaltusio vyro? Kokius moterų poreikius turėtų atliepti baudžiamoji sistema?* Taip pat daugiau dėmesio skirta ir moteriai aukai.

Vienas iš kritikos tradicinei kriminologijai aspektų – negebėjimas identifikuoti ir apibrėžti sudėtingo moters vaidmens visuomenėje. Būtent feminizmo judėjimas padėjo suformuoti gaires, kaip mes suprantame moteris ir jų santykį su nusikaltimais (Mallicoat, 2019). Naujumo įnešta ir į moterų nusikaltimų tyrimo metodus: feministinės pakraipos atstovai pirmenybę teikia kokybiniam tyrimui, siekiančiam ne atrasti *objektyvią tiesą*, o leidžiančiam atskleisti tiriamųjų vertybes, emocinę būseną ir gyvenimo istorijas, vedančias viktimizacijos ir kriminalinių patirčių link (Reinharz, 1992). Tuo tarpu kiekybiniai tyrimo metodai buvo kritikuojami kaip nepajėgūs atspindėti

¹ Pirmosios feminizmo bangos, datuojamos XIX a. pab., esminis siekis buvo suteikti moterims balsavimo teisę. Antroji feminizmo banga dėmesį koncentravo į neigiamus lyčių stereotipus ir tradicinius patriarchalinius lyčių vaidmenis, jų apraiškas visuomeniniame ir asmeniniame gyvenime.

moterų gyvenimo realybės, net siūlyta kiekybinės prieigos atsisakyti kaip prieštaraujančios feministiniam požiūriui. Vis dėlto ilgai prieita prie sutarimo, kad tik kiekybinių ir kokybinių metodų kombinacija veda sėkmingo įvairiapusio problemos atskleidimo link (Westmarland, 2001).

Kodėl moterų nusikaltimams ilgą laiką nebuvo skiriama mokslininkų dėmesio? Vienas iš dažniausiai literatūroje aptinkamų argumentų – moterų nusikaltimų skaičiaus būta pernelyg menko, o patys nusikaltimai – smulkūs, nereikšmingi (Russell, 2013). Vis dėlto feministinės kriminologijos atstovai išvelgia ir kitas galimas priežastis – mokslininkų vyrų dominavimas bei patriarchalizmo primesta biologinės lyties samprata, būdinga tradiciniam kriminologiniam diskursui, gajūs lyčių stereotipai (West, Fenstermaker, 1995; Mallicoat, 2019). Kita dažnai girdima moterų eliminavimo iš kriminologijos lauko priežasčių – teorijos, aiškinančios vyrų nusikalstamą elgesį, tinka ir moterų nusikaltimams perprasti ir paaiškinti. Tačiau feministinės krypties mokslininkai įrodė, kad tiek vyrų ir moterų nusikaltimai, tiek jų priežastys ar motyvai – labai skirtingi, todėl vyrų sukurtos ir vyrams pritaikytos teorijos neatskleidžia esminių aspektų, pastūmėjančių moteris nusikalsti (Daly, 1989; Wattanaporn, Holtfreter, 2014).

XX a. feministinė kriminologija metė iššūkį vyriškai nusikaltimų, deviacijos ir socialinės kontrolės teorijų prigimčiai, atkreipdama dėmesį į tai, kad kriminologinėje teorijoje ir tyrimuose arba neatsispausdinti moterų patirtys, arba jos yra iškreipiamos, stereotipizuojamos (Daly, Chesney-Lind, 1988; Belknap, 2001; Heidensohn, 2012). Prieš pasirodant novatoriškiems feministiniams darbams apie seksualinę prievartą, seksualinį priekabiavimą ir prievartą prieš moteris, šios smurto lyties pagrindu formos buvo ignoruojamos ir minimizuojamos (Chesney-Lind, 2006). Feminizmo aktyvistės ir mokslininkės pirmosios atkreipė dėmesį į nutylėtą smurto vaidmenį moterų gyvenime (Rush, 1980; Russell, 1986; Scully, 1990). Žvelgiant retrospektyviai, moterų viktimizacijos tipų ir aspektų įvardijimas turėjo didelę įtaką viešajai politikai ir, ko gero, yra vienas iš svarbiausių feministinės kriminologijos ir feminisčių, besirūpinančių lyčių, nusikalstamo elgesio ir teisingumo klausimais, pasiekimų (Chesney-Lind, 2006).

Per paskutinius du praėjusio amžiaus dešimtmečius atlikta reikšmingų mergaičių ir moterų gyvenimo tyrimų, apimančių įvairią kriminalinę patirtį. Pastebėta tendencija, kad ir merginos tam tikromis aplinkybėmis gali būti linkusios įsitraukti į gaujų veiklą, nors ilgą laiką gaujų tyrimai orientavosi išimtinai į berniukus ar vaikus (Moore, 1991; Chesney-Lind, Hagedorn, 1999). Atskleista patirto seksualinio ir fizinio smurto įtaka nusikalstamam elgesiui (Chesney-Lind, Rodriguez, 1983; Daly, 1992; Arnold, 1995), taip pat

atkreiptas dėmesys į lyties ir rasės aspektą, kuris nulemia unikalios įsitraukimo į nusikaltimus scenarijus, ypač bendruomenėse, kuriose cirkuliuoja narkotikai ir yra gausu įkalinimo patirties turinčių asmenų (Bourgois, Dunlap, 1993; Joe, 1995; Richie, 1996). Šiuo laikotarpiu atlikti tyrimai išryškino moterų nusikalstamų veikų spektrą ir įvairovę, paneigiant nuomonę, kad moterys užsiima tik prostitucija ar vagystėmis iš parduotuvių: moterų pėdsakų galima aptikti visų kategorijų nusikaltimuose, įskaitant nužudymus ir smurtą (Heidensohn, 2012).

Pastaruosius du dešimtmečius feministinės kriminologijos atstov(i)ų dėmesys krypta į nusikaltusių moterų patirtis, išryškinančias sudėtingas gyvenimo istorijas (Pollack, 2005; Simpson, Dugan, Yahner, 2008; Salisbury, Van Voorgis, 2009; Comack, 2018), nušviečiama motinystės ir motinystės tapatybės įkalinimo metu svarba (Ferraro, Moe, 2006; Barnes, Stringer, 2014), specifinės problemos, su kuriomis susiduriama atliekant įkalinimo bausmę (Carlen, Worrall, 2004; Wesely, Dewey, 2018), kova su priklausomybėmis (Fazel, Bains, Doll, 2006; Mir, J., Kastner, S., Priebe, S., et al., 2015; Smith, 2017), menko išsilavinimo pasekmės, perspektyvos susidurti su skurdu išėjus į laisvę, sunkumai grįžtant į bendruomenę bei atkuriant santykius su vaikais, šeima, draugais (Covington, 2002; Ferraro, Moe, 2003; Pollack, 2009; Mciver, 2020).

Taigi, kodėl moterys nusikalsta? Ieškoti galimų atsakymų į šį sudėtingą kompleksinį klausimą padėjo gyvenimo eigos kriminologijos inspiruota moterų gyvenimo trajektorijų perspektyva, atskleidžianti unikalios moterų patirtis, nulemiančias jų įsitraukimą į nusikalstamas veikas. Ši perspektyva akcentuoja poreikį nagrinėti moterų istorijas, koncentruojantis į vaikystės patirtis ir iššūkius, su kuriais susiduriama jau suaugus, taip pat – atsekti scenarijus, paskatinančius nusikalsti pakartotinai (Gavazzi, et al., 2006). Atlikti tyrimai parodė, kad moterų patirtys, vedančios nusikalstamo elgesio kryptimi, iš esmės skiriasi nuo vyrų (Belknap, 2007). Išsamūs kokybiniai tyrimai suteikė vertingų įžvalgų apie veiksnius, dėl kurių mergaitės ir moterys įsitraukia į nusikalstamas veikas. Šie tyrimai nuosekliai atskleidė bendrus nusikaltusių moterų gyvenimo istorijų bruožus, pabrėždami fizinės ir seksualinės prievartos, skurdo ir piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis arba alkoholiu patirtis (Holsinger, 2005; Reisig, Holtfreter, Morash, 2006). Tokie rezultatai pabrėžia holistinio moterų nusikalstamo elgesio supratimo svarbą, atsižvelgiant į socialinių ir ekonominių, šeiminių ir individualių veiksmų sąveiką.

Nors deramo mokslinio dėmesio moterų nusikaltimai sulaukė vos prieš pusę amžiaus, medijos šios temos potencialą įvertino daug anksčiau (Jewkes,

2015). Kadangi moterys nusikalsta rečiau nei vyrai, nusikalstami jų poelgiai gauna daug daugiau medijų dėmesio (Estrada et al., 2016). Padariusi nusikaltimą moteris tarsi pasikėsina ir į moteriškumo sampratą, taip pat – su moterų elgesiu siejamus stereotipus, kurie vis dar labai paplitę net ir moderniose visuomenėse. O skaitytojai, klausytojai ar žiūrovai pasimėgaudami praryja medijų paruoštą greitą ir sultingą, kriminaliniu prieskoniu pagardintą produkciją. Vis dėlto už kilnios misijos – informuoti visuomenę – slypi ir komercinis medijų interesas – generuoti kuo daugiau auditorijos dėmesio (Birkbeck, 2014; Dobryninas et al., 2014). Ir šiam tikslui pasiekti, pasitaikius progai, – o moterų nusikaltimai ir yra viena iš tokių progų – pasitelkiamos visos prieinamos priemonės: kuo skambesnės antraštės, kuo išsamesni tekstai ar siužetai, atskleidžiant kuo daugiau detalių apie nusikaltusią moterį, kuo ilgiau perpasakojama istorija (Jewkes, 2015). Priverstinė tokių istorijų herojė turi susigyventi ir su kaltės jausmu, ir su jai paskirta bausme, ir su viešu pasmerkimu.

Atlikta nemažai tyrimų, analizuojančių, kaip nusikaltusios moterys reprezentuojamos medijose, kaip jos stigmatizuojamos ir stereotipizuojamos, kokį vaidmenį turi etninė kilmė (Barnett, 2006; Eastal et al., 2015; Collins, 2017; Sandman, 2022). Deja, nepavyko aptikti mokslinių tyrimų apie tai, kaip nusikaltusios moterys vertina ar reaguoja į medijose skelbiamas jų istorijas. Tačiau šio darbo kontekste gauta informacija leidžia daryti prielaidą, kad istorijos išviešinimas – ypač atskleidžiant sudėtingas gyvenimo patirtis ir aspektus – yra traktuojamas kaip papildoma bausmė, paveikianti ne tik nusikaltimą padariusią moterį, bet ir jos šeimą ar artimuosius. Toks viešumas taip pat turi neigiamą įtaką ir reintegracijai po bausmės atlikimo.

Disertacinio darbo aktualumas ir naujumas

Nors moterų nusikaltimai tolydžio patenka į mokslininkų domėjimosi lauką, Lietuvoje ši tema vis dar stokoja kompleksinio ištirtumo. Įkalintų moterų situacija ir poreikiai analizuoti 2005 m. vykdant tarptautinį projektą *Laisvės atėmimo bausmės vykdymas moterims*. Moterų nusikaltimų tendencijos apžvelgtos mokslo studijoje *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai* (Sakalauskas et al., 2011). Nusikaltimus per socialinės kultūrinės lyties (*gender*) prizmę aiškinančias koncepcijas apibendrino ir, remdamasi oficialios statistikos duomenimis bei Lietuvos teismų praktika bylose, moterų nusikalstamo elgesio ypatumus straipsnyje aprašė I. Michailovič (2014). Teisės instituto mokslininkai 2016 m. atliko kompleksinę kalinimo sąlygų ir

kalinių socialinės integracijos tyrimą, kurio dalis respondenčių – laisvės atėmimo bausmę atliekančios moterys. Vis dėlto norėtusi atkreipti dėmesį, kad – kaip nurodo patys tyrimo autoriai – klausimynas respondentėms moterims buvo adaptuotas tik klausimuose pakeičiant moteriškąją giminę (Sakalauskas et al., 2020, p. 39). Išsamiausias, kryptingai į moteris orientuotas tyrimas 2021 m. atliktas Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto mokslininkų sugulė į monografiją „Moterys Lietuvos baudžiamojo teisingumo sistemoje: nuo baudimo praktikų iki bausmės patirčių“, kurioje ne tik pristatomos bendros moterims skiriamų bausmių tendencijos, bet ir analizuojamos moterų baudimo patirtys (Tereškinas et al., 2021). Tačiau monografijos autoriai, tyrimui keldami kitus tikslus, neanalizavo moterų istorijų ar priežasčių, paskatinusių nusikalsti.

Panašias tendencijas galima pastebėti ir regioniniu mastu: nors Vakarų Europoje, Skandinavijos šalyse, Jungtinėse Amerikos Valstijose ar Australijoje moterų nusikaltimai jau kelis dešimtmečius yra gana populiarūs mokslinių straipsnių ir tyrimų tema, Rytų ir Vidurio Europoje šis laukas dar stokoja ištirtumo. Latvijoje suklasifikuotos seksualinius nusikaltimus padarančios moterys (Kipane, 2014), moterų vaidmuo epizodiškai paminėtas nužudymų tyrime Estijoje (Ahven, Tamm, 2024). Lenkijoje didesnis dėmesys krypta į gyvybę atėmusių moterų asmenybę, motyvus, kaltininko ir aukos santykius bei baudimo tendencijas (Majchrzyk, 2009), apžvelgta nusikaltimų statistika ir bendrosios tendencijos (Brzezińska, 2021). Ukrainoje atlikta moterų nusikaltimų ir nusikalstamo elgesio problematikos tyrimų (Havlovska, Dzyurbel, 2023). Svarbu paminėti, kad, ieškant informacijos, susiduriama su kalbos barjeru: galima aptikti šaltinių, analizuojančių moterų nusikaltimų problematiką, tačiau dalį jų sudėtinga įvertinti, nes tekstai skelbiami nacionalinėmis kalbomis.

Kaip minėta, iki šiol nebuvo atlikta tyrimų, analizuojančių moterų gyvenimo istorijas ar veiksmus, atvedusius jas į įkalinimo įstaigą. Šis tyrimas – pirmasis Lietuvoje, kuriame gyvenimo eigos kriminologijos metodologiniai principai yra taikomi kalinčių moterų gyvenimo trajektorijų analizei. Moterų nusikalstamo elgesio veiksmų ir motyvų analizė yra svarbi ne tik siekiant suvokti, kodėl moterys daro nusikaltimus, bet ir kuriant veiksmingas prevencijos programas bei integracijos į visuomenę strategijas, atitinkančias konkrečių moterų poreikius ir patirtis.

Disertacijos tikslas ir uždaviniai

Disertacijos **tikslas** – identifikuoti, kokios gyvenimo patirtys būdingos moterims, atliekančioms laisvės atėmimo bausmę, ir kaip jos reprezentuojamos medijose.

Siekiant šio tikslo numatyti tokie darbo **uždaviniai**:

- atlikti moterų deviantinio elgesio suvokimo pokyčių analizę kriminologinėje literatūroje,
- apžvelgti atliktus moterų nusikalstamo elgesio tyrimus,
- ištirti, kokios gyvenimo patirtys būdingos kalnčioms moterims,
- nustatyti, koks nusikaltusios moters įvaizdis konstruojamas Lietuvos medijose.

Tyrimo metodologija

Nurodytam tikslui ir iš jo kylantiems uždaviniams įgyvendinti pasitelkti įvairūs metodai. Istoriniam ir socialiniam moterų nusikaltimų kontekstui įvertinti apžvelgta mokslinė literatūra, atskleidžianti moterų nusikaltimų tyrimo ir vertinimo kismą.

Unikalioms nusikaltusių moterų patirtims bei išgyvenimams atskleisti atliktas kokybinis tyrimas – apklaustos 25 įkalinimo bausmę Panevėžio moterų kalėjime atliekančios moterys.

Įgyvendinant kitą tyrimo uždavinį – nustatyti, koks nusikaltusios moters įvaizdis konstruojamas Lietuvos medijose, atlikta kiekybinė ir kokybinė internetinio naujienų portalo DELFI publikacijų turinio analizė, apimanti 2000–2020 m. laikotarpį.

Disertacinio **darbo struktūrą** sudaro dvi pagrindinės dalys: teorinė dalis, kurioje apžvelgiamos teorijos ir moksliniai tyrimai, aiškinantys ir analizuojantys moterų nusikaltimus, ir empirinė dalis, sudaryta iš dviejų tyrimų – interviu su įkalinimo bausmę atliekančiomis moterimis ir medijų analizės.

1. MOTERŲ NUSIKALTIMŲ VERTINIMO KISMAS: NUO *NEREIKŠMINGOS ANOMALIJOS* IKI SUDĖTINGO KRIMINOLOGINIŲ TYRIMŲ OBJEKTO

Bandymai atsakyti į klausimą, kodėl žmogus nusikalsta, klasifikuojami į mikro- ir makro- lygmenis. Mikroanalize siekiama išsiaiškinti, kokie individualūs veiksniai skiria visuomenės taisyklėms paklūstančius ir – atvirkščiai – jas laužančius asmenis. Tuo tarpu makroteorijos orientuojasi į socialinius veiksnius, galinčius paskatinti nusikalsti. Nuo pat XIX amžiaus pabaigos mokslininkai tiek mikro-, tiek makrolygmeniu ieškojo ryšio tarp lyties, nusikaltimo ir bausmės (Mallicoat, 2019).

Vis dėlto ilgą laiką nusikaltimus aiškinančios teorijos bemaž ignoravo nusikaltusias moteris, vyrų ir moterų nusikalstamus veiksmus bei galimas jų priežastis analizuodamos tik apibendrintai.

Moterų nusikalstamas elgesys kurį laiką buvo apibrėžiamas per biologinę ir psichologinę prizmę: hormonai, reprodukcinė sveikata, emocionalumas, vaikiškumas, gudrumas etc. Tarsi asmenybės bruožai ir biologinė lytis nulemia pasiryžimą nusikalsti (Heidensohn, 1996). Galima pastebėti, kad ne tik moterų kriminalinė elgsena apibrėžiama biologiniais veiksniais. Pirmasis nusikalstamą prigimtį iš biologinių veiksmų kildino C. Lombroso, analizuodamas abiejų lyčių nusikalstamą elgesį (ten pat). Nors C. Lombroso idėjos, pagrįstos biologiniu-antropologiniu nusikaltimo aiškinimu, šiandien praradusios aktualumą, jų vaidmuo fokusuojant tyrimus į nusikaltėlio asmenybę ir būdo bruožus yra labai svarbus.

Reikia pažymėti, kad moteris nusikaltėlė istoriškai buvo vaizduojama kaip anomalija: ne tik dėl padaryto nusikaltimo, bet ir pasikėsینimo į moteriškumo sampratą. Moters nusikaltėlės įvaizdis varijavo nuo agresyvos ir žiaurios iki pasyvos ir bejėgės – šie vaizdavimai susipynę daugelyje XX a. mokslinių darbų (Belknap, 2010).

Pirmieji bandymai analizuoti moterų nusikalstamą elgesį daugiausia rėmėsi ne tik biologinėmis teorijomis, bet ir stereotipiniu moters – švelnios namų židinio saugotojos – įvaizdžiu. O dauguma kriminologinių teorijų, išpopuliarėjusių XX amžiaus antroje pusėje, dėmesį skyrė išimtinai vyrų nusikaltimams, motyvuojant, kad būtent vyrų nusikalstamos veikos dominuoja kriminalinėje statistikoje. Kiti teorijų autoriai, į tyrimus įtraukdami ir moteris, vis dar rėmėsi primityviais lyčių stereotipais.

1.1. Moterų kriminologinėse teorijose

Klastinga, manipuliatyvi, vyriška – šie moters nusikaltėlių stereotipai dominuoja pirmuosiuose moksliniuose bandymuose analizuoti ir paaiškinti moterų nusikaltimus. Siekiant apžvelgti, kaip istoriškai kito mokslinis moterų nusikaltimų aiškinimas, toliau bus pristatytos teorijos ir moksliniai tyrimai, nagrinėjantys moterų nusikaltimus ir nusikalstamos elgsenos veiksnius.

Cesare Lombroso drauge su Williamu Ferrero biologinę *atavizmų* teoriją pritaikė moterims nusikaltėlėms, kurią išsamiai aprašė 1893 m. pasirodžiusioje knygoje

„Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman“. Matuodami ir vertindami įvairias kūno dalis – kaukolės forma ir dydis, akių orbitos, veido ovalas, kūno apimtys – mokslininkai priėjo prie išvados, kad įkalintų moterų išvaizda skiriasi. Moterims nusikaltėlėms priskirti specifiniai išvaizdos elementai: netaisyklinga pakaušio forma, siaura kakta, ryški skruostikaulio linija, stambi arba deformuota nosis, vyriški veido bruožai ir kt. Keturi ir daugiau tokių bruožų neva byloja apie nusikalstamą moters prigimtį. Mokslininkai priėjo prie išvados, kad nusikaltusios moterys atavizmų turi mažiau nei vyrai. Šio atradimo įkvėpti C. Lombroso ir W. Ferrero (1895, p.151) konstatuoja – moterys biologiškai yra primityvesnės ir prasčiau išsivysčiusios nei vyrai. Jie, studijuodami nusikalstančios moters fenomeną, visiškai nevertino socialinio, ekonominio ar kultūrinio konteksto, be to, pelnė gausios kritikos tiek dėl mažos tyrimo imties, tiek dėl tiriamųjų heterogeniškumo. Šie autoriai taip ir nesiekė identifikuoti ar paaiškinti nusikalstamo moterų elgesio veiksnių, tačiau jų darbai puikiai iliustruoja to meto moters vaidmenį visuomenėje ir dvigubus lytims taikomus standartus (Heidensohn, 1996, p. 114).

W. I. Thomas, tirdamas nusikaltimus padariusias paaugles ir jaunas moteris, kurių istorijos atspindėtos 1923 m. knygoje *The Unadjusted Girl*, vienas iš pirmųjų pasitelkė gyvenimo eigos teoriją ir atvejo analizės metodą, norėdamas iliustruoti keturių pagrindinių siekių – naujų patirčių, saugumo, atsako, pripažinimo – dominavimą priimant sprendimus nusikalsti (Thomas, p. 4). Analizuodamas beveik šimtą daugiausiai iš emigrantų šeimų kilusių merginų istorijas, už kurių dažnai slypi skurdas, alkoholizmas, vaikystėje patirta įvairialypė prievarta, W. I. Thomas jas vadina demoralizuotomis, o daugelis analizuojamų atvejų yra net ne nusikaltimai, o su visuomenės moralės nuostatomis nesuderinamas seksualinis elgesys (Smart, 1977). Nors mokslininkas užsimena apie moters elgesiui koreguoti skirtus šeimos bei bendruomenės kontrolės ir baudymo būdus, šios minties neišplėtoja, taip pat

ignoruojamas ir faktas, kad moterų seksualinis elgesys yra daug labiau stigmatizuojamas, palyginti su vyrais.

Penkerius metus – nuo 1925 iki 1930 – buvo tiriamas Ohajo (JAV) pataisos namuose kalinčių moterų *protinis amžius* (angl. *mental age*). Buvo siekiama nustatyti skirtingų rasių nuteistųjų protinio amžiaus vidurkį ir palyginti jį su Pirmojo pasaulinio karo metais armijoje apibrėžtais standartais. Vis dėlto, ištyrus per 2 tūkstančius už įvairias nusikalstamas veikas kalinčių moterų, reikšmingų skirtumų tyrimo rezultatai neparodė (Growdon, 1931). Vis dėlto faktas, kad į tyrimą įsitraukė ir psichologai, atskleidžia labiau kompleksinį moterų nusikaltimų vertinimą.

1934-aisiais S. ir E. Glueck paskelbė pirmąją longitudinalinę moterų recidyvo tyrimą *Five Hundred Delinquent Women*. Siekdami paaiškinti nusikalstamą moterų elgesį, šie mokslininkai – priešingai nei jų pirmtakai – apžvelgė įvairius veiksnius, nulemiančius nusikalstamą elgesį. Jie taip pat ieškojo atsakymo į esminį klausimą – ar laisvės atėmimo bausmė padeda moterį pataisyti ar – atvirkščiai – priverčia regresuoti. Tyrimas apėmė keturis nusikaltimų padarančios moters gyvenimo etapus: istoriją ir patirtis iki nusikaltimo, ypatingą dėmesį skiriant vieneriems metams iki nusikaltimo padarymo; patirtis įkalinimo įstaigoje; gyvenimo tarpsnį, bausmę atliekant lygtinai (jei tokia bausmės forma buvo taikyta); taip pat kruopščiai nagrinėtas penkerių metų gyvenimo laikotarpis po bausmės atlikimo (1925–1929 m.) (Glueck cit. pg. Vold, 1935, p. 551). Siekta palyginti faktus ir charakteristikas iki ir po bausmės atlikimo. Be to, S. ir E. Glueck buvo vieni iš pirmųjų, analizavusių šeimos įtaką delinkventiniam elgesiui.

Nors E. Sutherlandas diferencinės asociacijos teorijoje (1940) ignoravo moteris, jis buvo įsitikinęs, kad diferencinės asociacijos teorija gali paaiškinti, kodėl moterys nusikalsta rečiau nei vyrai. Šios idėjos kritikai svarsto, kad E. Sutherlandas sąmoningai vengė tirti moterų nusikalstamą elgesį, nes baiminosi, kad tai sugriautų jo teorijos pamatus, be to, siekiant paaiškinti, kodėl moterys ir vyrai perima skirtingus elgesio modelius, būtų tekę atlikti sudėtingą lyčių socializacijos lyginamąjį tyrimą (Heidensohn, 1996, p. 130). E. Sutherlandas pasirinko paprastesnį kelią: moterų nusikalstamo elgesio ypatumus aiškino griežtesne tėvų kontrole, baiminantis nepageidaujamo nėštumo (Sutherland, Cressey, 1960, p. 115).

1950-aisiais O. Pollakas išleido kontroversišką publikaciją *The Criminality of Women*, kurioje teigia, kad oficiali nusikaltimų statistika neatspindi tikrojo moterų nusikaltimų masto. O. Pollako įsitikinimu, dažniausiai pranešama apie nusikaltimus, kurie daro reikšmingą žalą visuomenei, yra viešo pobūdžio, o auka nusiteikusi bendradarbiauti su teisėsauga. Tuo tarpu moterų nusikaltimai

yra mažareikšmiai, padaromi artimoje aplinkoje, jų aukomis tampa vaikai, sutuoktiniai, mylimieji arba kiti šeimos nariai, vengiantys pranešti apie patirtą skriaudą. Darydamas tokią prielaidą O. Pollakas ignoruoja aplinkybę, kad namų sienos gali slėpti ne moteris nusikaltėles, bet moteris aukas. Be to, mokslininko įsitikinimu, teisėsauga nusikaltusias moteris yra linkusi išteisinti arba bausti švelniau nei vyrus (Pollak, 1950). Vis dėlto šiandien O. Pollakas labiausiai kritikuojamas ne dėl požiūrio primityvumo, o dėl seksistinio įsitikinimo, kad moters polinkį į deviaciją arba nusikaltimą simbolizuoja menstruacijos ir gebėjimas imituoti orgazmą, ko vyrams iš prigimties nėra duota (Polak, 1961, p. 11; Belknap, 2010, p. 1064). Nors iš dabartinių perspektyvų tokias moterų nusikaltimų teorines prielaidas vertinti mokslškai neatrodo prasminga, apie du dešimtmečius O. Pollakas buvo gausiai cituojamas kitų mokslininkų darbuose (Heidensohn, 1968; Smart, 1977), nes tuo metu mokslinių publikacijų apie moterų nusikaltimus nebuvo gausu (Heidensohn, 1996).

T. Parsonsas buvo įsitikinęs, kad moters misija – ugdyti vaikus ir realizuoti save namų aplinkoje, o vyro vaidmuo – užtikrinti finansinę gerovę (Parsons, 1954, p. 129–130, 164). Mergaitės seka pozityviu motinos pavyzdžiu ir yra skatinamos būti nuolankios, paklusnios arba – kitaip tariant – moteriškos. O berniukai, nors ir sekantys tuo pačiu motinos pavyzdžiu, nusikalsta vedami savo vyriškos prigimties ir toks elgesys, mokslininko įsitikinimu, yra labiau toleruotinas. Mokslinė mintis aiškiai koncentruojama į paveikslą, kuriame moters vaidmuo – įtikti ir patikti vyrui, sukurti santykius ir – galiausiai pasiekus šį esminį gyvenimo tikslą – puoselėti namus, vaikus bei sutuoktinį. Tad nusikalstamas elgesys tarsi savaime prieštarauja tokiems tikslams įvykdyti.

Nusikaltimus padaro menkesnio išsilavinimo ir intelekto moterys – tokią hipotezę bandė verifikuoti Katherine M. Murphy ir Rita Y. D'Angelo (1963). Vis dėlto, ištyrus už prostituciją ir kitus seksualinius nusikaltimus kalinčias moteris, hipotezė nepasitvirtino: nuteistųjų intelekto testai buvo artimi statistiniam vidurkiui.

H. Beckerio etikečių teorija empiriškai paaiškinama knygoje *Outsiders*, pristatant džiazų muzikantų – kaip visuomenės atskalūnų – gyvenimą ir parodant, kaip konstruojama deviacija (Becker, 1963). Įdomu pažymėti, kad visi H. Beckerio tiriamieji yra vyrai, negana to, moterys šiame tyrime yra traktuojamos kaip grėsmė, galinti sužlugdyti tiriamųjų talentą, pasikėsinti į kūrybinę laisvę (Naffine, 2016, p. 150).

R. Morris (1965), tirdama jaunuolių gyvenamosios aplinkos patirtis ir sąlygas, priėjo prie išvados, kad delinkventiniu elgesiu pasižyminčios

mergaitės dažniau gyvena prastesnėmis sąlygomis ir šeimos santykius apibūdina kaip sudėtingus, nesijaučia laimingos namų aplinkoje. Mokslininkės įsitikinimu, merginos yra jautresnės santykių problemoms ir būtent ši aplinkybė gali jas pastūmėti į delinkventinį elgesį.

Vieno iš labiausiai cituojamo veikalo – *Causes of Delinquency* (1969) – autorius T. Hirschi, ieškodamas atsakymo į tuo metu originaliai skambėjusį klausimą – kodėl žmonės nedaro nusikaltimų – atliko statistiškai reikšmingą tyrimą ir sukūrė socialinių ryšių teoriją. Pasak teorijos autoriaus, nusikalstamus poelgius stabdo: *prisirišimas prie teigiamų dalykų* (stiprūs ryšiai su šeima, draugais, giminėmis ar institucijomis), *įsipareigojimas visuotiniams tikslams* (siekiant visuotinių tikslų planuojamas gyvenimas ir apgalvojami galimi nusikalstamų veiksmų padariniai), *dalyvavimas visuomeninėje veikloje* (savo įvairioje veikloje realizuojantys jaunuoliai rečiau įsitraukia į kriminalines veikas) ir *tikėjimas socialinėmis normomis* (įstatymams reikia paklusti). Mokslininkas ištyrė kelis tūkstančius įvairaus amžiaus bei rasės jaunuolių – tiek vaikų, tiek merginų, – tačiau empiriniai duomenys, panaudoti teorijai pagrįsti, pasitelkti išimtinai baltaodžių vaikų². Apibūdindamas socialinius ryšius ir įsipareigojimus, paskatinančius paaisyti taisyklių ir paklusti įstatymui, T. Hirschi įsitikinimu, asmuo, pasirenkantis konformistinį gyvenimo būdą, yra aktyvus, užsiėmęs įvairia veikla ir darbais. Tuo tarpu konformistinį gyvenimą pasirenkanti moteris regima kaip inertiška, nekelianti sau didelių tikslų, maža to, – moteriškas konformizmas yra ne sąmoningai pasirinktas veiksmas, o būsena (Naffine, 2016, p. 68). T. Hirschi kontrolės teoriją abiem lytims pritaikę mokslininkai priėjo prie išvados, kad nusikalstamas elgesys dažnai yra sietinas su pasilinksminimu, išsilaisvinimu, tačiau ši specifinė pramoga moterims prieinama ganėtinai retai (Hagan, Simpson, Gillis, 1979). Vyrai skatinami būti nepriklausomi ir veržlūs, atkaklūs, o iš moterų tikimasi pasyvaus paklusnumo ir nuolankumo.

Etikečių teoriją moterims pritaikiusi G. L. Fox (1977) įsitikinusi, kad moterys yra paveikios dominuojantiems socialiniams moteriškumo konstruktais. Jos įsitikinimu, nenusikalsti moteris skatina du veiksniai: visų pirma, nusikaltėlės etiketės kaina yra labai didelė, antra, socialinę vertę apibrėžiantys konstruktai – *gera mergaitė*, *ponia*, *maloni moteris* ir pan. – skatina jas būti pilietes arba – priešingai – rizikuoti patirti socialinės vertės

² Pats T. Hirschi pripažino, kad merginų delinkvencija yra mokslškai apleista tema. Knygoje pateikiama tokia autoriaus pastaba: „Since girls have been neglected for too long by students of delinquency, the exclusion of them is difficult to justify. I hope to return to them soon.“ (Hirschi, 1969, p. 35–36).

užribį. Kitas įdomus aspektas, kurį Beckerio idėjai priešpriešina Fox, – etiketės atsiradimo laikas. Pasak Beckerio, žmogus yra laisvas siekti troškimų ar tikslų, kol jo veiksmai nepaženklina kriminaline etikete. Fox įsitikinimu, moterys neturi šios veiksmų laisvės, nes visuomenė jas vertina priešiščiau nei vyrus. Mergaitės yra mokomos būti tylios, paklusnios, malonios ir neretai yra už tokį elgesį apdovanojamos. Spaudimas elgtis atitinkamai, t. y. moteriškai, trunka visą gyvenimą, nepaisant moters šeiminės padėties, seksualinės orientacijos ar amžiaus. Ilgainiui šis primestas „geros mergaitės“ konstruktas apriboja moters veiksmų laisvę, nes visuomenė kaskart tarsi reikalauja, kad įrodytum, jog esi pakankamai gera, ir tik tada apdovanoja palankia etikete. Vis dėlto Fox teorija kritikuojama, nes taip ir neatsako į esminį klausimą, kodėl ne visos moterys yra paveikios primetamiems lūkesčiams, be to, lieka neaišku, jeigu pageidaujamo elgesio stereotipai yra tokie veiksmingi, kodėl vis dar negyvename visuomenėje be nusikaltimų (Naffine, 2016, p. 84). Kitas kritiškas argumentas – lyčių stereotipai nėra besąlygiškai paveikūs (Anyon, 1984).

Jau minėtas T. Hirshi drauge su kolega M. Gottfredsonu 1990 m. suformuluoja nusikalstamo elgesio aiškinimo teoriją – Bendrąją kontrolės teoriją (angl. *General Theory of Crime*), kuri iš makrolygmens krypta į mikrolygmenį. Teigiama, kad nusikalsti gali visi, o esminis vaidmuo tenka individo savikontrolei, kurią teorijos autoriai kildino iš glaudžių šeimos ryšių, ypač – tėvų įsitraukimo į vaikų ar jaunuolių gyvenimą (Gottfredson, Hirschi). Toks nusikalstamo elgesio veiksmų aiškinimas, eliminuojant lyties, rasės, klasės ir kitus veiksnius, buvo gausiai kritikuojamas (Miller, Burack, 1993; Jones, Quisenberry, 2004; Buker, 2011).

R. J. Sampson ir J. Laub Harvardo teisės mokyklos bibliotekos rūsyje 1987 m. atrado mokslinį lobį – kolegų kriminologų Sh. ir E. Glueck XX a. viduryje atlikto longitudinalinio jaunuolių ir suaugusiųjų kriminalinio elgesio tyrimo duomenis. Prireikė šešerių metų tūkstančio tyrimo dalyvių duomenims rekonstruoti, papildyti ir išanalizuoti (Cullen, Wilcox, 2010, p. 807). Remdamiesi kolegų atliktu tyrimu ir 70-čia atkurtų tyrimo dalyvių istorijų, R. Sampson ir J. Laub suformulavo *gyvenimo eigos teoriją* (angl. *Life Course Theory*). Esminė teorijos idėja – reikšmingi viso gyvenimo įvykiai – karjera, tarnyba armijoje, santuoka, tėvystė etc. – nulemia, žmogus įsitrauks į kriminalinę veiklą ar ne, o paauglystė – itin svarbus laiko tarpsnis, nes tuo metu priimti netinkami sprendimai gali vesti ilgalaikės kriminalinės karjeros link. Ir atvirkščiai, – išipareigojimai vyresniame amžiuje gali radikaliai pakeisti net ir gausias delinkventinio elgesio patirtis turinčio jaunuolio – nes merginos ir į šį tyrimą nebuvo įtrauktos – gyvenimo būdą (Laub, Sampson,

1993). Nors gyvenimo eigos teorijos kūrėjai tyrė išimtinai vyrų gyvenimo patirtis, ši teorija tapo atspirties tašku ir moterų kriminalinės elgsenos analizei.

R. Agnew ir L. Broidy (1997) atlikta studija kėlė du pagrindinius klausimus – *kodėl vyrai nusikalsta dažniau ir kodėl moterys apskritai nusikalsta?* Mokslininkai reziumuoja, kad nors tiek vyrų, tiek moterų patiriama įtampa yra panašaus pobūdžio, reakcijos į ją skiriasi. Pavyzdžiui, abi lytys, patirdamos įtampą, jaučia pyktį, tačiau moterys šią emociją absorbuoja saviDestruktyviai (dažniausi padariniai – depresija, valgymo sutrikimai, piktnaudžiavimas alkoholiu ar kitomis medžiagomis etc.), o vyrai įtampos sukeltą pyktį labiau linkę orientuoti į kitus. Tuo tarpu įtampą, vedančią moterį į nusikaltimą, suponuoja šios aplinkybės: (1) *viktimologinė patirtis* (šeimoje arba artimoje aplinkoje patiriama – arba patirta anksčiau – fizinė, emocinė ar seksualinė prievarta) (Agnew, Broidy, 1997, p. 288), (2) *finansinio saugumo nebuvimas* (būtinybė išlaikyti kitus šeimos narius ir rūpinimasis buitimi, ypač, kai moteris – vienintelė maitintoja, prasta darbų pasiūla, diskriminacija darbo rinkoje) (ten pat, p. 290–291), (3) *glaudžių tarpasmeninių ryšių stygius* (nutrukę santykiai ar patiriamas partnerio smurtas pastūmėja moterį į nusikalstamą elgesį) (ten pat, p. 289).

Įdomu pažymėti, kad kai kuriose šiuolaikinėse kriminologijos teorijose vis dar juntama jau minėto T. Parsonso lyčių vaidmenų koncepcijos įtaka. Moterų konformistinis elgesys aiškinamas lyčių socializacija:³ moterims priskiriamos būdo savybės, elgesio modeliai tarsi skatina paklusti taisyklėms (Bertrand, 1969; Hoffman Bustamante, 1973; Klein, Kress, 1976). Verta paminėti, kad net ir C. Smart (1976), viena iš įtakingiausių feministinės kriminologijos atstovių, nors ir netiesiogiai, tačiau savo darbuose, aiškindama moterų įsitraukimą į tam tikras kriminalines veikas (jos įsitikinimu, moterys yra geros vagilės iš parduotuvių, bet joms būtų sudėtinga, pavyzdžiui, nuvaryti automobilį, nes neturi reikiamų įgūdžių), remiasi būtent šia muskulinistine Parsonso teorija, modernią visuomenę pristatančią kaip neginčijamai vyrišką, o vyriškoje visuomenėje būtent vyrai ir yra tie, kurie diktuoja taisykles ir kurių marginalinės vyriškumo formos yra labiau toleruojamos (Naffine, 2016).

Galima įžvelgti tam tikrą takoskyrą tarp Amerikos ir Europos mokslininkų, analizuojančių moterų nusikaltimus. Pastarųjų teorijose labiau juntamas moterų stereotipizavimas: moterų vaidmuo apibrėžiamas remiantis buitinais ir seksualiniais imperatyvais, jos vaizduojamos kaip emocionalios ir iracionalios. Moterims priskiriamos gerosios savybės apsiriboja motinystės

³ Europos lyčių lygybės institutas lyčių socializaciją apibrėžia kaip procesą, kuriam vykstant asmenys išmoksta kultūrinio, su moteriškumo ar vyriškumo sampratomis siejamo elgesio.

misija ir buities organizavimu (Heidensohn, 1996, p. 115). Vis dėlto iš šiandienos perspektyvų būtų neteisinga tokią mokslinę vizualizaciją smerkti ar atmesti, nes jų idėjose ir darbuose atsispindi to laikmečio ideologija ir kultūra.

1.2. Feministinė „vyriškosios“ kriminologijos kritika

Feministinė kriminologija – kriminologijos šaka, atsiradusi XX amžiaus antroje pusėje kaip atsvara tradicinėms, į vyrus orientuotoms teorijoms ir požiūriams kriminologijos mokslo lauke. Feministinės kriminologijos atstovai tiria, kaip nusikaltimų ir viktimizacijos modelius veikia socialinės lyčių vaidmenų konstrukcijos, galios dinamika ir visuomenės lūkesčiai. Analizuojama, kodėl tam tikros rūšies nusikaltimai (pvz., smurtiniai nusikaltimai) dažniau siejami su vyrais, o kiti (pvz., prostitucija, ekonominės nusikalstamos veikos) priskiriami moterims (Heidensohn, 1996; Chesney-Lind, Morash, 2013). Feministinės kriminologijos, kaip ir feminizmo plačiojoje prasme, atstovai buvo priversti dekonstruoti tris pagrindinius mitus – *feministinis požiūris nėra objektyvus, feminizmas koncentruojasi tik į moteris, egzistuoja viena feministinio požiūrio perspektyva* (Daly, Chesney-Lind, 1988, p. 499).

Feministinį požiūrį kriminologijoje sėkmingai pritaikę mokslininkai ironizuodami kelia retorinį klausimą – ar vyrai, Vakarų visuomenėse turėję bemaž išimtinę galimybę kurti moters / vyro įvaizdžius, iš principo yra labiau objektyvūs, analizuodami nusikalstamą elgesį, ypač – moterų? Kitas svarbus akcentas – feminizmas nėra judėjimas tik apie moteris ir jų patirtis: feministinė perspektyva naudinga ne tik pateikiant įvairiapusiškesnį moters nusikaltėlės elgesio supratimą, perprantant viktimologinės patirties svarbą nusikalstamam elgesiui, bet ir paliečiant kitus lyčių klausimus nusikalstamo elgesio kontekste.

Feministinės teorijos, jų pritaikymas kriminologijoje ir aktyvios diskusijos paskatino plačiau pažvelgti į lyčių ir nusikaltimų problematiką. Viena iš svarbiausių ir bene plačiausiai iki šių dienų taikomų feministinės doktrinos perspektyvų – koreliacijų tarp gyvenimo įvykių, ypač – trauminių, ir tikimybių įsitraukti į nusikalstamas veikas identifikavimas (Mallicoat, 2019, p. 251). Nors esama paralelių tarp feministinio požiūrio kampo ir kitų teorijų, pavyzdžiui, gyvenimo eigos arba smurto rato (*cycle of violence*), tačiau pastarosios neskiria pakankamai dėmesio būtent moterų nusikaltimams. Todėl esminis feministinės prieigos indėlis analizuojant moterų nusikaltimus – daugeliu tyrimų (Dembo, et al., 1992; Chesney-Lind, Shelden, 1992; Dakof,

2004; Belknap, Holsinger, 2006; Wesely, 2006) pagrįstas supratimas, jog viktimologinės patirtys yra bendros daugeliui nusikaltusių moterų. Šio priežastingumo identifikavimas – būtent feministinės pakraipos kriminologų nuopelnas (Belknap, Holsinger, 2006). Tokios patirtys, kaip antai įvairialypė vaikystėje ir paauglystėje patirta prievarta, sudėtingos gyvenimo sąlygos, netinkama aplinka, nepriežiūra, dažnu atveju – žmogiškasis ir socialinių įstaigų abejingumas, taip pat paskatina priimti netinkamus esminius gyvenimo sprendimus, nulemia prastus pasirinkimus (Wesely, 2006).

Feministinių idėjų populiarumas ėmė augti praėjusio amžiaus septintuoju–aštuntuoju dešimtmečiais JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kelyse Europos šalyse (Mitchell cit. pg. Heidensohn, 1996, p. 145). Būtent modernusis feminizmas pastūmėjo moteris į mokslą ir mokslą apie moteris. Feministinės kriminologijos ištakas būtų galima kildinti iš tradicinės – vyriškosios – kriminologijos kritikos: moterys kriminologinėse teorijose yra tarsi nematomos arba – geriausiu atveju – vos paminimos, o tais retais atvejais, kai moterų deviacijos patenka į mokslinio intereso lauką, jos analizuojamos labai ribotai arba stereotipiškai (Heidensohn, 1996).

Iki feministinės kriminologijos susiformavimo keli autoriai buvo pasiryžę išsiaiškinti, kodėl moterų nusikaltimai – mokslinių darbų parašėse likusi tema (Pollak, 1961; Heidensohn, 1968; Smart, 1977; Leonard, 1983), tačiau jų prielaidos buvo ganėtinai ribotos (Heidensohn, 1996). Logiškiausiai skambėtų argumentas, kad moterų nusikaltimų, palyginti su vyrų, skaičiaus būta santykinai nedidelio, tad ir visuomenei susirūpinti moterimi – nusikaltėle tarsi nebuvo pagrindo (Smart, 1977; Heidensohn, 1996), be to, dominuojančios nusikalstamos veikos – ne itin pavojingos (Heidensohn, 1970). Kita priežastis – vyrų dominavimas akademiniam pasaulyje, kas, tikėtina, suponuoja atitinkamą domėjimosi objektą: beveik visi svarbiausi veikalai kriminologijos mokslo lauke – *Outsiders, Delinquency and Drift, Becoming Deviant, The Gang* ir kt. – koncentruojasi į vyrų nusikalstamą elgesį, nors, jų autorių įsitikinimu, yra universaliai pritaikomi ir moterų nusikalstamai elgsenai analizuoti (Oakley, 2016).

Dar vienas reikšmingas aspektas, pretenduojantis paaiškinti ilgalaikį moterų eliminavimą nusikalstamo elgesio tyrimuose, – įvairiais tyrimais pagrįstas įsitikinimas, kad moterų ir vyrų elgsenys daugeliu atvejų yra panašūs (Nicholson, 1984). Tačiau kriminalinė elgsena – reta, bet išimtis: būtent amžius ir lytis gali būti įvardijami kaip tiksliausi nusikalstamo elgesio indikatoriai, geriau nei klasė, rasė ar padėtis darbo rinkoje galintys nuspėti potencialią grėsmę nusikalsti (Heidensohn, 1996). Todėl kiekviena nusikalstamą elgesį aiškinanti teorija turėtų apimti ir lyties aspektą. Kitas ne

ką mažiau svarbus aspektas – teorinių įrankių trūkumas: nusikalstamas moterų elgesys gali būti paaiškintas ne remiantis formaliais deviacijos apibrėžimais, o įvertinant, kokią įtaką moterims daro šeimos ir visuomenės spaudimas. Būtent šį kelią – išorinių veiksnių įtakos analizę – renkami feministinė kriminologija.

D. Klein, apibūdindama iki XX a. aštuntojo dešimtmečio atliktus kriminologinius tyrimus, reziūuoja: dėmesys moterų nusikalstamam elgesiui daugeliu atvejų išsitemkdavo tekstų apie vyrus išnašose (Klein, 1973, p. 3). Analizuodama Lombroso, Thomas, Freudo ir kitų veikalus, ji siekė perprasti, kokie mitai buvo kuriami apie moteris apskritai ir ypač – apie jų nusikalstamą elgesį. Lombroso moteris charakterizuoja kaip fiziškai ir emociškai pasyvias, lengvai prisitaikančias, šaltas, apskaičiuojančias savo veiksmus – šiuos įvaizdžius, kaip pažymi D. Klein, savo darbuose taip pat naudoja Freudas, Thomas, Pollakas. Vis dėlto tokios charakteristikos iš esmės prieštarauja moters–motinos–namų šeimininkės įvaizdžiui, kurį minėtieji autoriai priėmė kaip savaime suprantamą. Tačiau jeigu moterys iš tiesų yra tokios šaltos pragmatikės, kaip paaiškinti, kad tuo pat metu jos – ir emocingesnės, ir gebančios geriau prižiūrėti vaikus? D. Klein įsitikinimu, darydami tokias prielaidas mokslininkai įstrigo *amžino moteriškumo* (angl. *forever feminine*) iliuzijoje, kad moteris gali būti tik gera arba bloga, bei pervertino seksualinį veiksnių, nuvertindami ekonominius ir socialinius veiksnius.

Seksistiniai stereotipai tapo rimtu kliuviniu tiek pasirenkant tyrimų metodus, tiek tinkamai tyrimo rezultatų interpretacijai. Be to, nusikaltusios moterys – priešingai nei vyrai – vertinamos be empatijos ar simpatijos, tuo tarpu vyrai, ypač priklausantys kokiai nors subkultūrai, traktuojami palankiau, netgi – heroizuojami kaip lojalūs grupės nariai (Millman cit. pg. Heidensohn, p. 149).

Kritiškumo stokojantis seksistiniais stereotipais grindžiamas požiūris į moteris ir merginas kritikuotas ir C. Smart, kurios veikalas *A feminist critique* buvo pirmasis išsamus solidus atsakas dominuojančiai vyriškajai moters nusikaltėlės sampratai (Smart, 1977). Ji taip pat atkreipė dėmesį į biologinę Lombroso, Thomas, Pollako teorijų prigimtį, akcentuojančią neva biologiškai nulemtą menkesnį moters statusą, ir ilgalaikę jų įtaką tiek moterų nusikalstamam elgesiui suvokti, tiek sisteminei elgsenai su moterimis nusikaltėlėmis (Smart, 1977). C. Smart įsitikinimu, nors tam tikrų moterų kriminalinio elgesio tyrimų ir būta, jie – atlikti maksimaliai paviršutiniškai, iš esmės ignoruojant moteris tiek kaip nusikaltėles, tiek kaip aukas.

1.3. Feministinės moterų nusikaltimų aiškinimo teorijos

Reikšmingas vaidmuo moterų nusikaltimų tyrimams išpopuliarėti priskiriamas F. Adler ir R. J. Simon. Jų publikuoti darbai, pasirodę praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje, buvo įkvėpti masinės moterų emancipacijos ir antrosios feministinio judėjimo bangos, dėmesį nukreipusios į nusikaltimą padariusią moterį.

F. Adler knyga *Sisters in Crime* (1975) paskatino aštrias diskusijas moterų nusikaltimų tema. Ypač daug dėmesio sulaukė mokslininkės hipotezė, kad, nykstant tradiciniams lyčių vaidmenims, moterys tampa agresyvesnės ir yra linkusios varžytis su vyrais visose srityse, nusikalstama veikla – ne išimtis. Interpretuodama kriminalinės statistikos duomenis, F. Adler prieina prie išvados, kad moterys drąsiau konkuruoja su vyrais, tampa ryžtingesnės, agresyvesnės ir vyriškesnės (Adler, 1975). Be to, keičiantis moters vaidmeniui visuomenėje, ji turi daugiau progų nusikalsti. Įdomu pažymėti, kad patį nusikalstamą veiksmą F. Adler tarsi romantizuoja: nusikaltimas – labiau vyriška veikla, tačiau patraukli ir moterims. Nors negalima nuginčyti F. Adler nuopelno paskatinant diskusijas moterų nusikaltimų tema, tačiau tiek jos pateikta statistinių duomenų interpretacija, tiek teorinis idėjų pagrindimas kolegų buvo griežtai sukritikuotas. Visų pirma, parodydama neva itin išaugusius moterų nusikaltimų statistinius rodiklius, F. Adler matuoja procentinį prieaugį, neatsižvelgdama į labai nedidelį užfiksuotų veikų skaičių (Smart, 1979, p. 53).

Tuo tarpu knygoje *Women and Crime* R. Simon (1975) prognozuoja, kad lygybės principo darbo santykiuose įsitvirtinimas turės lemiamą įtaką turtinių nusikaltimų, padarytų moterų, šuoliui, nes progų nusikalsti moterims rasis daugiau. R. Simon ateities įžvalgos buvo priimtose gana skeptiškai dėl liberalaus feminizmo judėjimo įtakos pervertinimo (Mallicoat, 2019, p. 249).

Turtinių nusikaltimų augimą L. Crites (1976) aiškino ne lygybės, o atvirkščiai, – nelygybės kontekste: atlikusi socioekonominę ir rasinę JAV nusikaltimus padariusių moterų analizę, ji teigia, kad dominuojančios nusikalstamos veikos yra turtiniai nusikaltimai, padaromi menkai mokamą, nepatrauklų darbą dirbančių, išsilavinimo neturinčių moterų. Jos įsitikinimu, moterų judėjimas teigiamų pokyčių įnešė tik į baltaodžių vidurinėsios klasės moterų gyvenimą, o kitos moterys vis dar lieka lygių galimybių užribyje.

Šioms mintimis antrina ir D. Steffensmeieris (1978). Jo įsitikinimu, moterų teisių užtikrinimo judėjimas tik nedaug pakoregavo galimybes įsitvirtinti

darbo rinkoje: analizuodamas to meto moterų padėtį, jis pažymi, kad jos vis dar dirba prastai mokamus darbus, kurių vyrai tiesiog nesirenka arba kurie stereotipiškai traktuojami kaip moteriški (mokytojavimas, kanceliariniai darbai, įvairių paslaugų teikimas, mažmeninė prekyba etc.).

Darbo jėgos perteklius, bedarbystė, monotoniškas, ypatingų gebėjimų nereikalaujantis, menkai mokamas darbas ir ribotos galimybės jį pakeisti – esminiai veiksniai, paskatinantys moteris nusikalsti (Smart, 1979). Prie tokios išvados prieina minėta F. Adler kritikė, atkreipdama dėmesį į augančius vagysčių skaičius. Jos nuomone, būtent dėl menkų galimybių užsidirbti orų atlyginimą, moterys ryžtasi vagiliauti, tokiu būdu tarsi palengvindamos ekonominę įtampą, su kuria yra priverstos kovoti. Būtent siekis įveikti ekonominius sunkumus yra įvardijamas kaip pagrindinė paskata nusikalsti, o ne noras konkuruoti dėl lyčių lygybės, kaip teigė F. Adler (1975).

Panašias išvadas daro ir S. Box bei Ch. Hale (1983). Per kelis dešimtmečius analizuodami pokyčius moterų gyvenime – nuo auginamų vaikų skaičiaus iki išsilavinimo – finansinio stabilumo trūkumą jie nurodo kaip esminį kintamąjį, skatinantį moterį įsitraukti į turtinius nusikaltimus. Moterys įvardijamos kaip labiausiai finansinės recesijos ir bedarbystės paveikiama visuomenės dalis. B. Cass (1985) šį socialinį neteisingumą vadina *skurdo feminizacija* (angl. *feminization of poverty*), kas, tikėtina, labiausiai ir paaiškina moterų nusikaltimų, siekiant ekonominės naudos, augimą.

Kaip jau minėta, gyvenimo eigos teorija pasitelkiama ir moterų nusikalstamo elgesio analizei, (Daly, 1994; Steffensmerier and Allan, 1996; Simons et al., 2002; Haynie et al., 2005; Leverentz, 2006; etc.). M. Thompson ir M. Petrovic (2009) gyvenimo eigos teoriją pritaikė kriminalinę patirtį turinčių, narkotines medžiagas vartojančių moterų įpročių tyrimui. Siekta palyginti, kokią įtaką santuokinis gyvenimas, vaikai ir darbiniai įsipareigojimai turi narkotikus vartojančioms moterims bei vyrams. Tyrimas atskleidė, kad socialiniai saitai pasižymi skirtingu poveikiu: pavyzdžiui, moterims – priešingai negu vyrams – santuoka pati savaime nėra reikšmingas veiksnys, keičiantis narkotikų vartojimo įpročius. Tačiau stiprus ryšys su svarbiu asmeniu – nebūtinai romantinio pobūdžio – gali turėti teigiamą įtaką atsisakyti žalingo įpročio.

F. Estrada ir A. Nilsson, pasinaudoję longitudinaliais *Stockholm Birth Cohort Study*⁴ projekto duomenimis, atliko lyginamąjį skirtingą kriminalinę patirtį turinčių vyrų ir moterų gyvenimo tyrimą. Mokslininkai daro išvadą, kad kriminalinę patirtį turinčios moterys yra labiau stigmatizuojamos, todėl joms

⁴ Išsamiau apie projektą: <https://www.stockholmbirthcohort.su/se/>

sudėtingiau nei vyrams tiek sėkmingai integruotis į darbo rinką, tiek susirasti konformistinį gyvenimo būdą praktikui partnerį (Estrada, Nilsson, 2012, p. 211). Mokslininkai taip pat pažymi, kad skurdas ir itin sunkios gyvenimo sąlygos – vienas iš ryškiausių moterų nusikaltėlių trauminių vaikystės išgyvenimų. Atliktas tyrimas – vienas iš pirmųjų, lyginančių ir analizuojančių skirtingų lyčių įsitraukimo į kriminalinę veiklą, vaikystės aplinkybių ir narkotikų vartojimo įtaką gyvenimo sąlygoms, pasiekus vidutinį amžių.

Gyvenimo eigos teorijos kūrėjai nepateikė aiškaus apibrėžimo, kas turėtų būti vertinama kaip reikšmingas gyvenimo įvykis (angl. *turning point*). Jaunuolių delinkventinį elgesį tiriantys mokslininkai teigia, kad jauname amžiuje patirta įvairių formų prievarta, psichikos sveikatos būklė, lytinio tapatumo paieškos turėtų būti priskirti reikšmingų gyvenimo įvykių kategorijai, nes šių patirčių analizė padeda perprasti kriminalinį elgesį (Belknap, Holsinger, 1998, p. 65).

Modernus žvilgsnis į nusikaltimų aiškinimą ir tyrimai, analizuojantys kriminalinį elgesį iš abiejų lyčių perspektyvų, reikšmingai išplėtė kriminologinio žinojimo lauką. Tuo pačiu atverdami mokslinę erdvę išsamesniems moterų gyvenimo kontekstų ir kriminalinio elgesio koreliacijų tyrimams. O prieš beveik keturis dešimtmečius išpopuliarėjusi feministinė kriminologija modifikavo dominuojančias vyriškos prigimties nusikaltimų ir deviacijų teorijas. Esminės feministinės kritikos strėlės buvo nukreiptos į faktą, kad moterys buvo ignoruojamos tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu (Chesney-Lind, 2006; Belknap, 2010).

Šiandien feministinė kriminologija tęsia prisiimtą misiją – aiškintis moterų nusikaltimų priežastis ir mažinti atotrūkį tarp dėmesio, skiriamo vyrų ir moterų nusikaltimų problematikai. Prognozuojama, kad netolimoje ateityje feministinės kriminologijos interesai dar labiau plėstis į lyties, rasės bei klasės sankirtas, LGBT bendruomenės iššūkius kriminalinėje justicijoje (Chesney-Lind, 2006; Mallicoat, 2019). O itin didelis medijų dėmesys padariusiai nusikaltimą įtariamai arba kaltinamai moteriai – viena iš dabar aktyviai analizuojamų tendencijų (Jewkes, 2015; Sandman, 2022).

Medijos suformuoja mūsų nuomonę apie tai, kokia yra nusikaltimą padariusi moteris, narsto jos gyvenimo istoriją, spekuliuoja apie galimus motyvus, referuoja kitų – nebūtinai tiesiogiai susijusių – asmenų įžvalgas, jeigu jos talkina siekiant viešai nedeklaruojamo, bet vis dėlto aiškaus tikslo – sukurti dramatišką naratyvą, generuojantį gausų auditorijos dėmesį.

2. MOTERŲ GYVENIMO RAIDOS TRAJEKTORIJOS

Jaunuoliai ir vyrai nusikalsta dažniau, jų nusikaltimai yra sunkesni ir labiau smurtiniai nei merginų ar moterų. Šis kriminalinis atotrūkis tarp lyčių (angl. *gender gap*) aspektas pastebimas jau ilgą laiką (Lauritsen et al., 2009; Estrada et al., 2016). Mokslininkai šmaikštuoja, kad vyrų dominavimas kriminalinėje statistikoje – viena iš stabiliausių tyrimų išvadų kriminologijos mokslo lauke (Smith, 2014). Daug laiko skiriama šio atotrūkio prigimčiai išsiaiškinti ir ištirti, kaip ir kodėl jis ilgainiui keitėsi (Brown, Gelsthorpe, 2022).

Vertinant bendrąsias kriminalinio atotrūkio tarp lyčių tendencijas, didžiausias skirtumas matomas sunkių smurtinių nusikaltimų statistikoje: vyrai dažniau žudo, plėšia, prievartauja ir nusikalsta panaudodami ginklą. Šis lyčių atotrūkis yra mažesnis, kai kalba pasisuka apie nužudymus namų aplinkoje: maždaug kas trečia moteris tampa kaltinamąja nužudymų namuose byloje (Barberet, 2014; Brown et al., 2019). Dar mažesnis atotrūkis matomas vertinant nesmurtinių ir nesunkių nusikaltimų – vagysčių, sukčiavimų, dokumentų klastojimo – statistiką (Gelsthorpe & Larrauri, 2013; Nicholls et al., 2015; Brown et al., 2019).

Šios globalios tendencijos atsispindi ir Lietuvos nusikalstamų veikų statistikoje. Pavyzdžiui, nužudymu įtariamų moterų dalis svyruoja apie 10 procentų. Nusikalstamomis veikomis žmogaus sveikatai įtariamų moterų taip pat kasmet skaičiuojama ne daugiau kaip 10 procentų. Čia svarbu pažymėti, kad, nors ši nusikalstama veika dominuoja moterų kriminalinių veikų statistikoje, apie 90 proc. tyčiniu sveikatos sutrikdymu įtariamų moterų sveikatą kitam sutrikdo nežymiai arba sukelia fizinį skausmą (Vaičiūnienė, 2021). Mažesnis atotrūkis tarp vyrų ir moterų padaromų nusikalstamų veikų matomas nusikaltimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, transporto eismo saugumui, disponavimo narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir nusikaltimų finansų sistemai statistikoje (žr. 1 priedą).

Atotrūkis tarp vyrų ir moterų kriminalinės statistikos yra viena iš intensyviausiai ir feministinės krypties kriminologų tiriamų temų. Vyrauja įsitikinimas, kad vyrų sukurtos ir vyrams taikytos teorijos yra mažiau tinkamos moterų kriminaliniam elgesiui paaiškinti ir nepajėgia atskleisti kontekstinių skirtumų (Chesney-Lind, 1989; Daly, 1989; Wattanaporn, Holtfreter, 2014). Kathleen K. Daly, siekdama atsakyti į klausimą, kokios aplinkybės pastūmėja moteris į nusikalstamą veiką, apibrėžė tokią nusikaltimo raidos trajektoriją: jaunos merginos (1) patiria vaikystės traumą, smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje, (2) pabėga iš namų, kad to išvengtų, ir (3)

įsitraukia (arba yra įtraukiama) į gatvės nusikaltimus, išm jų – į prostituciją ir su narkotinių medžiagų disponavimu susijusias veikas (Daly, 1992). Šioje trajektorijoje ryškus uždaras viktimizacijos ir nusikalstamumo ratas: jaunos moterys pakartotinai patenka į kriminalinės justicijos sistemą tiek aukos, tiek kaltinamosios vaidmenyje.

K. Daly rėmėsi New Haven (Konektikuto valstijos, JAV) 1981–1985 m. teismo nuosprendžiais, paskirtais 400 vyrų ir moterų. Taip pat ji analizavo išteisminių tyrimų medžiagą, kurią panaudojo gyvenimo istorijoms – 40 vyrų ir 40 moterų – atkurti. Ligtoliniai panašūs tyrimai, besiremiantys teismų medžiaga, koncentruodavosi į statistinius duomenis: moterų amžių, išsilavinimą, darbo santykius, šeiminių padėčių, ankstesnę teistumą ar įkalinimo patirtį. Be minėtų duomenų, K. Daly pasitelkė informaciją, prieinamą *Nuteistųjų socialinių tyrimų išvadose* (angl. *Presentence Investigation Reports*). Būtent iš šių konfidencialių duomenų mokslininkė atkūrė moterų biografijas ir jų analizės pagrindu išskyrė penkias unikalias trajektorijas, vedančias nusikaltimo link:

- 1) *gatvės gyventoja*: išmesta arba pabėgusi iš smurtinės namų aplinkos, priklausoma nuo narkotinių medžiagų; įsitraukusi į smulkias nusikalstamas veikas, vagystes arba prekybą narkotikais tam, kad gautų pinigų priklausomybei patenkinti; užsiimanti prostitucija; būdinga gausi suėmimų ir įkalinimo istorija;
- 2) *kenčianti ir kenkianti*: vaikystėje patyrusi smurtą arba prievartą, nepriežiūrą; kitų apibūdinama kaip probleminis ar sunkiai valdomas, nekontroliuojamas vaikas; agresija – kaip reakcija į patirtą viktimizaciją – dažniausiai pasireiškia pavartojus alkoholio; gali būti priklausoma nuo narkotinių medžiagų; gali turėti psichologinių problemų; būti nepajėgi susidoroti su esama situacija; nuo *gatvės gyventojos* skiriasi kuklesne nusikalstamų veikų istorija, nėra įsitraukusi į prostituciją; vis dėlto ilgalaikėje perspektyvoje *kenčiančios ir kenkiančios* gali pereiti į *gatvės gyventojos* trajektoriją;
- 3) *smurtiniuose santykiuose*: esanti santykiuose su smurtaujančiu partneriu arba tokius santykius neseniai nutraukusi; jai nebūdinga ankstesnė kriminalinė patirtis; nėra priklausoma nuo alkoholio, vaistų ar narkotinių medžiagų;
- 4) *susijusi su narkotikais*: įsitraukusi į narkotinių medžiagų vartojimą per partnerį arba pardavinėjanti narkotikus drauge su artimais jai žmonėmis;
- 5) *kitos*: skubus poreikis pagerinti ekonominę padėtį arba godumas, siekis praturtėti; moterys, priskirtinos šiai trajektorijai, yra labiau

išsilavinusios, neturinčios priklausomybių, joms nebūdinga ankstesnė viktimizacija. Ši kategorija vėlesniuose mokslininkų darbuose pervadinta ir dabar dažniau aptinkama kaip *ekonomiškai motyvuotos* (Morash, Schram, 2002).

Apibendrinant reikia pažymėti, kad K. Daly tyrimas atskleidė nusikaltusių moterų reprezentavimo problemą kriminologijoje, parodydamas reikšmingus lyties skirtumus nusikaltimo kontekste (Holtfreter at el., 2022, p. 15), taip pat tapo atspirties tašku kolegoms, kurie tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu pritaikė išskirtas moterų gyvenimo trajektorijas, vedančias nusikaltimo link.

2.1. Moterų gyvenimo trajektorijų analizė: kiekybiniai tyrimai

Nors K. Daly gyvenimo trajektorijų tyrimui pasitelkė kokybinę metodologinę priegą, kiekybiniai tyrimai šiame lauke atliekami dažniau. Trajektorijų perspektyva buvo atkartota gausybėje tyrimų, kurie patvirtino šios koncepcijos idėjas. Lyties pagrindu klasifikuojamos trajektorijos pasiteisino tiek analizuojant paauglius, tiek suaugusiuosius, ši klasifikacija buvo sėkmingai pritaikyta įvairiose šalyse ir kultūrose (Holtfreter at el., 2022, p. 16).

Gatvės gyventoja. Naujosios Meksikos (JAV) mokslininkai, analizuodami vaikystėje patirtos prievartos, psichikos sveikatos ir narkotikų vartojimo įtaką nusikalstamai veikai, prieina prie išvados, kad narkotikai tampa priemone atsiriboti nuo vaikystėje patirtų sunkumų, o turtiniai nusikaltimai – priemone narkotinėms medžiagoms gauti (Broidy et al., 2018). Taip pat pastebėta, kad kuo anksčiau įsitraukiama į narkotikų vartojimą, tuo daugiau ir įvairesnių nusikaltimų padaroma.

Nyderlandų Karalystės mokslininkai tyrė tiek nusikaltusias moteris, tiek vyrus ir taip pat atrado pogrupį, priskirtiną *gatvės gyventojos* kategorijai. Nors abi tiriamųjų grupės buvo panašios vertinant jų alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimo įpročius, ekonominį marginalumą ir psichikos sveikatos problemas, vyrai – priešingai nei moterys – neturėjo bėgimo iš namų patirties (Joosen et al., 2016).

Kenčianti ir kenkianti. Vaikystėje patirta prievarta yra vienas iš dažniausiai identifikuojamų moterų polinkio į nusikalstamą elgseną veiksnių. Pasitelkusios Daly klasifikaciją, Salisbury ir Van Voorhis (2009) pažymėjo, kad prievarta vaikystėje gali būti siejama su recidyvizmu vyresniame amžiuje. O Gehring (2018) įžvelgė netiesiogines, išimtinai moterims būdingas

viktimizacijos vaikystėje nulemtų psichologinių bei elgesio padarinių, piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis ir nusikalstamų veikų sąsajas.

Smurtiniuose santykiuose. Nemažai mokslinių tyrimų identifikavo, kad smurtaujantis intymus partneris turi reikšmingą įtaką nusikalstamam moterų elgesiui, kas iš principo atitinka Daly pasiūlytą *smurtiniuose santykiuose* esančios moters trajektoriją (Simpson et al., 2008; Smith, 2017). Be to, pastebėta, kad smurtinis intymaus partnerio elgesys signalizuoja apie galimą nusikaltimą tik tuo atveju, jeigu smurtinių santykių auka yra moteris (Burgess-Proctor et al., 2016). Tuo tarpu Bernnan su kolegomis (2012) išskyrė dvi smurtiniuose santykiuose esančių moterų subkategorijas: (1) moteris, išgyvenančios sunkią, visą gyvenimą trunkančią viktimizaciją, tačiau neturinčios psichikos sveikatos problemų, ir (2) taip pat išgyvenusios daugkartinę viktimizaciją vaikystėje, bet turinčios ir psichikos sveikatos sutrikimų. Pastarajai subkategorijai būdinga dažnesnė ir įvairesnė kriminalinė veikla.

Susijusi su narkotikais. Nusikalstamos veikos padaromos drauge su romantiniais partneriais arba šeimos nariais – tą patvirtino Simpson su kolegomis atliktas tyrimas (2008): apklausus pusketvirto šimto įkalinimo bausmę atliekančių moterų, buvo identifikuota specifinė į narkotikų vartojimą ir prekybą įsitraukusių moterų grupė, kuriai priskirtinos moteris buvo daug labiau linkusios į smurtą nei šiai kategorijai atstovaujančios moteris Daly tyrime.

Ekonomiškai motyvuota. Ekonominių interesų vedamos moteris Daly tipologijoje buvo priskirtos prie bendros *Kitų* kategorijos, tačiau vėlesniuose mokslininkų darbuose ši kategorija atsiranda kaip atskira (Salisbury, Van Voorhis, 2009; Shechory et al., 2011). Nors nusikalsti skatinantys ekonominiai veiksniai yra labiau neutralūs lyties atžvilgiu, pastebima, kad moteris susiduria su specifiniais ekonominiais iššūkiais, pavyzdžiui, joms sunkiau rasti darbą, jeigu turi rūpintis vaikais, ypač – jeigu moteris yra vienintelė, atsakinga už vaikus ir jų aprūpinimą. O Shechory su kolegomis (2011) išskyrė atskirą sukčiaujančių moterų subkategoriją, kuriai nebūdinga nei viktimizacija vaikystėje, nei ankstesnė įkalinimo patirtis, nei ryšiai su į nusikalstamą gyvenimo būdą linkusiais asmenimis.

Kitos. Daly įvardijo penkias trajektorijas, vedančias nusikaltimo link, tačiau kitų mokslininkų darbuose šis skaičius varijuoja: Salisbury ir Van Voorhis (2009) savo tyrime išskyrė tris trajektorijas, sietinas su (1) viktimizacija vaikystėje, psichikos sveikatos problemomis, narkotinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu, (2) disfunkciniais santykiais, (3) socialinio ir žmogiškojo kapitalo trūkumu, menkais socialiniais įgūdžiais, išsilavinimo spragomis etc. Brennan et al. (2012) suskaičiavo aštuonias galimas trajektorijas, kurias sudėjo į keturias kategorijas: (1) „normalios“, (2) smurtiniuose santykiuose, (3) menkų socialinių įgūdžių, (4) asocialios ir agresyvios nusikaltusios moterys. Tuo tarpu Simpson et al. (2008) tyrime ryškiausiai atspindėjo Daly klasifikaciją, tačiau išskyrė papildomą trajektoriją *gatvės gyventoja*: moteris, kuriai būdinga turininga įkalinimo istorija, ir moteris, turinti platų socialinį kriminalinį tinklą.

Nors gausūs mokslininkų darbai pagrindžia, kad visos Daly išskirtos trajektorijos gali būti pritaikomos analizuojant moterų gyvenimo istorijas, vis dėlto tai nereiškia, jog kiekvienai nusikaltusiai moteriai pavyks priskirti tam tikrą nusikaltimo link vedančią trajektoriją (Holtfreter et al., 2022, p. 17), nes kiekviena istorija, kaip ir ją išgyvenusi moteris, yra unikali.

2.2. Moterų gyvenimo trajektorijų analizė: kokybiniai tyrimai

Kokybiniai tyrimai, kuriuos inspiravo Daly studija, toliau suteikia reikšmingos kontekstinės informacijos apie moterų gyvenimą ir aplinkybes, stumiančias jas nusikaltimo link. Labiausiai kokybiniame lauke išplėtotos nusikaltimo kaip pastangų mėginant susidoroti su vaikystėje patirta viktimizacija (Arnold, 1990; Pasko & Chesney-Lind, 2016) ar išgyvenimo strategijos koncepcijos (Gilfus, 1993).

Mišrieji tyrimo metodai leidžia mokslininkams sutelkti kiekybinių ir kokybinių metodų pranašumus. Adaptuodami Daly trajektorijas, tyrėjai linę pasitelkti kokybinį interviu metodą, o gauti duomenys reprezentuojami naudojant statistinę informaciją (Johnson et al., 2007; Holtfreter et al., 2022). Kokybiniai metodai taip pat gali būti naudojami identifikuoti konkrečias trajektorijas, o kiekybiniai – ištirti kiekybinius jų skirtumus, paplitimą.

Reisig et al. (2006), atkartodami Daly tyrimą ir atkurdami moterų biografijas, įtraukė įvairius duomenų šaltinius: statistinius duomenis, pataisos pareigūnų sukaupą informaciją ir interviu su moterimis. Be to, didesniai tyrimo patikimumui ir objektyvumui keli tyrėjai klasifikavo tiriamųjų biografijas. Kaip ir Daly studijoje, buvo išskirtos tos pačios trajektorijos, tačiau penktoji trajektorija *Kitos* apibrėžta kaip *Ekonomiškai motyvuota*. Jai

priskirtos moterys, kurių nusikaltimai atitinka baltųjų apykaklių nusikaltimų sampratą: klastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas etc. Lyginant su kitoms trajektorijoms priskirtomis moterimis, šios neturėjo viktimizacijos patirties ar priklausomybių, nebuvo teistos. Šiame darbe Daly pasiūlyta trajektorijų koncepcija pirmą kartą pritaikyta ir atliekant korekcinį rizikos vertinimą (Holtfreter et al., 2022). Vis dėlto galima teigti, kad rizikos vertinimo mechanizmas turėjo poveikį tik *Ekonomiškai motyvuotų* moterų kategorijai, o kitoms – buvo visiškai netinkamas.

Kiek vėliau Salisbury et al. (2018) atliko kiekybinį tyrimą Argentinos įkalinimo įstaigose, kurį papildė pusiau struktūruotais interviu su atsitiktinės atrankos būdu pasirinktomis moterimis. Išskirtos trajektorijos ir sudėtingos gyvenimo patirtys – viktimizacija vaikystėje ir smurtaujantis intymus partneris – atspindėjo Daly teoriją. Vis dėlto šiame tyrime didžioji dalis iš beveik pustrečio šimto apklaustų moterų buvo priskirtos dviem trajektorijoms – susijusios su narkotikais ir ekonomiškai motyvuotos. Moterys, į įkalinimo įstaigą patekusios dėl narkotikų, priešingai nei tyrime identifیکavo Daly, į nusikalstamas veikas buvo linkusios įsitraukti su partneriais vyrais ar net menkai pažįstamais žmonėmis, nei šeimos nariais. Tuo tarpu ekonominiai nusikaltimai buvo padaryti dėl sudėtingos finansinės padėties.

2.3. Moterų nusikalstamo elgesio ypatumai

Mokslininkai, lygindami nusikaltimų statistiką ir specifiką bei pasitelkdami longitudinius tyrimus, deda pastangas identifikuoti esminius lyčių skirtumus, darant nusikalstamas veikas. Delinkventinio elgesio nuo vaikystės iki suaugystės tyrimas atskleidė tokius rezultatus: (1) tiek moterų, tiek vyrų nusikalstamo elgesio modeliai yra ganėtinai panašūs; (2) esminių skirtumų pastebima lyginant dažnį, nusikaltimų įvairovę ir sunkumą; (3) vyrams būdingas didesnis rizikos veiksnių skaičius, tačiau moterims gali būti būdingos specifinės, lyties pagrindu atsirandančios rizikos; (4) pastebima tam tikrų skirtumų, susijusių su antisocialinio elgesio modeliais paauglystėje ir ankstyvoje suaugystėje (Moffitt et al., 2001; Fergusson, Horwood, 2002; Russell et al., 2014; Holtfreter et al., 2022). Kartu svarbu nepamiršti, kad kriminologiniai tyrimai ilgą laiką orientavosi į vyriškąją populiacijos dalį, tad pirmieji longitudiniai moterų nusikaltimų tyrimai, kuriais siegta išnagrinėti ne tik nusikaltimų modelius gyvenimo eigoje, bet ir identifikuoti rizikos veiksnius bei apsauginius veiksnius, pradėti kiek mažiau nei prieš tris dešimtmečius (Goldweber et al., 2009; Broidy & Thompson, 2019). Todėl

apie lyties veiksnį gyvenimo eigos procesuose vis dar žinoma palyginti mažai (Broidy & Thompson, 2019, p. 624).

Prieš beveik keturis dešimtmečius atliktas mokslinių tyrimų kriminologijos lauke apibendrinimas (Blumstein et al., 1986) leido išskirti su nusikalstama karjera susijusius parametrus, kurie tapo esminiu atspirties tašku raidos ir gyvenimo eigos kriminologijai: *pradžia, išsilaikymas, atsisakymas, karjeros trukmė, specializacija, nusikaltimų sunkumas, eskalavimas ir deeskalavimas, bendrininkavimas*. Šie parametrai gali būti – nors ir nebūtinai – susiję. Taip pat buvo pastebėta, kad didžioji dauguma atliktų tyrimų išskirtinai orientuojasi į nusikaltusius vyrus. Beveik po dviejų dešimtmečių jau kitų mokslininkų pakartota tyrimų analizė (Piquero et al., 2003) parodė labai panašius rezultatus: nepaisant duomenų rinkimo būdo – ar tiriamieji patys pasisakė apie nusikalstamas veikas, ar buvo remtasi oficialiąja statistika – tyrimuose dominavo vyrai. Be to, prieita prie išvados, kad longitudinalių tyrimų, orientuotų būtent į nusikaltusias moteris, vis dar labai trūksta.

Šiandien, praėjus dar dviem dešimtmečiams, jau turime kelias išsamias longitudines studijas apie moterų kriminalinio elgesio modelius (Holtfreter et al., 2022). Vienas iš didžiausių ir išsamiausių tyrimų – Dunedine studija. Dunedine, antrajame pagal dydį Naujosios Zelandijos mieste, nuo praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio pradžios vykdomas daugiadisciplininis žmogaus sveikatos, vystymosi ir elgesio tyrimas. Tyrimo dalyviai buvo tiriami gimus (1972–1973 m.), stebimi ir vertinami sulaukus trejų metų ir vertinami kas dvejus metus iki 15 metų, vėliau 18 m. (1990–1991 m.), 21 m. (1993–1994 m.), 26 m. (1998–1999 m.), 32 m. (2003–2005 m.) ir 38 (2010–2012 m.). Paskiausiai tyrimo dalyviai taip pat įvertinti 45 metų amžiaus (2017–2019 m.)⁵.

Britų mokslininkų komanda (Moffitt et al., 2004), bendradarbiaudama su kolegomis iš Naujosios Zelandijos, ištyrė, kaip radosi ir keitėsi tyrimo dalyvių – 1 000 mergaičių ir berniukų nuo 3 iki 21 metų amžiaus – antisocialinis elgesys. Jie ne tik išskyrė nusikalstamo elgesio modelius, bet ir palygino daugybę rizikos veiksnių, susijusių su lytimi, bei apibūdino, kaip jie susiję su nusikalstama veika. Skirtingai nuo ankstesnių tyrimų apie amžiaus poveikį antisocialiniam elgesiui, šis tyrimas buvo pirmasis, į kurį buvo įtraukta informacija apie lyčių skirtumus.

Apibendrinant kompleksinio tyrimo įžvalgas reikia pasakyti, kad jaunų žmonių antisocialus elgesys yra nulemtas dviejų veiksnių: (1) nervų sistemos

⁵ Išsamiau apie tyrimą: <https://dunedinstudy.otago.ac.nz/studies>

vystymosi sutrikimo, kuris būdingesnis vaikinams, tačiau jo paplitimas iš esmės yra labai nedidelis, ir (2) socialinių santykių konteksto, kuris itin aktualus abiem lytims. Tyrėjai akcentuoja paauglystės laikotarpio svarbą, smurto artimoje aplinkoje problemą ir iš kartos į kartą perduodamus antisocialaus elgesio modelius.

3. MOTERYS PANEVĖŽIO KALĖJIME IR JŲ ISTORIJOS

Siekiant išgirsti moterų gyvenimo istorijas, pasirinktas kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Interviu metu gauta informacija ir tai, kaip pašnekovės apibūdina ir aiškina savo elgesį, leidžia suprasti nusikalstamo elgesio priežastis, socialinį kontekstą, perprasti gyvenimo eigos trajektorijas, vedančias nusikaltimo kryptimi (Mullins, Wright, 2003; Belknap, 2007; Giordano, 2010). Formuluoiant kokybinio tyrimo instrumento – pusiau struktūruoto interviu – apmatas buvo remiamasi feministinės kriminologijos krypties tyrėjų metodologinėmis priegomis ir gairėmis (Oakley, 1981, 1998; Stanley, Wise, 1990; Daly, 1992; Eaton, 1993; Woodiwiss, 2017).

3.1. Feministinė kokybinio interviu samprata

Kelis pastaruosius dešimtmečius būta įvairių feminizmo ir metodologijos bei epistemologijos sankirtų. Feminizmo kryptčiai atstovaujantys mokslininkai (jei tiksliau, daugiausiai – mokslininkės) buvo įsitikinę, kad praktikuojami mokslinių tyrimų metodai iš principo yra pritaikyti vyriškajai visuomenės daliai tirti, todėl nėra pajėgūs užčiuopti, ištirti ir atspindėti moterims aktualių problemų. Dėl šios priežasties atliekant įvairius tyrimus feminizmo lauke buvo stengiamasi rasti feministinei mokslo kryptčiai patogių tyrimo būdų, labiausiai orientuojantis į kokybinius tyrimų metodus (Stanley, Wise, 1983; Doucet, Mauthner, 2006).

Vis dėlto mokslo bendruomenė tokias efektyvesnių tyrimo įrankių paieškas vertino gana skeptiškai, o feministinėmis idėjomis paremti darbai buvo kritikuojami dėl neva negebėjimo perteikti patikimo, nešališko ir įtaigaus žinojimo, tematikos, traktuojamos kaip pernelyg siauros arba nepakankamai moksliskai reikšmingos (Ramazanoglu, Holland, 2002, p. 36–39; Smart, 2017). Tokiame kontekste 1979-aisiais pasirodė pirmasis tarpdisciplininis feministinės pakraipos akademinis žurnalas *Feminist Review*, sėkmingai leidžiamas iki šių dienų. Šis žurnalas, kaip ir po jo sekę leidiniai, tapo idėjiškai neangažuota platforma feministinėms mintims sklisti. Kol didieji leidėjai vis dar stengėsi ignoruoti feministinius tyrimus, komerciniai leidybos rinkos dalyviai, įvertinę feministinių temų populiarumą, suskubo užpildyti šią spragą: taip darbą pradėjo *Virago*, *Pandora*, *Onlywomen Press* ir *The Women's Press* leidyklos (Smart, 2017). Ne visos jos tęsė darbus iki šių dienų, tačiau jų indėlis į feministinės literatūros sklaidą yra reikšmingas ir svarbus.

Iš pradžių dalis feministinės krypties mokslininkų buvo įsitikinę feministinių metodų, metodologijos ir epistemologijos išskirtinumu. Tačiau maždaug nuo paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio sutariama, kad reikšmingas feminizmo atstovų indėlis į kokybinius metodus ir metodologiją teikia galimybę ne atskirti, o sujungti metodų ir metodologijos įvairovę (Doucet, Mauthner, 2006). Nepaisant to, feministinės krypties mokslininkų darbuose galima pastebėti tam tikrų išskirtinumą, būdingų būtent feministinei mokslinei prieigai.

Visų pirma, suformuotas suvokimas, kad feministiniai tyrimai yra ne tik apie moteris, bet ir moterims (Ramazanoglu, Holland, 2002), t. y. kad atliekamų tyrimų siekiamybė – stiprinti moterų pozicijas, mažinti atotrūkį, spręsti aktualias problemas. *Antra*, feministiniai tyrimai turėtų būti orientuoti į socialinių pokyčių ir socialinio teisingumo užtikrinimą (Fonow, Cook, 1991). *Trečia*, feminizmo atstovai siekė keisti standartinę metodologinę mokslinę prieigą, kuria vadovaujantis renkami, analizuojami ir reprezentuojami tyrimų duomenys (Doucet, Mauthner, 2006).

Feministinė metodologinė prieiga leidžia ne tik analizuoti moterų gyvenimo patirtis, bet ir išsiaiškinti, kaip ir kodėl moterys pasirenka tam tikrus aspektus patirtiems išgyvenimams perteikti (Woodiwiss, Smith, 2017). Atliekant feminizmo principais grindžiamą turinio analizę rekomenduojama ne tik įsiklausyti į pasakojamas istorijas, bet ir įvertinti kontekstą, kodėl pasirinktas būtent toks pasakojimo rakursas.

Mokslinis susidomėjimas turinio analize matomas pastaruosius tris dešimtmečius: pradedant rekomendacijomis, kaip pasakoti ir išgirsti istorijas (Plummer, 1995), baigiant argumentais, kaip ir kodėl verta tyrimui pasitelkti teminę analizę (Reissman, 2008; Andrews et al., 2008; Roberts, 2014). Feminizmo krypties atstovai analizuoja moterų (iš)gyvenimus ir tas istorijas, per kurias moterys atskleidžia savo gyvenimiškas patirtis (Woodiwiss, 2017). Judėjimas už moterų teises atkreipė dėmesį į tai, kaip svarbu yra paskatinti moteris kalbėti ir tuo pačiu – išgirsti, ką jos nori pasakyti. Tačiau šioje vietoje įžvelgiama ir tam tikrų iššūkių: garsiai apibendrintos patirtys tarsi nutildo kitas istorijas, suabsoliutina ar suklasifikuoja išgyvenimus, tarsi paneigdamos kiekvienos istorijos unikalumą, eliminuodamos istorijas „neįsipaišančias“ į bendrą paveikslą (Andrews et al., 2013). Vienas iš rimčiausių mokslinių iššūkių tampa gebėjimas įvertinti kiekvieną išgirstą pasakojimą, priimti gaunamą informaciją ir jautriai užduoti rūpimus klausimus, nekvestionuojant pašnekovės kuriamo naratyvo (Woodiwiss, 2017).

Iššūkis, tenkantis feminizmui atstovaujančiam tyrėjui, – ne tik užfiksuoti moterų pasakojamas istorijas, bet ir ištirti, kodėl ir kaip moterys pasakoja savo

istorijas, išsiaiškinti, kas gali varžyti jų galimybes pasirinkti kitokį naratyvą ir kokius padarinius papasakota istorija gali nulemti. Ne mažiau svarbu įvertinti, kodėl vienos istorijos yra tarsi patogesnės papasakoti, o kitas istorijas – linkstama nutylėti. Istorijos ne tik padeda suprasti pasakotojo gyvenimo pasirinkimus, bet ir nuspėti ateities naratyvus (Woodiwiss, 2017). Nors papasakotai istorijai gali trūkti biografinio tikslumo, ji yra tikra ir teisinga žmogui, kuris ją dalijasi.

Istorijų pasakojimas yra kasdienė visų mūsų veikla. Ką ir kaip pasakojame, nulemia kontekstas, kuriame kuriame tam tikras istorijas. Istorijas pasakojame ir perpasakojame ne tik kitiems, bet visų pirma – sau. Nėra vienos vienintelės istorijos, galinčios perteikti visą mūsų gyvenimą ar visapusiškai atspindėti asmenybę, tačiau lygiai taip pat neįmanoma viena istorija perpasakoti kiekvieno įvykio ar patirties (Woodiwiss, 2017). Nesvarbu, kad ir ką pasakotume – nutikimus, patyrimus ar viso gyvenimo istoriją – ta istorija nėra padėta kažkur lentynėlėje mūsų galvose, ji kuriama pasakojimo eigoje, kai dėl įvairiausių priežasčių pasirenkame vieną ar kitą istorijos konstruklą. Tai darydami ne tik apibūdiname praeities įvykius, jausmus, potyrius ar mus pačius, bet ir interpretuojame visa tai iš dabarties taško. Todėl ryžtantis tirti moterų – nors šis principas galioja ir vyrams – istorijas, svarbu pažvelgti giliau į priežastinius ir pasekminius gyvenimo įvykių ryšius, išdrįsti kvestionuoti tai, kas buvo pasakyta (Woodiwiss, Smith, 2017). Tačiau tai nereiškia, kad turime siekti identifikuoti, kas yra tiesa, o kas – prasilenkia su realybe.

3.2. Tyrimo metodologija

Tyrimė, vykusiame 2023 m. liepos – rugsėjo mėnesiais, dalyvavo 25 įkalinimo bausmę Panevėžio moterų kalėjime atliekančios moterys. Pusiau struktūruoto interviu gaires sudarė 4 teminiai klausimų blokai, kuriais siekta sužinoti apie moterų vaikystę ir šeimą, kasdienybės įpročius, profesinį gyvenimą ir identifikuoti, kokios aplinkybės nulėmė, kad jos pateko į įkalinimo įstaigą (žr. 2 priedą). Interviu trukmė buvo nuo 42 minučių iki 2 valandų. Vidutinė interviu trukmė – 1 valanda 22 minutės. Trys interviu buvo atlikti rusų kalba (arba dviem kalbomis pramaišiu) ir transkribuojant išversti į lietuvių kalbą. Tyrimo imtį sudarė moterys, kalinčios už šiuos nusikaltimus: narkotikų vartojimą ir platinimą (15), vagystes ir sukčiavimą (4), nužudymą (4), kūno sužalojimą (2). Susisteminta informacija apie tyrimo dalyves pateikiama lentelėje (žr. 1 lentelę. Informacija apie tyrime dalyvavusias nuteistas, p. 39-41).

Moterys tyrime dalyvavo užtikrinant savanoriškumo principą: skelbimai apie atliekamą tyrimą buvo pakabinėti dviejuose kalėjimo korpusuose (vienne apgyvendintos moterys, įkalinimo bausmę atliekančios pirmą kartą, kitame – turinčios daugkartinę įkalinimo patirtį), asmeninėmis gyvenimo istorijomis norinčios pasidalyti moterys apie tai informuodavo kalėjimo socialines darbuotojas. Vis dėlto sudarytas potencialių informančių sąrašas tyrimo eigoje keitėsi: kai kurios moterys nusprendė nekalbėti, kitos – atvirkščiai – apsisprendė dalyvauti interviu. Stengtasi, kad tyrimo dalyvės atspindėtų įvairialypį kalėjimo kontingentą: tiek pagal nusikaltimus, dėl kurių atliekama bausmė, ir įkalinimo patirtį, tiek pagal demografinius požymius.

Beveik visi interviu buvo įrašomi (tik viena tiriamoji nesutiko, kad pokalbis būtų įrašytas, todėl interviu užfiksuotas rankiniu būdu), transkribuojami ir temiška analizuojami MAXQDA programine įranga.

Siekiant atspindėti Panevėžio moterų kalėjime bausmę atliekančios moters portretą dėmesys koncentruotas į tokio pobūdžio informaciją:

- *kokioje socialinėje ir ekonominėje aplinkoje moteris augo;*
- *ar bėgo iš namų;*
- *ar baigė mokyklą;*
- *ar turi vaikų ir, jei taip, kas jais rūpinasi;*
- *kokia šeiminė ir ekonominė padėtis buvo darant nusikaltimą;*
- *ar galima pastebėti smurto ar patirtos prievartos ženklų vaikystėje ar suaugystėje;*
- *ar yra priklausoma nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų ir, jeigu taip, kada ši priklausomybė prasidėjo;*
- *ar tai pirmas kartas įkalinimo įstaigoje; ar turi psichologinių problemų.*

Šios klausimų kategorijos yra įprastai aptinkamos ir kituose feministinės krypties tyrimuose, orientuotuose į nusikaltusių moterų gyvenimo istorijų atskleidimą (Campbell, 1984; Carlen et al., 1985; Simpson et al., 2008; Joosen et al., 2016; Salisbury et al., 2017).

1 lentelė. Informacija apie tyrime dalyvavusias nuteistasias

TYRIMO DALYVĖ	AMŽIUS	IŠSILAVINIMAS	DARBO POBŪDIS	ŠEIMINĖ PADĖTIS	VAIKAI	NUSIKALTIMAS	BAUSMĖS TRUKMĖ	ĮKALINIMO KARTAS	PRIKLAUSOMYBĖ
ALDONA	52	Profesinis	Paslaugų sektorius	Išsiskyrusi (buvęs vyras kalėjo)	2 (21 ir 20 m.)	Narkotikų vartojimas ir platinimas	3 metai ir 6 mėn. (kali 1 metus ir 1 mėn.)	1	Narkotikai
ALIONA	50	8 klasės	Paslaugų sektorius	Turi partnerę	Neturi	Narkotikų platinimas	10 metų (kali 3 metus)	1	Neturi
AURELIJA	60	Aukštasis universitetinis	Verslininkė	Išsiskyrusi (2 kartus)	1 (36 m.)	Nužudymas	9 metai (kali 2 m. 6 mėn.)	1	Neturi
DOROTĖJA	24	7 klasės	Paslaugų sektorius	Ištekėjusi (vyras kali)	Neturi	Vagystės	4 metai (kali 1 metus ir 4 mėn.)	1	Neturi
DOVILĖ	42	Aukštasis universitetinis	Verslininkė	Išsiskyrusi	2 (20 ir 15 m.)	Nužudymas	12 metų (kali 4 metus)	1	Psichotropiniai vaistai
ELENA	36	Vidurinis	Pagalbinė darbuotoja	Išsiskyrusi	2 (14 ir 10 m.)	Kūno sužalojimas	2 metai 9 mėn. (kali 7 mėn.)	1	Alkoholis
ELEONORA	47	Aukštasis neuniversitetinis	Paslaugų sektorius	Išsiskyrusi (vyras paliko vykstant teismui)	2 (27 ir 20 m.)	Narkotinių medžiagų platinimas	10 metų (kali 8 mėn.)	1	Neturi
EVELINA	25	Vidurinis	Paslaugų sektorius	Ištekėjusi (vyras kali)	1 (8 m.), įvaikintas	Narkotikų vartojimas, platinimas ir vagystės	4 metai 3 mėn. (kali 2 metus 8 mėn.)	2	Narkotikai
GABRIELĖ	34	Vidurinis	Paslaugų sektorius	3 kartus išsiskyrusi (visi sutuoktiniai turėjo įkalinimo patirties)	3 (12, 7 ir 5 m.)	Narkotikų platinimas	4 metai ir 6 mėn. (kali 8 mėn.)	1	Narkotikai

1 lentelė. Informacija apie tyrime dalyvavusias nuteistasias

TYRIMO DALYVĖ	AMŽIUS	IŠSILAVINIMAS	DARBO POBŪDIS	ŠEIMINĖ PADĖTIS	VAIKAI	NUSIKALTIMAS	BAUSMĖS TRUKMĖ	ĮKALINIMO KARTAS	PRIKLAUSOMYBĖ
JEKATERINA	52	Profesinis	Paslaugų sektorius	Išsiskyrusi (4 kartus, 3 iš vyrų turėjo įkalinimo patirties)	2 (32 ir 31 m.)	Narkotikų vartojimas ir platinimas	4 metai ir 11 mėn. (kali 1 metus ir 3 mėn.)	5	Narkotikai
KAMILA	25	7 klasės	Nedirbo	Turi partnerį	1 (4 metai), laukiasi antro	Vagystės ir sukčiavimas	2 metai ir 7 mėn. (kali 3 mėn.)	1	Neturi
KAROLINA	37	Vidurinis	Kirpėja	Skiriasi su vyru	2 (13 ir 7 m.)	Narkotikų platinimas	1 metai ir 4 mėn. (kali 2 mėn.)	1	Narkotikai
KAZIMIERA	52	4 klasės	Nedirbo (turi neįgalumą)	Ištekėjusi (vyras turi įkalinimo patirties)	1 (32 m.)	Sunkus kūno sužalojimas	6 metai (kali 2 metus ir 2 mėn.)	7	Alkoholis
KONSTANCIJA	44	4 klasės	Paslaugų sektorius	Ištekėjusi (3 kartą)	12 (vyriausiam – 30, jauniausiam – 12 m.)	Nužudymas	8 metai (kali 4 metus 6 mėn.)	1	Alkoholis
KSENIJA	34	8 klasės	Nedirbo	Ištekėjusi (vyras kali)	2 (14 ir 13 metų), įvaikinti	Nužudymas	11 metų (kali 1 metus)	5 ar 6 (neprisimeina)	Narkotikai
MEILĖ	52	Aukštasis universitetinis	Samdoma darbuotoja	Išsiskyrusi (našlė, 1 skyrybos, turėjo 2 įkalinimo patirties turinčius partnerius)	1 (33 m.)	Narkotikų platinimas	3 metai ir 8 mėn. (kali 1 metus)	2	Neturi

1 lentelė. Informacija apie tyrime dalyvavusias nuteistasias

TYRIMO DALYVĖ	AMŽIUS	IŠSILAVINIMAS	DARBO POBŪDIS	ŠEIMINĖ PADĖTIS	VAIKAI	NUSIKALTIMAS	BAUSMĖS TRUKMĖ	ĮKALINIMO KARTAS	PRIKLAUSOMYBĖ
MIGLĖ	34	Vidurinis	Paslaugų sektorius	Netekėjusi (turėjo 3 partnerius su įkalinimo patirtimi)	3 (12, 11 ir 5 m.)	Vagystės, narkotikų vartojimas	3 metai (kali 1,5 m.)	2	Narkotikai
MONIKA	32	Vidurinis (mokyklą baigė kalėjime)	Nedirbo	Ištekėjusi (4 kartą, 3 iš vyrų turėjo įkalinimo patirties)	4 (16, 13, 5 ir 4 metai), vaikų neaugino	Vagystės	4 metai ir 4 mėn. (atlikusi beveik visą bausmę)	3	Narkotikai
NADEŽDA	52	Vidurinis	Nedirbo	Išsiskyrusi (2 kartus, vyrai turėjo įkalinimo patirties)	Neturi	Narkotikų platinimas	5 metų ir 8 mėn. (kali 3 metus)	1	Narkotikai
RENATA	33	Nebaigtas vidurinis	Paslaugų sektorius	Ištekėjusi (vyras kali)	2 (14 ir 7 m.)	Vagystė	2 metai (kali 1 metus)	3	Neturi
RUSNĖ	42	Aukštasis universitetinis	Socialinė darbuotoja	Ištekėjusi (vyras kali)	Neturi	Narkotinių medžiagų platinimas (perdavimas į įkalinimo įstaigą)	8 metai (kali 3 mėn.)	1	Neturi
SAIRA	40	9 klasės	Nedirbo	Išsiskyrusi, turi partnerį	9 (vyriausiam – 22, jauniausiam – 2 mėn.)	Narkotikų platinimas	8 metai (kali 4 mėn.)	2	Neturi
SANDRA	36	Aukštasis universitetinis	Valstybės tarnautoja	Ištekėjusi (2 kartą)	1 (3 m.)	Narkotikų vartojimas ir platinimas	2 metai (kali 2 mėn.)	1	Narkotikai

1 lentelė. Informacija apie tyrime dalyvavusias nuteistasias

TYRIMO DALYVĖ	AMŽIUS	IŠSILAVINIMAS	DARBO POBŪDIS	ŠEIMINĖ PADĖTIS	VAIKAI	NUSIKALTIMAS	BAUSMĖS TRUKMĖ	ĮKALINIMO KARTAS	PRĮKLAUSOMYBĖ
SAULĖ	31	7 klasės	Paslaugų sektorius	Ištekėjusi (vyras turi įkalinimo patirties)	5 (15, 12, 11, 5 m. ir kelių mėnesių kūdikis)	Narkotinių medžiagų platinimas	2 metai (kali 7 mėn.)	1	Alkoholis, narkotikai
SONJA	37	4 klasės	Nedirbo	Ištekėjusi (vyras kali)	5 (20, 16, 15, 5 ir 3 m.)	Narkotikų platinimas	2 metai ir 4 mėn. (kali 8 mėn.)	5	Narkotikai

3.3. Moterų gyvenimo istorijos: interviu analizė

Daly pasiūlytas gyvenimo trajektorijų modelis buvo plačiai taikytas tiek kiekybiniuose, tiek kokybiniuose tyrimuose (Simpson et al., 2008; Salisbury, Van Voorhis, 2009; Joosen et al., 2016; Broidy et al., 2018), tačiau nors esminė klasifikacijos idėja liko nepakitusi, trajektorijų kategorijos dažnai buvo adaptuojamos ar modifikuojamos. Vis dėlto modifikacijose galima įžvelgti kelias dominuojančias trajektorijas (Brennan et al., 2012), jos ir buvo pasirinktos šiame tyrime:

1. *Eilinė moteris arba atsitiktinai nusikaltusi*. Šiam moterų nusikaltimų tyrimuose dažnai aptinkamam tipažui būdingas santykinis rizikos veiksnių nebuvimas, į nusikalstamas veikas jos įsitraukia vėliau, o nusikaltimų nuosavybei ar narkotikams istorija nėra gausi. Šiam tipui taip pat nėra būdingas ankstyvas piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis, keblumai ugdymo įstaigose, psichikos sveikatos problemos (Stefurak, Calhoun, 2007; Brennan et al., 2008; Simpson et al., 2009).
2. *Viktimizaciją patyrusi moteris*. Šiam tipui, aptinkamam tiek kiekybiniuose, tiek kokybiniuose tyrimuose, būdingas ankstyvas piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais, patirta fizinė ir (arba) psichologinė prievarta, paskatinanti socialinį atsiribojimą, nepasitikėjimą, priešišumą, depresiją, piktnaudžiavimą narkotikais ir polinkį nusikalsti (Aalsma and Lapsley, 2001; Brennan, 2008; Salisbury and Van Voorhis (2009).
3. *Lėtinė nusikaltėlė*. Šiam tipažui būdingas pasikartojantis nusikalstamas elgesys atspindi kompleksines problemas: vaikystėje patirtą fizinę ir (ar) seksualinę prievartą, elgesio problemas, keblumus šeimoje bei mokykloje, nusikalstamą elgesį paauglystėje, žemą savikontrolės lygmenį, polinkį į agresiją, nuolat pasikartojančias nusikalstamas veikas (Moffitt, 1993; Brennan, 2008). Šis tipas atitinka Daly klasifikacijoje pasiūlytą *Kenčiančios ir kenkiančios* gyvenimo trajektoriją: sudėtingos vaikystės, paauglystės patirtys tampa trukdžiu socialiai priimtinam elgesiui susiformuoti.
4. *Marginalizuotai grupei priklausanti moteris*. Šiam tipui priskiriamos neturtingos, neišsilavinusios, darbinių įgūdžių stokojančios, marginalizuotos moterys (Chesney-Lind, 1989; Richie, 2001;

Holtfreter et al., 2004; Salisbury ir Van Voorhis, 2009). Jų nusikalstamo elgesio šaknys – dezorganizuota šeima, ji skatina netinkamas auklėjimas, socializacija įvairiose subkultūrinėse grupėse (Felice, Offord, 1972; Widom, 1978).

Moteryų istorijų analizė atskleidė, kad *Eilinės moters* arba *atsitiktinės nusikaltėlės* gyvenimo trajektorija būdinga 10 informančių, *Viktimizaciją patyrusios, socialiai atsiribojusios ir prislėgtos* kategorijai priskirtinos 6 moterys, *Lėtinės nusikaltėlės* trajektorija atspindi 5 moterų gyvenimo istorijose, taip pat 4 moterų gyvenimo trajektorijos driekiasi *Priklausymo marginalizuotai grupei* link.

3.3.1. Eilinė moteris arba atsitiktinai nusikaltusi

Ši gyvenimo trajektorija buvo dažniausiai identifikuojama atliekant nusikaltusių moterų gyvenimo istorijų analizę. Lyginant su kitomis trajektorijomis, ši – sunkiausiai nuspėjama, t. y. netikėtumo veiksnys yra ganėtinai ryškus: tiek nusikaltimą padariusiai moteriai, tiek jos artimiesiems toks gyvenimo posūkis – labai netikėtas.

Moterys⁶, kurių gyvenimo istorijos atitinka šią kategoriją, ir trumpos jų biografijos:

1. Aldona (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Turi du suaugusius vaikus, kuriuos augino viena, padedama mamos, nes vyras ir vaikų tėtis dažnai būdavo įkalinimo įstaigose (iš 17 santuokos metų apie 5 metus gyveno drauge). Narkotikų pabandyti pasiūlė būtent iš kalėjimo grįžęs sutuoktinis. Pabandžiusi vartojo beveik 6 metus, slėpė tai nuo vaikų ir mamos, galiausiai pradėjo platinti. Išsilavinimas – profesinis. Kol nebuvo priklausoma, kad išlaikytų šeimą dirbo įvairius darbus paslaugų srityje, pradėjusi vartoti narkotikus periodiškai dirbo valytoja, taip pat rinkdavo miško gėrybes supirkimo punkтамs. Moteriai patekus į kalėjimą, vyro iniciatyva įvyko skyrybos. Artima su mama ir vienu iš vaikų.

2. Aliona (narkotikų platinimas)

Homoseksuali, drauge augina partnerės vaikus ir rūpinasi sesės atžala. Pati narkotikų nevartojo, tačiau paketas su narkotinėmis medžiagomis rastas jos

⁶ Moterų vardai, siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių anonimiškumą, pakeisti. Taip pat, norint išlaikyti konfidencialumą, neminimi konkretūs vietovardžiai, pateikiant informaciją apie vaikus nenurodoma jų lytis.

automobilyje. Yra romų kilmės, užaugo be tėvų: mamos beveik neprisimena, nes, palikusi šeimą, išvyko gyventi į Rusiją, kartu pasiėmusi 2 iš 5 vaikų, o tėtis mirė, kai moteriai buvo devyneri. Nuo tada ją ir dvi seseris globojo teta, tėčio sesuo. Vaikystę prisimena kaip labai sudėtingą, nes kartu gyvenusi vyresnė pusseserė už menkiausią nepaklusnumą nuolat mušdavo ją ir seseris. Mokykloje patyrė patyčias, todėl mokslus metė, šiuo metu eina į 9 klasę kalėjimo mokykloje. Nuo 17 metų gyvena savarankiškai. Ilgą laiką dirbo medžio apdirbimo darbus, valytoja, pastaraisiais metais, sunkiai susirgusi onkologine liga, – pavežėja. Labai išgyvena išsiskyrimą su artimaisiais, be to, partnerė gali atvykti tik į trumpalaikį pasimatymą, nes Lietuvos kalėjimų sistemoje homoseksualios poros netraktuojamos kaip turinčios tokią teisę.

3. Aurelija (nužudymas)

Du kartus išsiskyrusi, iš pirmos santuokos turi suaugusį vaiką. Konfliktinėje situacijoje gindamasi nužudė smurtauti linkusį buvusį partnerį. Išsilavinimas – aukštasis universitetinis, iki patenkant į įkalinimo įstaigą turėjo savo verslą – viename iš Lietuvos miestų valdė restoraną ir internetinę parduotuvę. Tėvai išsiskyrė Aurelijos paauglystėje, mama smurtavo tiek fiziškai, tiek psichologiškai. Išvykusi į kitą miestą studijuoti su mama palaikė tik minimalius ryšius, daug artimesnė jautėsi tėčiui. Abu tėvai jau mirę, artimiausias žmogus, su kuriuo bendrauja nuolat, – vaikas. Aurelijos istorija buvo plačiai nušviesta medijose, pateikiant nuorodų į jos tapatybę.

4. Dvilė (nužudymas)

Biseksuali, išsiskyrusi, du vaikai – mokyklinio amžiaus ir studijuojantis. Išsilavinimas – aukštasis universitetinis, prieš nusikaltimą turėjo nuosavą kūrybinę įmonę. Susirgusi pogimdyvine depresija pradėjo vartoti psichotropinius vaistus ir tapo nuo jų priklausoma, vartodavo dideles dozes, priklausomybė truko apie 15 metų. Gyvendama santuokoje turėjo mylimąją, kuri nusižudė. Mylimosios mama kaltino Dvilę dėl dukros mirties. Šie išgyvenimai paskatino dar padidinti vaistų dozes. Apsvaigusi nuo jų nužudė nepažįstamą žmogų, tačiau dėl tuometinės būsenos įvykio beveik neįstengia prisiminti. Palaiko labai artimus ryšius su tėvais ir vaikais. Dvilės istorija plačiai nušviesta medijose, atskleidžiant ne tik moters tapatybę, bet ir šeimos gyvenimo detales.

5. Elena (sunkus sveikatos sutrikdymas)

Išsiskyrusi, turi du mokyklinio amžiaus vaikus. Išsilavinimas – vidurinis, dažniausiai dirbo trumpalaikius pagalbinius darbus paslaugų srityje, sezoniskai – ūkiuose. Su vaikų tėčiu išsiskyrė dėl jo polinkio girtauti ir agresyvumo. Vyras niekur nedirbo, pasisavindavo Elenos uždirbtus pinigus. Dėl sudėtingos finansinės situacijos ir nuolatinio nuovargio pradėjo išgėrinėti. Su pažįstamais dalyvaudama išgertuvėse sumušė ir sužalojo kitą toje pačioje kompanijoje buvusį žmogų. Yra artima su seserimis, kurias turi 3 nuo skirtingų tėčių, mama mergaites augino viena. Elena labai prisirišusi prie savo vaikų, atliekant bausmę juos globoja viena iš sesių.

6. Eleonora (narkotikų platinimas)

Išsiskyrusi, turi du suaugusius vaikus. Išsilavinimas – aukštasis neuniversitetinis, dirbo įvairius darbus paslaugų srityje, prieš patenkdama į kalinimo įstaigą ėjo parduotuvės vedėjos pareigas. Apie trejus metus puoselėjo platoniską romantinį ryšį su įkalinimo bausmę atliekančiu vyrišku, kuriam talkino tiekdamas telefonus ir narkotines medžiagas. Moterį suėmus, jis nusižudė. Eleonora užaugo 5 vaikų šeimoje, tačiau artima buvo tik su tėčiu, kuris jau miręs. Prasidėjus teismo procesui sutuoktinis nuo Eleonoros atsiribojo ir inicijavo skyrybas, tačiau moteris palaiko glaudų kontaktą su abiem vaikais, teta ir drauge.

7. Karolina (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Su sutuoktiniu negyvena kartu, tačiau jis nesutinka skirtis, turi du vaikus. Išsilavinimas – profesinis, beveik dešimtmetį dirba paslaugų srityje. Kai vyras prarado darbą ir dienas leisdavo namuose, Karolina daug dirbdavo, kad išlaikytų šeimą, nuolat jausdavo nuovargį. Narkotikų pirmą kartą pavartojo draugų kompanijoje, patiko stimuliuojamasis jų poveikis. Vartojo apie 2 metus. Per tą laiką susirado naują partnerį ir su juo apsigyveno, pavartodavo kartu, paprašyta parūpindavo ir draugams. Palaiko glaudžius ryšius su tėvais, vaikais ir plačia gimine.

8. Meilė (narkotikų platinimas)

Yra įgijusi istorijos mokytojos specialybę, tačiau visą gyvenimą dirbo paslaugų srityje. Ištekdama iškart baigusi mokyklą, po kelių metų liko našle, vyrui ir jos broliui žuvus autokatastrofoje. Antra santuoka iširo dėl šeimą ištikusios tragedijos – močiutės prižiūrimas nuskendo mažametis vaikas.

Netektis pastūmėjo moterį į depresiją, psichotropinius vaistus ir alkoholį. Gydėsi psichiatrijos ligoninėje. Po kelių metų patyrė mėginimą išprievartauti, gindamasi nužudė savo užpuoliką ir pateko į įkalinimo įstaigą. Atlikusi bausmę daugiau nei dešimtmetį gyveno laisvėje, turėjo du narkotikais prekiaujančius partnerius. Persirgus *koronavirusu* sušlubavo sveikata, dažnai buvo nedarbinga, o sumažėjusios pajamos paskatino imtis prekybos narkotikais. Yra artima su užsienyje gyvenančiu vaiku ir giminaičiais.

9. Rusnė (narkotikų platinimas)

Išsilavinimas – aukštasis universitetinis, dirbo socialine darbuotoja. Labai mėgo savo darbą, tačiau pasikeitus vadovui patyrė *mobingą*, pastūmėjusi moterį į 6 metus trunkančią depresiją. Būseną pagilino ir senelio, su kuriuo siejo itin artimas ryšys, netektis. Yra ištėkėjusi, visą santuokos laikotarpį – apie 5 metus – vyras atlieka laisvės atėmimo bausmę. Vaikų pora neturi. Prieš kelerius metus socialiniame tinkle atsitiktinai susipažino su vyriškiu, kuris taip pat yra įkalinimo įstaigoje. Bendravo epizodiškai, tačiau, Rusnei nusprendus ryšį nutraukti, buvo persekiojama, gaudavo grasinimų, galiausiai buvo paprašyta išsiųsti laišką dar kitam nuteistajam. Tą padarius paaikškėjo, kad lapas, ant kurio ji rašė laišką, buvo su narkotinėmis medžiagomis. Labai prisirišusi prie tėvų, vyro ir geriausios draugės. Rusnės istorija buvo nušviesta medijose, pateikiant nuorodų į jos tapatybę.

10. Sandra (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Išsilavinimas – aukštasis universitetinis, iki teismo buvo valstybės tarnautoja. Nutrūkus pirmajai santuokai skaudžiai išgyveno vyro išdavystę, ėmė lankytis klubuose, savaitgaliais pavartodavo narkotikų. Paprašyta parūpino narkotikų gerai pažįstamam asmeniui. Kol vyko teismai, susituokė antrą kartą, susilaukė vaiko. Palaiko labai artimus santykius su tėvais ir šeima.

Traumuojantys santykiai, brangių žmonių netektys, kiti sunkūs išgyvenimai – bendras vardiklis, siejantis visas *Eilinės moters* arba *atsitiktinės nusikaltėlės* gyvenimo trajektorijai priskirtinas moteris. Daugeliu atvejų neigiami išgyvenimai ir emocijos buvo patiriami ilgą laiką, tarsi tęstinės įvykių grandinės dalys. Pradedant vaikystėje išgyventais sudėtingais santykiais su mama ar globėjais, tęsiant gyvenimo su priklausomais, nedėmesingais, pasyviais arba smurtaujančiais partneriais kasdienybėje – tokie gyvenimo iššūkiai ilgainiui paskatino šias moteris priimti netinkamus sprendimus, vedusius jas nusikaltimo link.

„(...) aš visą laiką buvau gąsdinama, kad mane atiduos į vaikų namus. Tai, žinote, dabar jau, kai esi suaugęs, atrodo juokina, nes nei tavo atiduos, nei ką. Bet kai esi vaikas, kokių 5–6 metų ir mama neva skambina į vaikų namus ir neva tariasi, kada čia mane pristatyti, tai man buvo siaubas. (...) būdavo, kad neįleisdavo į namus. Pavyzdžiui, aš sėdžiu laiptinėje už durų ir skambinu, o ji manęs neįleidžia. O, žinot, vaikui baisu: tamsu, vakaras, naktis, o niekas į namus neįsileidžia. (...) Visada suirzusi, visada nepatenkinta, ilgą laiką mane mušdavo... Turėjo tokią šlangą, guminę šlangą. Ir tėtis atvažiavo vieną kartą mane aplankyti ir tą šlangą sudraskė mažais gabaliukais, kad ji nebegalėtų manęs mušti. Tada ji pasiėmė tokį baslį ir mušė mane su basliu“, – mamos fizinį ir psichologinį smurtą ryškiai prisimena Aurelija. Sukūrus šeimą prieš ją smurtavo ir tuometinis sutuoktinis: „(...) Nuvažiavau pas gydytoją ir ji man sako: „žinok, jei smurtauja blaivus, skirkis, nes nieko čia nebus“. Taip ir padariau“. Agresyvus elgesys, ilgainiui peraugęs į smurtą, buvo būdingas ir romantiniam partneriui, dėl kurio nužudymo Aurelija atlieka įkalinimo bausmę: „(...) kai prasidėjo grynai persekiojimas, aš sunerimau... Buvo užuolaidą namuose nutraukęs, bet tas smurtas – ne prieš mane. Gal reikėjo kvieisti policiją... Per teismą man pasakė „tai ko jūs nerašėt, tai ko nekviestėt?“ Bet atrodo tai gėda, tai ką. O reikėjo. Tada būtų viskas kitaip pasisukę.“

Be mamos augusi ir tėčio taip pat netekusi Aliona tai prisimena kaip vieną iš baisiausių gyvenimo įvykių:

„Tėvas kai mirė buvo labai žiaurus momentas. Ir labai sunku būdavo matyti, kai seserį skriaudžia. (...) Kai tėvo nebeliko, pasaulis iš karto griuvo. Mamos nemačiau visai. Pas ją su broliu nuvažiavome tik kai man buvo 20 metų. Žinai, kad tavo mama, bet vis tiek nėra to jausmo. Kurske ji gyveno, už Maskvos dar. Dabar jau amžiną atilsį. Tas žodis „mama“ pas mane nebuvo niekada.“

Augusi pas globėjus, nereguliariai lankiusi mokyklą, o galiausiai – ją metusi dėl kitų vaikų patyčių, nes yra romų kilmės, Aliona visą gyvenimą sunkiai dirbo įvairius pagalbinius darbus, tačiau finansiškai nesijautė stabili, pinigų visą laiką trūko. Vis dėlto moteris savo kaltę neigia ir tikina neturėjusi tikslo užsidirbti platindama narkotines medžiagas.

O Karolina teigia tiesiog nebegalėjusi tverti buvimo su sutuoktiniu po vienu stogu:

„(...) nebuvo gyvenimo. Jis – sau, aš – sau. Nei mes ką kalbam, nei mes nieko... Grįžta, man norisi kuo greičiau bėgti iš namų. Man

tėtis visada sakydavo, kad su juo aš ne į viršų, o žemyn važiuosiu... (...) Grįžtu namo po darbo – namie bardakas. O aš dirbu, pas mane daug klientų, nuo rytoj iki vakaro ant kojų. O jis man sako – aš vaikus prižiūriu. Bet vaikai – ne naujagimiai, jie laksto. O jis guli ir teliką žiūri. Indų krūva, grįžti nusikalus – nu mane juodai nervavo.“

Sudėtingi santykiai su sutuoktiniu, pasyvus jo vaidmuo šeimoje ir poreikis išlaikyti šeimą Karoliną skatino daug dirbti, tačiau tam moteris pritrūkdavo jėgų, jausdavo nuolatinį nuovargį. Tokiomis aplinkybėmis gavusi pasiūlymą pabandyti stimuliuojančių narkotinių medžiagų, jam neatsispyrė. Vėliau moteris susipažino su dabartiniu partneriu, kuris taip pat pavartodavo, tad ilgainiui šis įprotis tapo reguliarus.

Gyvenimo istorija, kuria pasidalijo Meilė, – kupina skaudžių įvykių:

„Turėjau brolį, bet jis žuvo avarijoje. Kartu su mano pirmu vyru. (...) Po vyro žūties, po trejų metų, ištekėjau antrą kartą. Po 1,5 metų pastojau ir pasigimdžiau antrą sūnų. Pas mane šeimoje nutiko taip, kad mano sūnui buvo 2 metai 4 mėnesiai ir 18 dienų, kai jis paskendo. (...) Nežinau, kaip ten nutiko, kad jis pasilenkęs įkrito aukštyn kojytėmis ir nuskendo. Gal dar buvo tokie laikai... nebuvo psichologų. Gėda būdavo pas psichologą eiti. Aš viena pasislėpus pradėjau gerti, 3 mėnesius gėriau alkoholį su tabletėmis. Visi matė, kad su manim bėda, bet apsimetė, kad nemato. Tada išsiskyriau su antru vyru, nes nemokėjom mes vienas kito palaikyti.. Aš kaltinau jį, jis – mane. (...) Važiuoju į kaimą, krikštijom pusseserės vaikus ir mane norėjo išprievartauti. Aš tokia nelaimė... Gavosi taip, kad aš gyniausi labai stipriai ir tą žmogų nuo savęs nuspyriau, jis užkrito ant strypo. Iš pradžių mane išteisino kaip būtinąją gintis, o po to perteisė.“

Atlikusi įkalinimo bausmę, Meilė grįžo į jai įrastą gyvenimą, dirbo, augino sūnų, buvo aktyvi bendruomenės narė. Moralinę ir finansinę paramą vienišai mamai teikė tuometinis partneris, kurio veikla ir pajamų kilmė Meilei kėlė abejonių, tačiau moteris tikėjo ir tikėjosi, kad vyriškis *susitūpės*. Vis dėlto mylimajam už prekybą narkotinėmis medžiagomis ir kitas nusikalstamas veikas buvo paskirta ilga laisvės atėmimo bausmė. Nepaisydama grasinimų susidoroti, Meilė santykius nutraukė ir susirado kitą širdies draugą. Kaip pati įvardija, „*pradėjau bendrauti dar su didesniu žuliku*“. Šiam vyriškiui susirgus ir mirus, su moterimi per socialinius tinklus susisiektė jų bendras draugas, kurį Meilė pažinojo dar iš kalėjimo laikų. Kadangi trūko pinigų, o narkotinių medžiagų pardavimo schemos buvo žinomos ir kontaktų reikiamų turėjo, ji priėmė pasiūlymą organizuoti narkotinių medžiagų platinimą.

Apskritai vertinant šiai kategorijai priskirtų moterų ekonominę padėtį galima pastebėti, kad dauguma jų gyveno gana pasiturimai. Tikėtina, kad stabilią finansinę padėtį iš dalies nulėmė įgytas išsilavinimas, patogi padėtis darbo rinkoje. Daugelis moterų yra įgijusios aukštąjį išsilavinimą arba baigusios profesinį mokymą. Mažuma – baigusios mokyklą arba vidurinio išsilavinimo siekiančios kalėjime. Tačiau beveik visos teigia, kad mokyti patiko ir nebuvo sudėtinga.

„(...) gimnaziją baigiau aukso medaliu. (...) buvau gera mokinė, jai (mamai – red.) nereikėjo nei pamokų tikrinti, viso to nereikėjo“, – prisimena Aurelija, turinti aukštojo mokslo diplomą.

„Kai baigdavosi mokslo metai, mes į upę visus sąsiuvinius išmesdavome paskutinę dieną. O paskui... 11–12 klasėje aš taip norėjau mokyti... Per paskutinį skambutį labai verkiau, labai man gaila buvo mokyklos, norėjau dar mokyti joje... Patiko mokyti. Apie profesinę mokyklą net nebuvo minčių... Nors tėvai nespyrė. Bet man tiesiog gėda buvo eiti į profesinę“, – nostalgiskai mokyklos laikus prisimena Rusnė, mokslus tęsusi ir aukštojoje mokykloje.

„(...) buvau geras vaikas. Nebuvo nei bėgimo iš namų, nei nieko. Tik biški bėgimo iš pamokų... (...) O šiaip visus egzaminus išlaikiau, 12 klasių baigiau. Buvo kas ir geriau už mane mokėtis, bet neišlaikė egzaminų. O aš išlaikiau. Pasisekė turbūt“, – sako Karolina, po mokyklos pasirinkusi profesines studijas.

Tik mažuma moterų prisipažino žalingų įpročių turinčios nuo ankstyvos paauglystės, dalis tvirtino tokių įpročių arba priklausomybių neturėjusios niekada, tačiau dauguma pasakojo, kad priklausomybės radosi jau suaugus.

„Nevartojau iki 40 metų, viskas buvo gerai. O taip atsitiko, kad vyras grįžo iš kalėjimo ir pradėjau vartoti“, – tikina Aldona, kurią į narkotinių medžiagų vartojimą įtraukė ilgalaikę priklausomybę turintis tuometinis sutuoktinis.

„Jeigu susirenka draugai, šeima, aišku, kad išgeriam. Narkotikų tai tikrai ne. Nėra taip, kad teises pragerčiau ar kažkas tokio panašaus. Priklausomybė mano yra tik cigaretėms. Rūkiau nuo 16kos. Pradžioje rūkydavau, galvą skaudėdavo, tuo metu man 12–13 metų buvo, bet rimčiau pradėjau nuo 16kos (...). Nei draugų rate, nei kitaip nesusidūriau su vartojančiais narkotikus. Aš nesmerkiu, čia jų reikalai. (...) Aš ir laisvėje stengiausi kuo toliau nuo tų dalykų būti, stengiuosi ir čia. O atsitiko taip, kad turbūt rykštė Dievo... Galėjau sakyti, kad už bet ką sėdėsiu, tik ne už narkotikus“, – priešišumą narkotinėms medžiagoms ir jų platinimui deklaruoja

Aliona, nors būtent už narkotinių medžiagų platinimą ir atlieka įkalinimo bausmę.

„(...) buvau prisigėrus gal 10 klasėje, pas draugę šventė buvo kažkokia, jos tėvai turėjo visokių gėrimų... Prisigėrėm, apsvėmėm... Bet mano tėvai nebarė, jokių moralų neskaitė... (...) Žolę rūkiau kažkada, bet man jau daug metų buvo – 16 ar 17. Bet jokio poveikio nepamenu... Vienkartinis toks dalykas. O kažko rimčiau – niekas gyvenime niekada nepasiūlė, gal ir būčiau pabandžius... O dabar – nieko gyvenime aš neišbandžius...“ – teigia ne tik priklausomybių, bet ir žalingų įpročių niekada neturėjusi Rusnė.

Beveik visos moterys turėjo nuolatinį darbą ir buvo labai vertinamos savo profesinėje aplinkoje. Dalis iš jų atlikusios bausmę ketina grįžti į tą pačią darbo vietą, nes darbdaviai, net ir žinodami išėjimo iš darbo priežastį, laukia jų sugrįžtant. Dar daliai įkalinimas užkirto kelią ateityje tęsti ankstesnę veiklą: puoselėti verslai žlugo arba, turėdamos teistumą, negalėtų grįžti į buvusias darbo vietas.

„Šiaip visą gyvenimą pradirbau savo įmonėje (...). Projektų buvo labai įvairių: nuo televizijos iki prekybos su Rusija. Įmonė buvo labai įvairi“, – pasakoja įmonei vadovavusi Dovilė.

„Parduotuvės savininkei pasakiau tiesą, sakė, lauks kiek reikės. Jokių nusiskundimų dėl manęs neturėjo. Mane lapkritį sulaukė, o išdarbinta buvau tik sausio mėnesį, dar jie laukė, gal grįšiu“, – darbdavio paramą teigia jaučianti Eleonora.

„Dalis kolegų nuteisė be teismo. Iš kai kurių buvo net atsiliepimų, kad „tu čia mūsų vaikams pardavinėjai“. Klausiausi ir galvojo: oho... Į valstybinį darbą nebegrįšiu, viskas. Aš buvau atleista, nes pažeistas valstybės tarnautojo vardas. (...) Bet mano skyriaus vadovas ir įstaigos viršininkas... jie labai gražiai. Sako: „kol teismas neįrodė, aš negaliu tavęs atleisti. Tu man esi geras darbuotojas, niekada nepavedei, laukim, kol viskas pasibaigs“. Buvome sutarę, kad jeigu viskas išlįs į viešumą ir nueis iki žiniasklaidos, aš išeinu pati, savo noru ir nedarau gėdos įstaigai. Bet neišlindo“, – kolegų pasmerkimo sulaukusi Sandra pati priėmė sprendimą išeiti iš mėgstamo darbo, kuriame dirbo beveik dešimtmetį.

Artimųjų palaikymas ir bendravimas – vienas iš esminių veiksnių, padedančių prisitaikyti prie kalėjimo kasdienybės, susitaikyti su ja ir išgyventi bausmę. Nors ryšių palaikymas yra pamatinis visos žmonijos poreikis, moterys itin jautriai priima artimo bendravimo stoką (Jordan et al., 1991; Covington, 1998). Tai, kad nėra artimo ryšio su šeima, romantiniu partneriu

ar kitais svarbiais žmonėmis, turi įtakos atsirasti įvairių psichologinių problemų, gali paskatinti suicidines mintis (Wells, 1994; Bylington, 1997). Visos moterys, priskirtos šiai gyvenimo trajektorijų kategorijai, pasakojo jaučiančios didelį artimųjų palaikymą ir tai įvardijo kaip reikšmingiausią dalyką, leidžiantį visiškai nepalūžti įkalinimo įstaigoje. Visos buvo sukūrusios šeimas arba turėjo partnerius ar partneres. Dauguma jų turi vaikų, kuriuos iki bausmės paskyrimo augino pačios, arba – tais atvejais, kai vaikai jau yra suaugę, – palaikė tiesioginį ryšį su jais. Vis dėlto kai kurios moterys prasitarė be palaikymo žodžių iš vaikų ar kitų artimųjų išgirstančios ir skausmingos kritikos, taip pat priekaištų dėl poelgio, atvedusio į kalėjimą.

„Didysis vaikas labai pyko. Sako: „prašiau tavęs negerti, kur tu dabar papuolei“. Dabar sako, kad dar pyksta, bet jau atleido. O visiškai nebepyks, kai grįšiu namo ir nė lašo negersiu. Labai prieš juos (vaikus – red.) nusikaltus jaučiuosi, sunku į akis pažiūrėti. (...) o mama sakė, kad durna esu“, – kaltę vaikams jaučia Elena, nusikaltimą padariusi būdama apsvaigusi nuo alkoholio.

Ne ką skaudžiau nuteistąsias paveikia ir artimųjų sveikatos problemos, dėl kurių jos taip pat jaučia kaltę, o kartais – yra ir kaltinamos.

„Sutuoktinis nieko nežinojo iki tol, kol atvažiavo daryti kratą. Aišku, piktumas iškart sukilo. Sūnums iš pradžių irgi šokas buvo, bet paskui pavyko pasikalbėti. O vyras nelabai girdėjo... Pasakiau viską kaip yra... Bet jis toks, kas buvo, jis nepamirš. Jau nemažai laiko praėjo, vis tiek primena. Pagal popierius išsituokėme mes, jis bijojo, kad su turtu kas nors nebūtų. Testamentą parašė. Matomai, vaikščiojo pas kažkokią būrėją, ji jam pripasakojo, kas gali būti... Bandžiau kalbėti, bet jis negirdėjo. Ir dabar negirdi. Būna, kad gerai gerai, lyg ir kalba – va ir čia buvo atvažiavęs su vaikais – bet vis grįžta atgal. (...) Rado piktybinius auglius vyro pūslės viduje. Jis gydosi, pastoviai reikia injekcijas daryti. Jis galvoja, kad per tokį įvykį susirgo ta liga, sako man „tu man ir sveikatą sugadinai“. Kaltina mane dėl to“, – sunkiai vyro primetamą kaltę dėl onkologinės ligos priima Eleonora.

„Tėvui buvo labai blogai. Mama pasakojo, kad pasiėmė ją iš darbo, važiavo namo ir vidury gatvės sustojęs pradėjo verkti. Mama davė jam raminančių vaistų... Vieną kartą čia atvažiavo, pamatė, kad nėra taip blogai.. stengiausi su šypsena įeiti... Nusiramino, ačiū Dievui, dabar viskas gerai. Mama per mane susirgo depresija, prieš tai niekada nesirgusi. Dėl tėvų labai pergyvenu...“ – išgyvenimais, tėvų patiriamais dėl kalėjime atsidūrusios vienturtės dukros, dalijosi Rusnė.

Kaltės jausmas yra būdingas daugeliui šiam gyvenimo trajektorijos tipui priklausančių moterų, ypač dėl to, kad nusikalstamos veikos dažniausiai yra svetimos jų aplinkai, o kardinaliai pasikeitęs gyvenimas patekęs į įkalinimo įstaigą daugeliui paskatina depresiją, kartais – ir savęs žalojimą. Nors dalis moterų yra arba buvo santykiuose su įkalinimo bausmę atliekančiais arba praeityje atlikusiais vyrais, daugiau nei pusė teigė niekada asmeniškai nesusidūrusios su jokiais kriminalinio gyvenimo aspektais. Sudėtingos gyvenimo patirtys ir keblūs santykiai jas pastūmėjo į priklausomybes arba į negeranoriškų, kartais – ir pavojingų žmonių draugiją.

3.3.2. Viktimizaciją patyrusi moteris

Moterų, priskirtinų šiai gyvenimo trajektorijai, istorijose ryškus sudėtingos vaikystės ir paauglystės aspektas. Jos anksti išeina iš namų, nes negali susitaikyti su žalingų įpročių turinčiais, dažnai – ir smurtaujančiais tėvais, tačiau supratimo, paguodos ir darnesnės aplinkos paieškos daugeliu atvejų baigiasi ankstyvu įsitraukimu į alkoholį ir narkotikus. Namai retai šios kategorijos informantei buvo ta vieta, į kurią paauglystėje norėjosi sugrįžti ištikus bėdai ar apsisaugoti nuo grėsmių ar pavojų. Vis dėlto dalis moterų pasirinko išeiti iš namų ne dėl sudėtingos situacijos, bet vedamos romantinių jausmų, kurie buvo puoselėjami smurtaujančiams, priklausomybių turintiems partneriams.

Šiai kategorijai priskirtos 6 tyrime dalyvavusios moterys, trumpos jų biografijos:

1. Dorotėja (vagystės)

Mama lietuvė, tėtis – romas, šeimoje 6 vaikai (moteris – vyriausia iš vaikų). Būdama 14 metų išėjo gyventi su vyru, tėvų pritarimo tam neturėjo, todėl pabėgo iš namų. Nors gyveno labai vargingomis sąlygomis, dirbo visus ūkio darbus, buvo verčiama prekiauti kontrabandinėmis prekėmis ir engiama tiek partnerio, tiek jo giminaičių, drauge pragyveno 9 metus. Kai moteris užsimindavo apie gyvenimą skyrium, sulaukdavo grasinimų, kad bus nužudyta. Du kartus buvo pastojusi, tačiau patyrė persileidimus, nes partneris ją beveik kasdien mušdavo. Patirtas smurtas turi ilgalaikių padarinių Dorotėjos sveikatai. Kai galiausiai pavyko nuo partnerio pabėgti, grįžo gyventi pas tėvus, susirado darbą, tačiau draugės paraginta pradėjo vagiliauti, nes norėjo greitų ir lengvai uždirbamų pinigų. Atlikdama bausmę

ištekėjo už vaikystės draugo, kuris taip pat kali. Nuolat bendrauja su mama, broliais ir seserimis bei sutuoktiniu.

2. Evelina (narkotikų vartojimas ir platinimas, vagystės)

Būdama penkiolikos metų apsigyveno su vyru, kuris smurtavo psichologiškai ir fiziškai, draudė kur nors be jo eiti, pirkdavo „tinkamus“ drabužius ir parinkdavo „tinkamas“ drauges. Septyniolikos būdama pasigimdė vaikėlį. Evelinos mama tuo metu sėdo į kalėjimą už narkotikų platinimą, kurį savo bute organizavo apie du dešimtmečius ir jau buvo tris kartus teista. Mergina perėmė mamos „verslą“, nes turėjo pasirūpinti ne tik neseniai gimusiu kūdikiu, bet ir mažamečiu broliu. Pradėjusi prekiauti ėmė ir vartoti. Po dvejų metų dėl priklausomybės neįstengė pasirūpinti vaiku, todėl paliko jį girtaujančiai partnerio mamai, kuri po kelių mėnesių kreipėsi į policiją dėl vaiko nepriežiūros. Kai Evelina pirmą kartą pateko į įkalinimo įstaigą, jai buvo apribotos motinystės teisės, o globėjai nesutiko, kad vaikas matytųsi su kalinčia mama. Išėjusi iš kalėjimo pažeidė probacijos sąlygas, vaiko nepavyko susigrąžinti, ilgainiui vėl pradėjo vartoti, vagiliavo ir pakartotinai buvo nuteista kalėti. Įkalinimo bausmę tuo pačiu metu atliko ir jos partneris. Mažylis buvo įvaikintas, Evelina neturi apie jį jokios informacijos. Dabar beveik 3 metus nevartoja. Prieš pusmetį ištekėjo už nuteistojo, kuris už nužudymą kali daugiau nei 20 metų. Palaiko artimus santykius su mama, broliu ir sutuoktiniu.

3. Gabrielė (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Kiek prisimena, tėtis nuolat būdavo girtas, retai matydavo jį blaivą, periodiškai užgerdavo ir mama. Namuose būdavo ne tik girtaujama, bet ir smurtaujama. Be to, šeima turėjo ir finansinių sunkumų, nes tėtis visą algą pragerdavo, o mama uždirbdavo mažai. Vaikystę prisimena kaip laikotarpį, kai trūko pinigų net būtiniausiems poreikiams patenkinti, mokykloje dienas leisdavo alkana. Kadangi tėvai nemokėjo komunalinių mokesčių, buvo iškraustyti iš buto mieste ir persikėlė į kaimą. Gabrielė ten nepritapo, mokykloje nesusirado draugų, ilgainiui pradėjo sistemingai bėgti iš pamokų. Nuo dvylikos vartojo alkoholį ir bėgo iš namų, nuo keturiolikos – nuolatinė narkotikų vartotoja,

tuo pat metu pradėjo užsiimti prostitucija, šis gyvenimo etapas truko trejus metus. Uždirbtais pinigais rėmė šeimą. Sulaukusi septyniolikos iš prostitucijos pasitraukė, tačiau narkotikus vartoti tęsė, abstinencijos išimtys – nėštumo periodai, iš viso vartoja apie du dešimtmečius. Yra trijų vaikų mama, visų tėčiai – skirtingi, šiuo metu partnerio neturi. Mama mirusi, su tėčiu ryšių nepalaiko, turi neįgalią seserį. Artimiausi žmonės, su kuriais bendrauja, – vaikai ir sesuo.

4. Nadežda (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Augo pasiturinčioje šeimoje. Trylikos metų pakeliui iš mokyklos į namus buvo pagrobta ir prievartauta dviejų nepažįstamų vyrų, smarkiai sužalota mergina liko nevaisinga. Turėjo du ilgalaikius partnerius: sutuoktinis įtraukė ją vartoti narkotikus, jam atliekant įkalinimo bausmę, su juo išsiskyrė, kitas ilgalaikis partneris – taip pat turintis priklausomybę, buvo linkęs smurtauti, mirė moteriai atliekant įkalinimo bausmę. Daugiau nei du dešimtmečius priklausomybė buvo kasdienio gyvenimo dalis. Per visą gyvenimą dirbo tik labai trumpą laiką, pradėjus vartoti narkotikus, pragyvenimo šaltiniu tapo vagystės ir plėšimai. Tėvai ir jaunesnė sesė žalingų įpročių neturi, priklausomybę nuo jų ilgą laiką slėpė, nors prie šeimos teigia esanti labai prisirišusi, kai vartojo, bendravimo vengė. Šiuo metu trejus metus yra blaivi, atrado religiją.

5. Renata (vagystės)

Tėtis vaikystėje smurtavo tiek prieš mamą, tiek prieš Renatą ir jos brolių, yra likusių randų. Dažnai buvo įkalinimo įstaigose, moteris jį vadina „*kalėjimo kamštuku*“. Renatos mama su tėčiu išsiskyrė, kai mergaitei buvo dveji, pati buvo labai griežta, periodiškai smurtavo prieš abu vaikus. Po 8 vidurinės mokyklos klasių išėjo studijuoti į profesinę mokyklą, bet jos nebaigė, nes pateko į įkalinimo įstaigą. Pirmą kartą įkalinimo bausmė paskirta penkiolikos metų už bendrininkavimą padarant plėšimą. Dabar atlieka trečią įkalinimo bausmę, visos bausmės – už turtinius nusikaltimus. Kaip pati sako, vogdavo, kad pagelbėtų gyvenimo partneriams. Būdama devyniolikos metų pagimdė pirmagimį, su smurtaujančiu partneriu pragyveno 4 metus, kol pavyko nuo jo

pabėgti. Antro vaiko susilaukė būdama dvidešimtšešerių. Partneris taip pat smurtaudavo neblaivus arba apsvaigęs nuo narkotinių medžiagų. Vyresnįjį vaiką globoja Renatos mama, jaunesnįjį – partnerio mama. Atlikdama įkalinimo bausmę susipažino ir ištėkėjo už kito nuteistojo – pirma oficiali santuoka. Jaučiasi artima su buvusio partnerio mama ir vaikais, su mama santykiai šalti, dažnai priekaištauja Renatai dėl kriminalinės gyvensenos, teigia, kad tokia mama – vaikams nereikalinga.

6. Saulė (narkotikų platinimas)

Prievartauta patėvio nuo 10 metų, tačiau, nors vyras buvo už tai nuteistas, mama ilgą laiką ja netikėjo. Reguliariai rūko nuo vienuolikos metų. Mama, nerasdama su Saule bendros kalbos, atidavė ją į vaikų globos namus, kai mergaitei buvo 13 metų. Ten ji praleido metus, pradėjo intensyviai vartoti alkoholį. Nuo 14 metų išėjo gyventi su vyru, buvo du kartus pastojusi, pasidarė abortus. Šešiolikos pradėjo vartoti narkotikus, intensyviai *kaiľavo* iki dvidešimties, tada metė, pasigimdė 3 vaikus ir vėl pradėjo vartoti. Narkotikus su pertraukomis vartoja iki dabar, bendras vartojimo stažas – apie 15 metų. Trys vyresni vaikai auga vaikų globos namuose, dar turi du mažylius, kurių susilaukė su įkalinimo patirties turinčiu partneriu: vienas jų auga su tėčiu, naujagimis – su mama įkalinimo įstaigoje. Artimus santykius palaiko su partneriu ir jaunesniais vaikais.

Viktimizaciją patyrusios trajektorijai priskirtos moterys arba neturėjo *normalios* vaikystės, arba išgyvenimai, patirti jauno amžiaus, privertė suaugti daug anksčiau. Dvi iš moterų – Dorotėja ir Evelina – paauglystėje apsigyveno su gerokai vyresniais fiziškai ir psichologiškai smurtaujančiais partneriais.

„(...) tiesiog vieną kartą trenkė per veidą ir nuo šito viskas prasidėjo. Prisikabindavo, kad ne taip tvarkai namus ar išskalbi... ar atsikalbinėji. O paskui jis mane primušdavo, aš norėdavau išeiti, jis iš pradžių gąsdindavo, tada sakydavo, kad „aš pasikeisiu, labai atsiprašau, kad negražiai pasielgiau...“ Bet kuo toliau, tuo būdavo baisiau (...) Jis mane pagavo, išsivežė į kažkokių ūkių ir taip mušė, kad pusė kūno iki šiol normaliai nejaučiu, veide – va randas ir skylė. Jis visą naktį mane mušė. Galvojau, kad viskas jau. Labai išsigandau“, – apie pirmuosius santykius, kuriuose nuolat mušama išgyveno 9 metus, pasakoja Dorotėja. Moteris kelis kartus bandė

bėgti iš smurtautojo namų, tačiau grasindamas, smurtaudamas, pasitelkdamas draugų pagalbą įstengdavo ją susigrąžinti.

Gyvenimą nuolatinėje įtampoje prisimena ir Evelina:

„Jis labai keldavo ranką prieš mane, buvau ir daužyta ir mušta, ir vos neužmušta. (...) Išgerdavo ir iškart mušdavo. Šeimoje jis buvo budelis (...) Darau valgyti ir galvoju, ar viską gerai darau, ar ne per mažai druskos. Bus per mažai, bus blogai, nes jam reikės dasidėt. Bus per daug, bus dar blogiau, nes jau neišimsi. Pakloju lovą ir turiu pasižiūrėti, ar tą patalynę apvilkau nakčiai mums miegoti, ar nebus taip, kad jis man pasakys, kodėl mėlyna, o ne raudona. Gyvenau viskas pagal taip, kaip jis nori.“ Susilaukti vaiko – taip pat buvo vienas iš partnerio norų, kuriam Evelina, tuo metu dar nepilnametė, buvo linkusi pritarti.

Dar dvi – Nadežda ir Saulė – patyrė seksualinę prievartą, dėl kurios gyvenimas pasikeitė iš esmės: Nadežda dėl patirtų sužalojimų ilgai gydyta ligoninėje, o grįžus namo tėvai ypač daug dėmesio skyrė jos saugumui, merginą bene įkalindami namuose, tuo tarpu Saulė, pasisakiusi mamai apie patėvio veiksmus, sulaukė kitokios reakcijos negu būtų galima tikėtis – mama pyko, netikėjo dukra net ir tada, kai teisėsauga įrodė vyro kaltę, galiausiai mergaitė buvo apgyvendinta vaikų globos namuose.

„Ėjau iš mokyklos, mano mokykla buvo gal per 100 metrų nuo namo. Ėjau iš diskotekos, man prikišo peilį prie kaklo, įgrūdo į krovininę mašiną, kažkur nuvežė, išprievartavo. Kažkur mane surado be sąmonės, visą kraujuotą, nieko neatsimenu. Mane kitą dieną surado su policija tėvai. Tada pirmą kartą mačiau tėtį verkiantį. Ir po to jau jie pradėjo niekur manęs neleisti“, – gyvenimą iš esmės pakeitusį įvykį prisimena Nadežda.

„Patėvis prievartavo. Nenoriu šito atsiminti. Mama buvo jį labai įsimylėjusi. Jis labai į Dievą tikėjo. O mama paskui jį lakstydavo. Dėl to ir pradėjau neklausyti, eiti iš namų, dėl to mama ir leido rūkyti. (...) Aš, mama ir mamos geriausia draugė praeidavome pro koloniją: ten mergaitės sėdėdavo ant palangių, muzika grodavo. Sakau „mama, aš noriu čia gyventi“. Ir jos geriausia draugė jai ir patarė. „Priduok, kitame aukšte yra globos namai“. Mokykla ten buvo speciali, įleidžia, bet duris uždaro, neišeisi. Išeit gali tik tada, kai baigiasi pamokos. Labai panašu ir čia viskas man. Kai globos namuose gyvenau, pas mamą negrįždavau“, – namus į globos įstaigą iškeitusi Saulė sako, kad ten jautėsi gana gerai.

Tuo tarpu Gabrielę ir Renatą lauk iš namų vijo smurtas, dezorganizuota aplinka ir tėvų meilės stygius arba negebėjimas jos išreikšti.

„Atsimenu, kai gerdavo tėvai, buvo Užgavėnės, visi su kaukėmis. Tėvas mamą tiek sumušė ir išmetė į laiptinę. Ir man neleido pas ją eiti. Laikė mane bute, o mama – už durų, laiptinėje. Ir atėjo vaikai užgavėniauti, pamatė mano mamą, buvo labai skaudu. (...) Dėl mokslų labai spaudė. Bet tas jo spaudimas, pavyzdžiui, daugybės lentelę mokintis liepdavo, o jei kažką suklysdavau, rėkdavo, pravardžiuodavo „durne tu, debile, kaip tu gali nesuprasti?“ Nu, o aš nesuprantu“, – nuolatinį girtaujančio tėvo smurtą ir auklėjimo ypatumus prisimena Gabrielė. Ankstyvoje paauglystėje pradėjusi bėgti iš namų, susiradusi vyresnių draugų netruko įnikti į alkoholį ir narkotikus, o keturiolikos ėmė verstis prostitucija.

„Nebuvo mūsų gera vaikystė iš tiesų. Kuo daugiau tu augi, tuo daugiau draugų randi... Žmonių, su kuriais saugiai jautiesi. Nes mūsų mama nebuvo tas žmogus, kad žinosi, jeigu ką, tave apgins. (...) Mano tėtis irgi toks kalėjimo kamštukas. Visą gyvenimą mamą mušdavo, negeras žmogus. Mama kitąsyk sakydavo, kad mes su broliu genus iš tėčio perėmėm. (...) Oi, turiu net randą galvoje, nes buvo mane į radiatorių nuspyręs, užlipau jam ant piršto. Kai dar mama su juo kartu gyveno. Dar kūdikį mane spyrė į radiatorių. Turiu žymę visam gyvenimui nuo tėvo dovanų“, – veide likusį prisiminimą apie tėtį demonstruoja Renata.

Asocialios sąlygos šeimose, motyvacijos stoka ir tarpasmeninių santykių nebuvimas – vienos iš pagrindinių priežasčių, lemiančių mokinio nepažangumą arba mokyklos nelankymą (Barkauskaitė et al., 2004). Prasti mokymosi rezultatai pastebimi ir tais atvejais, kai mokykla yra dažnai keičiama: visų pirma, dėl sunkumų prisitaikant prie naujos aplinkos, skirtingų pedagogų naudojamų mokymo metodų, taip pat – dėl nesukuriamo socialinio rato tarp bendramokslių (Seidman et al., 1994; Sabatine et al., 2017). Daugelis šios kategorijos moterų yra baigusios mokyklą, kitos – vis dar siekia vidurinio išsilavinimo.

„Aš mokykloje, visur, jaučiausi protingesnė už visus. Galvojau, kad visi kvaili. Man 13 metų, bet jaučiausi viską geriau žinanti. Žinojau, kad reikia policijos bijoti, nuo mažens žinojau, kuo mama užsiima. Ir tas kriminalinis gyvenimas... Jis labiau užgrūdino. Ir, galvodavau, kokias nesąmones čia jie kalba, kur važiavo atostogauti... Man atrodė, kad gyvenimas, kurį aš gyvenu, ji daug kietesnis. Nors dabar suprantu, kad geriau jau būčiau tą vaiko gyvenimą gyvenus... O ne 13 gyvenus kaip 25 metų“, – svarsto Evelina, dar nesulaukusi pilnametystės perėmusi iš mamos

narkotikų platinimo „verslą“ ir nuo 8 klasės mokykloje mokiusis neakivaizdžiai.

„Gal jei būčiau savo klasėje likus, gal man būtų buvę daug lengviau. O čia.. Į 5 klasę perėjau pas naujus žmones, šiaip bendraujanti buvau. Mūsų, pavyzdžiui, tiek auklėtoja buvo neparengusi mokykloje, kiek tuos kaimiečius buvo parengusi jų auklėtoja. Nes pas juos atėjau su vidurkiu 7, o pas juos vidurkis 9–10, tikrai aukšti balai. Ir paskui jau aš nieko nesupratau, ko tie mokytojai nori“, – slogius išpūdžius prisimena Gabrielė, kai dėl išsiskolinimo už būstą tėvai buvo priversti iš miesto išsikraustyti į kaimą, o mergaitė – keisti mokyklą. Adaptaciją dar labiau apsunkino ir akivaizdžiai prasta šeimos finansinė padėtis: „(...) pinigų trūko. Man jų nebuvo. Man, kaip augančiai mergaitei, norėjosi ir džinsų, ir bliuskės, bet viskas buvo atiduota (panešioti drabužiai – red.). O kaime, galvojau, kaimiečiai.. O nuvariau į kaimo mokyklą, o ten oho – net šūstresni nei tie miestiečiai, su kuriais nuo pirmos klasės augus, ir kur pažinojau viską aplinkui. Turtingi kaimo vaikai buvo ir apsirengę gražiai. (...) Blogai jaučiausi. Būdavo, klasiokės, „va, mano nauji džinsai“... O aš. Nu neturėjau.“

„Mokyklą keisdavau pastoviai. Kas 3 mėnesius keisdavau. Daug mokyklų teko pakeisti. Anksčiau taip galima būdavo. Atsibosdavo pas tėtį, važiuodavau pas mamą, atsibosdavo ten, važiuodavau pas tėtį (...) Mokytis man išvis nepatiko, dabar čia pradėjau mokytis. Esu baigusi 7 klases, čia perėjau į 8. Turėjau savo kompaniją, tai išgeriantys, tai dar kažką...“ – prisimena Saulė.

Gabrielės ir Saulės žalingų įpročių vystymasis pagreitį įgavo kaip tik tuo metu, kai mokyklos suolas buvo iškeistas į draugų kompanijas ir alternatyvias veiklas vietoje pamokų.

„Man buvo 14, tada jau galėjo mane arba išmesti iš mokyklos, arba liepti atsiimti dokumentus. Mama atsiėmė. Pakeitė mokyklą. Iš pradžių į vieną ėjau, tada – į kitą. Bent jau teoriškai. Būdavo, išvarau... nesupratau aš nei tų pamokų, ką ten aiškina. Ant tiek tūpa gal buvau, tai pradėjau varinėti pas draugus, jie mane suprasdavo. (...) Bėgdavau iš namų, varydavau pagerti su vyresniais. Iš namų bėgdavau nuo gėrimo, nes tipo jie čia geria (tėvai – red.), o ką – aš negaliu, tokia merga 12 metų. O dabar vaiką dvylikos metų turiu, žiauru, kai pagalvoji... (...) Pirmą kartą, kai grįžau namo girta, mane mama spardė kieme.. Spardė, rėkė: „chandžiūlkine, kurva, kekše, aš tave pagimdžiau, aš tave ir užmušiu“. (...) O jau normaliai 13 gėriau, 14 kažkur padarė man šniūrą. Amfetamino šniūrelį. Sako,

pabandyk. Nu ir pabandžiau“, – prisimena Gabrielė, narkotines medžiagas su neilgomis pertraukomis vartojanti apie du dešimtmečius.

„Rūkau nuo 11. Gert pradėjau nuo 13, bet daugiausia gėriau turbūt iki 14 m., globos namuose kai buvau. Visko galiu atsisakyti, bet tik ne rūkyti. Narkotikų iki 16 metų nežinojau, kol nepagavau vyro. Jis vartojo amfetaminą. Ir aš pradėjau. Pradžioje – uosčiau, po to – leidausi. Ir taip iki 20ties, tada 24 m. vėl atkritau. Po to sustojau, po to vėl užvartojau“, – bandymus įveikti priklausomybę vardija Saulė, kalinti už narkotikų platinimą.

Dauguma viktimizaciją patyrusių moterų yra priklausomos nuo narkotinių medžiagų. Reikia pažymėti, kad informantės, vaikystėje ir paauglystėje susidūrusios su nuo alkoholio priklausomais tėvais, narkotines medžiagas įvardija kaip mažesnę blogybę.

Dalis moterų, priskirtų viktimizaciją patyrusių gyvenimo trajektorijai, įvairialypį smurtą kentė nuo daugiau nei vieno asmens: Evelina ir Renata buvo mušamos ir engiamos tiek tėvų, tiek sugyventinių, o ankstyvoje paauglystėje išprievartauta ir sumušta Nadežda kurį laiką gyveno su smurtauti linkusiu vyriškiu, tačiau agresijai pasikartojus ryžosi nuo jo pabėgti.

„Mes 8 metus pragyvenom, jis pirmą kartą pakėlė ranką, paskui labai gailėjosi, atsiprašinėjo, ant kelių klūpėjo. (...) Sakiau jam – kad čia pirmas ir paskutinis kartas. Paskiau, kad jei bent pirštą prieš mane pakels, aš iškart išeinu. Praėjo dar 2 metai, tada jis vėl pakėlė ranką ir aš išėjau. Porą dienų praėjo, sulaukiau. Aišku, jis manęs nebūtų taip išleidęs, bet išlaukiau momento. Kaip stovėjau, taip ir išėjau, tik pasą paėmiau ir tašytę“, – pasakoja Nadežda, kuriai po mylimojo išpuolių prireikdavo ir medikų pagalbos.

Destruktyvūs santykiai namuose, ankstyvame amžiuje užmegztas ilgalaikis romantinis ryšys su emociškai ir fiziškai smurtaujančiu partneriu, patirta seksualinė prievarta – ne tik nulemia ilgalaikes traumines patirtis, psichikos problemas, bet ir apriboja galimybes arba sumažina motyvaciją siekti išsilavinimo, rasti nuolatinį darbą, susikurti pozityvią socialinę terpę, menkina moterų savivertę, skatina žalingų įpročių atsiradimą, o ilgainiui – ir kriminalinę elgseną.

3.3.3. Lėtinė nusikaltėlė

Šiai trajektorijai atstovaujančios moterys, kaip ir *Viktimizaciją patyrusios moterys*, išgyveno itin sudėtingą vaikystę ir paauglystę. Siekdamos užsimiršti ir patirti kitokį gyvenimą, jos ilgą laiką yra priklausomos nuo narkotinių

medžiagų arba alkoholio, periodiškai tampa agresyvios, dažnai padaro įvairias nusikalstamas veikas, mėgindamos prasimanyti pinigų narkotikams, alkoholiui arba tiesiog pragyvenimui. Taip pat šios kategorijos moterų labai ryškus vienišumo aspektas: kadangi moterys įkalinimo bausmę atlieka nebe pirmą kartą, šeimos nariai ir artimieji, jeigu tokių būta, su jomis nebeturi palaikyti ryšio. O tai dar labiau apsunkina bausmės atlikimą.

Šia kategorijai priskirtos 5 tyrime dalyvavusios moterys, trumpos jų biografijos:

1. Jekaterina (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Augdama matė nuolat girtaujančią mamą ir smurtaujančią tėvą. Tėtis dažnai išvykdavo į komandiruotes, jo nebūnant, mama parsivesdavo įvairių vyriškių, o Jekaterina viską papasakodavo grįžusiam tėčiui. Tėvai išsiskyrė, kai po eilinio konflikto mama tėvui subadė kepenis. Jekaterinai tuo metu buvo 10 metų, po to įvykio pradėjo bėgti iš namų ir, kaip pati sako, nekęsti mamos. Mama grasindavo, kad papjaus ir dukrą, todėl mergaitė po mamos skyrybų su tėčiu persikėlė pas močiutę. Kadangi kurį laiką nelankė mokyklos ir vėl bėgdavo iš namų, nuo 15 iki 18 metų gyveno mergaičių pataisos namuose. Sulaukusi pilnametystės buvo paleista. Baigusi mokyklą pradėjo dirbti paslaugų srityje. Išteikėjo devyniolikos, pamečiui susilaukė dviejų vaikų. Vyras ilgą laiką buvo bedarbis, tad Jekaterina dirbo po kelis darbus, kad aprūpintų šeimą. Sužinojusi apie vyro neištikimybę, inicijavo skyrybas. Draugų kompanijoje pirmą kartą narkotikų pabandė būdama 25-erių ir beveik 25 metus nuolat ką nors vartodavo. Kali 5 kartą už įvairias veikas: narkotikų vartojimą ir platinimą, vagystes, kūno sužalojimą. Įkalinimo įstaigose moteris praleido apie 20 gyvenimo metų. Kai vaikai buvo maži, moteriai kalint jais pasirūpindavo Jekaterinos tėtis arba buvusi anyta. Santykiai su vaikais šiuo metu yra ganėtinai šalti, jie pyksta dėl mamos sprendimų, pakartotinai grąžinančių ją į kalėjimą. Iš viso buvo ištekėjusi 4 kartus: santuokos trukdavo porą-trejetą metų, ilgiausia – 5 metus. Kalbantis tvarkėsi dokumentus tekėti vėl, būsimas sutuoktinis, kaip ir trys buvę, atlieka įkalinimo bausmę. Šiuo metu artimai bendrauja tik su būsimu sutuoktiniu.

2. Kazimiera (sunkus sveikatos sutrikdymas)

Mamos palikta kūdikystėje užaugo vaikų globos namuose, dalį gyvenimo praleido psichiatrijos ligoninėje, turi invalidumą. Gydomo įstaigoje susipažino su kitu pacientu, susituokė, kai moteriai buvo devyniolika. Po metų susilaukė vaiko, augino dukrytę iki 1 metų, tačiau neteko gyvenamosios

vietos, kurį laiką gyveno gatvėje, todėl vaiką atidavė globoti vyro giminaiti. Maždaug po metų atžalą buvo susigrąžinę, bet vėl pateko į įkalinimo įstaigą, todėl dukra užaugo globos namuose. Santykių dabar nepalaiko. Su vyru daug gėrė, valkatavo, vogdavo ir plėšdavo, abu dažnai buvo įkalinimo įstaigose. Įkalinimo bausmę atlieką septintą kartą, dominuojančios nusikalstamos veikos – vagystės ir plėšimai, šįsyk – sunkus kūno sužalojimas (išmušė akį kartu girtavusiai ir jos telefoną bandžiusiai pavogti draugei). Iš viso įkalinimo įstaigose praleidusi apie 17 metų. Artimai nebendrauja su niekuo.

3. Ksenija (nužudymas)

Tėvai išsiskyrė, kai mergaitei buvo penkeri, turi du jaunesnius brolių ir seserį. Mama apsigyveno su kitu vyriškiu, kuris ją išprievartavo. Tuo metu Ksenijai buvo trylika. Mama buvo įsitikinusi, kad dukra ją išprovokavo, todėl išvarė merginą iš namų. Nuo tada ji gyveno gatvėje, pradėjo vartoti amfetaminą, pragyvenimui užsiėmė prostitucija. Nuo šešiolikos iki septyniolikos metų praleido mergaičių socializacijos ir globos centre, iš kurio pavyko pabėgti – ši laiką vadina baisiausiu savo gyvenime. Pabėgusi susipažino su vaikinu, su kuriuo, būdama aštuoniolikos ir devyniolikos metų susilaukė dviejų vaikų. Vaikų tėvas nuolat ją mušdavo, smurtavo ir psichologiškai. Kai vyresniam vaikui buvo metukai, o jaunesniam – mėnuo, mažamečius atidavė įvaikinti mamos geriausiai draugei. Norėdama užsimiršti ir geriau jaustis, pradėjo vartoti heroiną. Turėjo ilgametį partnerį, su kuriuo aštuonerius metus drauge vartojo ir plėšikavo, gyveno jo bute. Patyrė didelį sukrėtimą, kai prieš dvejus metus jis netikėtai mirė sustojus širdžiai. Pasak jos, tai vienintelis žmogus, kuriam ji iš tiesų rūpėjo. Ksenija prieš pusę metų ištekojo už kito kalinio, ketvirtą kartą nuteisto už išprievartavimus. Moteris yra baigusi 8 klases, niekada nedirbusi jokio darbo, gyveno iš vagysčių, plėšimų, prostitucijos. Negali suskaičiuoti, kiek tiksliai kartų yra buvusi kalėjime, penkis, galbūt šešis: už vagystes, plėšimus, kūno sužalojimą. Ši paskirta bausmė yra ilgiausia – 11 metų: bare stoties rajone nudūrė drauge girtavusį menkai pažįstamą vyriškį. Artimai bendrauja tik su sutuoktiniu. Ksenijos istorija buvo nušviesta medijose, nenurodant jos tapatybės.

4. Miglė (narkotikų vartojimas ir platinimas)

Tėtis daug gėrė ir nuolat smurtavo, Miglė gindavo mamą ir jaunesnę seserį, todėl nukentėdavo labiausiai. Du kartus buvo patekusi į ligoninę dėl smegenų sukrėtimo, bet mamos prašymu pareiškimus policijai atsiimdavo. Nuo keturiolikos metų pradėjo bėgti iš namų, nes negalėjo susitaikyti su tokia padėtimi. Tuo metu pradėjo vartoti narkotikus ir su pertraukomis tą daro iki

dabar: nuo 14 metų – žolė ir amfetaminas, nuo šešiolikos – heroinas. Tėvai priklausomybę pastebėjo, kai merginai buvo septyniolika. Turi 3 vaikus, kurie auga su močiutėmis. Vaikų tėčiai – taip pat priklausomi nuo narkotinių medžiagų. Išsilavinimas – vidurinis. Miglė yra dirbusi įvairius darbus: pardavėja, barmene, padavėja. Metus iki įkalinimo nedirbo, gyveno iš to, ką pavykdavo pavogti. Įkalinimo bausmę už narkotikų vartojimą ir platinimą atlieka antrą kartą. Palaiko artimus ryšius su mama, gerti metusiu tėčiu ir vaikais. Miglės istorija buvo nušviesta medijose, nenurodant jos tapatybės.

5. Monika (vagystės)

Augo destrukcinėje aplinkoje: tėčio nepažinojo, mama 5 vaikus augino viena, daug dirbo, vakarais išgerinėdavo su besikeičiančiais patėviais. Monika labiausiai rūpinosi vyresnioji sesė, su ja vaikystėje praleisdavo daugiausiai laiko, tačiau šiuo metu bendravimas yra nutrūkęs. Iš namų išėjo keturiolikos, būdama šešiolikos pagimdė pirmąjį vaiką ir iškart po to su partneriu pradėjo vartoti heroiną. Iš viso su trimis vyrais susilaukė 4 vaikų, jie auga globos namuose arba yra įvaikinti. Mokyklą pabaigė kalėjime, nėra dirbusi jokio darbo. Pragyvenimo šaltinis – vagystės ir plėšimai. Įkalinimo bausmę atlieka trečią kartą, iš viso įkalinimo įstaigoje praleidusi apie 10 metų. IštekJusi trečią kartą: su pastaraisiais dviem sutuoktiniais susipažino laisvės atėmimo vietų ligoninėje. Sutuoktinis – vienintelis žmogus, su kuriuo jaučiasi esanti artima.

Beveik visos šios kategorijos moterys savarankišką gyvenimą buvo priverstos pradėti labai anksti: smurtaujantys ir girtaujantys tėvai arba patėviai, nepriežiūra, negebėjimas užtikrinti vaiko saugumo ir gerovės, abejingumas mažamečio savijautai ir poreikiams išstūmė merginas iš namų jauno amžiaus – tarp 10 ir 14 metų.

„Tėvas suduodavo motinai. O aš kibdavau į tėvą, kad važiuotume pas močiutę. Ir mes šokdavom į mašiną ir išvažiuodavom. (...) O mano neapykanta motinai prasidėjo, kai ji vos nepapjovė tėvo. Jis vos išgyveno. 15 dūrių į kepenis. Tada močiutė paėmė pas save, kad tik nebūčiau namuose. Bet motinai už tai nieko nebuvo, net neuždarė jos, nes tėvas jai atleido. Bet aš pradėjau iš namų bėgti, man tuo metu buvo 10 metų. Nes ji man grasino, kad padarys taip, kaip tėvui. Man buvo didelis išgąstis. Slėpdavausi arba pas močiutę, arba pas sesę, arba pas pusseserę“, – vieną iš baisiausių, vos tragiškai nepasibaigusį vaikystės nutikimą prisimena Jekaterina, su mama niekada ryšio taip ir neatkūrusi.

„Mane patėvis išprievartavo, bet mama pagalvojo, kad aš pati jį išprovokavau. Iš pavydo gal, aš nežinau.. (...) Mama atėjo ir pamatė, kad sėdžiu kruvina, mėlynės, kad mane kažkas čiupinėjo. Verkiu, drebu... O patėvis jai pats pasakė, kad jis girtas atėjo, aš pradėjau jam ant kaklo kartis, jis tipo nesupranta, kas čia atsitiko... Ir po to įvykio mane mama iš karto išmetė iš namų“, – savo trylikametės mergaitės patirtais išgyvenimais dalijosi Ksenija.

„Neleisdavau nei mamos, nei sesės skriausti. Nes mušdavo jis mus tikrai normaliai. Aš du kartus buvau ligoninėje su smegenų sukrėtimu. Tas gal ir privertė eiti iš namų. Matyt viską. (...) Manęs ligoninėje paklausė, kas buvo. Pasakiau viską. Iškelė baudžiamąją.. Parašiau pareiškimą, bet tais laikais dar buvo galima atsiimti. Prisimenu, mama ateina į ligoninę, tetis net nedrįso pakilti, sako „Atsiimk tą pareiškimą, tetis labai gailisi“. Aišku, man širdelė suskaudo, aš ir atsiėmiau tą pareiškimą. Šiais laikais niekas taip jau nebeleistų. Ir tų vaikų teisių nebuvo.. Pas mus policija važiuodavo dažnai, toks rajoninis pareigūnas vaikščiojo.. Tai jis jau žinojo mūsų šeimą, atvažiuodavo. Nu ir ką? – institucinę bejėgystę ir mamos susitaikymą su pasikartojančiais smurtiniais išpuoliais prisimena Miglė, iš namų išėjusi būdama keturiolikos.

„(...) bėgau iš namų, į mokyklą neidavau... (...) Dėl patėvių. Jie visokie negeri būdavo. Alkoholikai, ten tikrai alkoholikai. Iš darbo visiškai girti grįždavo, visiškai. Neįmanoma būdavo namuose būti. Ieškai, kur tau geriau. Mamai visada sakydavau, bet ji gailėdavo tų vyrų, pati turbūt negalėjo be vyrų... aš taip įsivaizduoju. Nes jeigu tu matai, kad tavo vaikams blogai, darai, kad būtų geriau. rankos nekeldavo, bet visą laiką būdavo girti, psichologiškai veikdavo, žodžius negražius sakydavo“, – priežastis, paskatinusias namus palikti keturiolikos, vardijo Monika, tebejaučianti nuoskaudą dėl anuometinių mamos prioritetų.

Tuo tarpu Kazimiera vietos, kurią galėtų vadinti namais, niekada neturėjo: biologinių tėvų nepažinojo, visą vaikystę ir paauglystę praleido vaikų globos namuose ir psichiatrijos ligoninėje, į kurią pateko dėl diagnozuoto protinio atsilikimo ir, kaip pati teigia, netinkamo, ugdymo įstaigai neparankaus elgesio:

„Visas mano gyvenimas – valdiški namai. Mokykla – keturios sienos, ligoninė – keturios sienos, kalėjimas – keturios sienos. Kur tik beeini – keturios sienos. Ir valdiški namai. Būdavo, kad atvažiuodavo į internatą prašyti vaikų, mūsų niekam neatiduodavo. O kituose internatuose – tik imk ir vežkis, įsivaikink ar globok. O pas

mus tai ne. (...) Biški vaikas ar sudurniuoja, ar tingi eiti į mokyklą, ar pabėga iš mokyklos, iš karto į durchatą. Koks tas vaikas užaugęs, vaistais užglušintas? Mokykla negali susitvarkyti, veža į durchatą. Durchata nesusitvarko, duoda raminamųjų. Ką tas vaikas supranta? Duoda jam ir geria. Paskui vaikšto kaip zombis. Pusiau kalba, pusiau miega. Suaugęs toks žmogus jau nieko nebenorės.“

Ilgalaikė priklausomybė ir nusikalstamas elgesys – glaudžiai susiję gyvenimo aspektai (Decker et al., 1993, Miller, 1998). Kai narkotinės medžiagos vartojamos nuolat, ilgainiui dozių reikia vis didesnių, todėl priklausomybė ima reikalauti vis rimtesnių finansinių išteklių. Jeigu profesinė veikla nesugeneruoja reikiamų pajamų arba moteris yra bedarbė, lieka du variantai pinigų prasimanyti: arba skolintis iš artimųjų, kol pavyksta pateikti įtikinamų paaiškinimų, koku tikslu reikalinga paskola, arba užsidirbti nelegaliais būdais (Moe, 2006). Didesnė dalis šios kategorijos atstovių, nors ir baigusios mokyklą, bet nėra dirbusios jokio darbo, todėl dažniausiai pasirenkami būdai gauti pinigų – vagystės, plėšimai arba narkotinių medžiagų platinimas.

„Eini į barą, ten lopų kokių pasigaudai, žiūri, kas daugiau pinigų turi, kas girtesnis. Jų net kabinti nereikia, užtenka atsisėsti, paimti alaus ar sidro ir jie patys prisėda. Tuo labiau, dar buvau jauna, graži, aš ir dabar nesu baisi“, – pasakoja Ksenija, pinigų narkotikams užsidirbdavusi iš vagysčių, plėšimų ir – prireikus – prostitucijos.

„Nėra to, ko nesu padariusi. Esu ir savo pačios namus apvogus, tečio mašiną nuvariau, pardaviau. Kiek pinigų esu išnešęs..., Senelis tik numirė, močiutė gedėjo, užgėrus buvo. Pavogiau jos kortelę ir visus pinigus išleidau. Kortelę atgal padėjau“, – poelgius, dėl kurių labiausiai gailisi, vardija Miglė. O vagystės iš parduotuvių buvo tapusios kasdiene veikla: „Viską padarytum, kad tik dozę gautum. Naglai vogti eini. (...) Kartą, kai ėjom vogti, net apsauginį partrenkėm. Apsauginis mus vijosi, mes jį nustūmėm ir partrenkėm su mašina...“

Monika, už vagystes kalinti trečią kartą, taip pat atvirauja, jog užsidirbti pinigų legaliais būdais jai – ganėtinai didelis iššūkis:

„Darbas man..., sunkiausia bus išėjus, nesu dirbusi, nesu kažko dariusi. Prisimenu, laisvėje buvau, įsidarbinau į kavinę, atidirbau vieną dieną ir net ne visą, išėjau. (...) Sėdėti nebijau. Nėra čia taip blogai, kaip visi žmonės įsivaizduoja.“

Agresija ir pyktis – vieni iš ilgalaikį narkotinių medžiagų ir alkoholio vartojimą lydinčių šalutinių reiškinių (Miller, Potter-Efron, 1989; Kubiak el

al., 2017; Laitano H. V. et al., 2022). Tokias emocijas, kaip reakciją į keblią situaciją, problemą ar tarpasmeninius nesutarimus, taip pat gali paskatinti ir smurtas, patiriamas artimoje aplinkoje. Nuolat išgyvenami stiprūs negatyvūs jausmai susilpnina empatijos pojūtį (Tsirigotis, Luczak, 2016), sumažina emocinį intelektą, t. y. gebėjimą tinkamai suvokti tiek savo, tiek kitų žmonių emocijas, jas vertinti ir reikšti bei reguliuoti (Mayer and Solovey, 1997 cit. pgl. Garcia-Sancho et al., 2014).

Daugiausiai agresijos ir smurto Ksenija teigia patyrusi metus gyvendama nepilnamečių merginų kolonijoje:

„(...) ten yra nepilnamečių kalėjimas. Todėl ir sako, kad jeigu išgyvensi čia, išgyvensi visur. (...) pastoviai muštynės, pastoviai turi už save pastovėti. Nemažai merginų būdavo. Žeminimai tų, kurios už save negali pastovėti, mušdavo, versdavo myžalus gerti, šūdus valgyti, tvarkyti viską, skalbti kojines, triusikus kitoms. Ant manęs trise šoko, bet aš išstovėjau. Gavau malkų, bet išstovėjau. Šokinėja su peiliais, su peiliukais skutimosi, veidus pjausto. Naktį gali ant tavęs paklodę užmesti ir sudaužyt kokios penkiese su kojom arba su pagaliais. Šiaip sau. Vat nepatikai. Ir kaulus laužydavo“.

Pabėgusi iš šios įstaigos, Ksenija susipažino ir apsigyveno su fiziškai ir psichologiškai smurtaujančiu vyriškiu, su kuriuo praleido kelerius gyvenimo metus. Tokie sunkūs tęstiniai išgyvenimai galimai nulėmė tai, kad dėl nužudyto atsitiktinio pažįstamo Ksenija ne itin kremtasi, labiausiai gailisi dėl gautos ilgos įkalinimo bausmės:

„Nužudžiau žmogų. Galima sakyti nenorėdama. Norėjau pagąsdinti, bet biški neapskaičiavau savo jėgų ir vienu dūriu pataikiau į kepenis. Jis buvo išgėręs ir nukraujavo, numirė. Mane nuteisė 11 metų. (...) Ne, visiškai nepažįstamas. Mes susipykom. Mūsų rajone, stoty, atvažiavęs iš kažkokio miestelio pradėjo rodyti savo principus, negražiai šnekėt. Primeti? Apie narkomanus, aišku. Aš esu narkomanė, jis ten kažką užvėmė, man nepatiko toks jo elgesys ir norėjau pagąsdinti. Išėjo taip.“

Kazimiera taip pat ganėtinai specifiškai vertina savo poelgį, kai per kivirčą su kartu girtavusia neva drauge išmušė jai akį:

„Gal pusę butelio degtinės išgėrėm. Turėjom du butelius nusipirkusios. Gal po pusės ar pusantrų valandos, kol tą butelį patraukėm, užsimaniau į tualetą. Pasakiau jai, kad kas guli ant stalo, viskas tegul ir guli. Atidarau tualetą duris, pasižiūriu – mano telefono nerasta. Paprašiau jos pasiaiškinti. Kur telefonas nuo stalo dingio? O ji man sako, kad gal aš prisigėriau ir neprisimenu, kur jį pasidėjau. Vėl klausiu – kur mano telefonas. Vėl tą pačią dainelę ji

dainuoja. Aš jai pokšt pokšt pokšt 4 kartus iš kuloko į akį, tada jau pasakė. Tada atsiklaupė ant kelių ir meldė, kad aš jos iš 6 aukšto neišmesčiau. (...) Būčiau aš žinojus, kad ji ant manęs zajavą parašys, kad aš jai akį išmušiau, būčiau geriau ją išmetusi per langą. Tai būčiau čia nebuvo.“

Tačiau tokią padaryto nusikaltimo sampratą ir įsivaizduojamus priežastinius–pasekminius ryšius, tikėtina, būtų galima grįsti ir moters psichiniu sutrikimu. Tuo tarpu Miglė prisimena vieną dieną suvokusi esanti pakankamai stipri, kad nuo smurtaujančio tėčio apsigintų pati ir apgintų mamą su seserimi:

„Kai man buvo 15 metų vos tėčio neužmušiau. Puoliau jį su virtuviniu peiliu, bet užkliuvau už kilimo ir sau į koją jį susivariau. Jeigu ne tas kilimas, turbūt būčiau jį papjovus. Būčiau turbūt į nugarą suvarius. Po to karto pamatė, kad manęs jau nebepalies. Po to karto išdrįsau pati: pas po ranka, visur eidavo, į galvą, su šakute į kaklą durdavau...“ – ilgą laiką išgyventas smurtas paskatino moterį iš gynybinių pozicijų pereiti į puolimą, tačiau namai dėl to netapo geresne vieta būti, ji ten užsukdavo vis rečiau ir rečiau.

Miglė – vienintelė iš šiai kategorijai priskirtų moterų, sugebėjusi atkurti nutrūkusius ryšius su šeima. Taip pat ji – mažiausiai kartų kalinti: atliekama bausmė yra tik antroji. Nors prieš artimiausius žmones jaučiasi kalta dėl daugelio dalykų – sukurtų istorijų, siekiant gauti pinigų, vagysčių, galiausiai – primestos pareigos auginti tris jos vaikus, po pertraukos vėl bendrauja su tėvais ir vaikais:

„Kai mane čia uždarė, sesė kurį laiką nebendravo, labai pyko dėl tokio mano gyvenimo. Bet pralaužėm tuos ledus, po biški pradėjom bendrauti. Mama irgi taip pat... Laiškų neatrašinėjo, ragelio nekėlė. O man tokia depresija, aš tik uždaryta.. dar tik ant sankcijų buvau, bet teismo sprendimo, galvojau, kad nuo 10 iki 15 metų man duos. Tik prašydavau Dievo, kad duotų 10.. kad eitų lengvatos per pusę.. Man taip sunku buvo, dar artimieji nenorėjo bendrauti su manimi.. Nuo kovo iki liepos su manim nebendravo... Paskui pradėjo bendrauti, siuntinius siųsti, pinigėlių, kiek gali...“

Tuo tarpu Jekaterina ir Monika, kalinčios atitinkamai po penktą ir trečią kartą, jau yra praradusios artimųjų pasitikėjimą. Tą jausdamos jos sąmoningai vengia kontakto su brangiais žmonėmis.

„Aš nenoriu, kad vaikai čia važiuotų. Vienas pas mane užsienyje. O vyresnysis gyvena Vilniuje, turi mažą vaiką. Užtenka man ir to vaizdo skambučio. O jeigu pereisiu į lengvą grupę, bus galimybė ir nuvažiuoti. Viskam ateina savas laikas. (...) Jie dirba, nežino, kad

yra kriminalas. Iki šiol nesu su vaiko antros pusės tėvais susipažinus. Jiems sakoma, kad dirbu užsienyje, nes mes tik ruošiamės susipažinti – ir mane uždaro. Bet, tikiuosi, kad jau per kokias nors šventes mes visgi susipažinsime“, – susitikti ir pabendrauti su partnerio, su kuriuo gyvena jau daugiau nei 15 metų, vaiko tėvais viliasi Jekaterina.

„Labai retai aš mamai paskambinu. Kol kas nenoriu lįsti prie žmonių, kuruos nuvyliu. Išėisiu, pamatys, parodysiu, kad galiu gyventi kitaip. (...) Ir sesė pyksta ant manęs, kad čia sėdžiu. Pirmą, antrą kartą atleido, o dabar jau ne.. Bet išėisiu į laisvę, pamatys, kad normaliai viskas ir bus gerai“, – susigrąžinti artimųjų prielankumą tikisi Monika.

O Kazimieros ir Ksenijos išėjus į laisvę nelaukia niekas. Septintą kartą laisvės atėmimo bausmę atliekanti Kazimiera su vieninteliu savo vaiku nebendrauja:

„Vaikas buvo į zoną atvažiavęs. Sako „mama, kada tau kelias į kalėjimą užsidarys“? tu vaikui reikalinga, ne kalėjimui. Vaikui taip teta sakydavo ir jis man irgi tą kartoja. Sakė, kad pirmą ir paskutinį kartą atvažiuoja. Sutarėm, kad išsiskiriam gražiuoju: jis man – ne vaikas, aš jam – ne mama. Ir jis teisus. Negaliu ant pykti. Galiu tik ant savęs. Jis prisikentėjo. Pagimdyti ir globėjai atiduoti – kas čia per čiūdai. Bet mes nenorėjome, kad vaikas su mumis bomžautų.“

Be to, moteris ilgą laiką buvo įsitikinusi, kad jos sutuoktinis yra miręs, nes taip ją dar prieš patenkant į kalėjimą informavo socialinė darbuotoja:

„Su vyru paskutinę kartą matėmės 2020 metais. Jį iš Visagino išvežė į reabilitaciją, gydytis nuo alkoholizmo. Jis turėjo grįžti po metų, bet taip ir negrįžo. Man pasakė, kad jo nebėr gyvųjų tarpe. Klausiau socialinės, kur jis. Socialinė sakė, kad nieko apie jį nežino, kad numirė“, – dar nenuslūgusiomis emocijomis dalijosi Kazimiera, prieš kelias dienas atsitiktinai sužinojusi apie „prisikėlusį“ sutuoktinį.

Vienintelis 5 ar 6 kartą kalinčiais Ksenijai artimas žmogus – prieš dvejus metus miręs partneris, kurį apibūdina kaip idealiai jai tikusį žmogų:

„Tai vieninteliai rimti santykiai, su juo 8 metus pragyvenom. Tokio vyro jau tikrai nebebus. Jis man buvo ir kaip tėvas, ir kaip draugas, ir kaip brolis, ir kaip vyras. Visomis reikšmėmis buvo man idealus. (...) Niekada manęs nemušdavo, man visą laiką nusileisdavo. Jeigu kas ne taip, atsisėsdavome, pakalbėdavome. Visada už mane eidavo, nesvarbu, teisi ar neteisi. Kol buvau su juo, viską turėjau. Nebuvo jokių problemų, ar kad mąstyti reiktų kažką.

Nebent savo noru jam „davai, einam ką nors apvogsim, grabiožą kokį padarysim – duosim į galvą ir atimsim.“ Per butus ėjom. Jis mokėjo ir butų duris atrakinti, ir mašinas, ne naujausias, bet senesnes“, – gerąsias buvusio mylimojo savybes ir pravarčius įgūdžius vardiija Ksenija. Nei su mama, nei su broliais ir seserimis moteris santykių nepalaiko: „(...) dar pabendraudavom, mokykloj kartais susitikdavom, bet paskui, kai brolis su sese pamatė, kokia tapau, tas bendravimas nutrūko. Mano gyvenimas labai skiriasi nuo jų“. Taip pat teigia esanti abejinga teoriškai artimų žmonių likimui: „Aš išvis nesu linkusi tragedijų daryt.. Nu, pavyzdžiui, mirė mama. Čia vienos moters, kuri kali kartu. Nei ji bendravo su ja laisvėje, nei ką. Buvo laisvėje, kaifavo, pastoviai skriausdavo tą mamą, pinigus iš jos raudavo ir viskas. Mušdavo netgi. O čia.. Vaje, mama mirė. Nu ir gerai, mirė ir mirė. Ji jau sena, laikas buvo jau. Jeigu mano mama mirtų, vienodai man išvis būtų. Netgi jei sužinočiau, kad mano vaikai mirė, irgi būtų vienodai iš tikrųjų. Nu, mirė mirė, reiškias, taip reikia.“

Netekusi mylimojo, Ksenija gyvenimą susiejo su kitu vyriškiu, taip pat atliekančiu laisvės atėmimo bausmę. Pora susipažino Laisvės atėmimo vietų ligoninėje, dažnai tampančia tarsi nuteistųjų pažinčių platforma. Kadangi teisę į ilgalaikius pasimatymus turi tik oficialiai santykius įregistravę nuteistieji, Ksenija pirmą kartą ištekJė. Jos išrinktasis – ketvirtą kartą teistas seksualinis nusikaltėlis, tačiau moteris teigia nejaučianti baimės, veikiau – priešingai:

„Jis biški kitoks negu visi žmonės. Pas jį kitas gyvenimo supratimas. (...) man įdomu su juo bendrauti. Kiti gal pabijotų su juo bendrauti. (...) Teistas už išprievartavimą. Bet ne už vieną. Jis jau ne pirmą kartą atlieka už tai. Jeigu jis biški išgeria, jam kyla agresija ant gražių moterų. Ant tokių lėlyčių, kurios iš savęs stroina labai. Jis nekenčia tokių. Ir jam norisi sumušti ir išprievartaut iš karto. Tai jis sumušdavo ir išprievartaudavo.“

Mokslininkai pastebi tendenciją, kad įkalinimo patirtį turintys asmenys yra linkę sueiti į porą (Farrington, 2011, p. 133). Toks pasirinkimas yra nulemtas dviejų pagrindinių priežasčių. Pirmoji – *socialinė homogamija* (angl. *social homogamy*): įkalinimo patirtį turintys asmenys pasirenka partnerius, atsižvelgdami į fizinį ir socialinį artumą. Jie mokosi tose pačiose mokyklose, gyvena netoliese, renkasi panašias pasilinksminimo vietas arba – šio tyrimo atveju – susitinka tose vietose, kur toks kontaktas yra įmanomas, t. y. gydymo įstaigoje, kurioje medicininės paslaugos yra teikiamos tiek įkalinimo bausmę atliekančioms moterims, tiek ir vyrams. Antroji priežastis – *fenotipinis pasirinkimas* (angl. *phenotypic assortment*): tyrinėdami vieni kitų asmenines

savybes ir elgesį, žmonės pasirenka labiausiai į save panašius partnerius (Rowe, Farrington, 1997).

Iš *Lėtinės sunkios nusikaltėlės* trajektorijai priskirtų moterų visos arba gyveno laisvėje su nusikalstamą gyvenimo būdą praktikuojančiais partneriais, arba atlikdamos įkalinimo bausmę susipažino ir susituokė su taip pat kalinčiais vyriškiais, tikėdamosi, kad dabartinė sąjunga bus ilgalaikė ir laiminga, o partneris – gebantis pasirūpinti ir aprūpinti šeimą. Toks noras – labai suprantamas ir žmogiškai natūralus: patyrusios įvairių sunkumų ir trauminių patirčių tiek vaikystėje, tiek jau suaugusios, kovodamos ir periodiškai pasiduodančios priklausomybėms, kenčiančios nuo depresijos, patyrusios mažai rūpesčio ir meilės, šios moterys nepraranda vilties, kad galiausiai gyvenimas taps šviesesnis ir stabilesnis.

3.3.4. Marginalizuotai grupei priklausanti moteris

Skurdas, išsilavinimo stoka, patiriama diskriminacija – vieni iš pagrindinių *Marginalizuotai grupei priklausančios nusikaltusios moters* požymių. Dauguma šiai kategorijai priskirtų moterų yra romų kilmės. Visos pasakojo gyvenusios gana skurdžiomis sąlygomis, yra arba kilusios iš daugiavaikių šeimų, arba pačios tapo daugiavaikėmis motinomis, turinčiomis nuo 5 iki 10 vaikų. Tačiau stabilų pajamų, leidžiančių išlaikyti gausią šeimyną, jos neturėjo: dauguma gyveno iš valstybės mokamų pašalpų arba užsidirbdavo nelegaliais būdais. Susirasti darbą trukdė patiriama diskriminacija, kurią kaip kliūtį įvardijo visos romės, be to, visos šiai kategorijai priskirtos daugiavaikės mamos kažkuriuo gyvenimo etapu buvo vienintelės, kurioms teko visi vaikų priežiūros rūpesčiai. Taigi, įprasminti save darbinėje veikloje joms tiesiog neužteko laiko. Kitas galimas sėkmingos darbo paieškos kliuvinys – menkas raštingumas ir darbinių įgūdžių stoka. Dar vienas *Marginalizuotos grupės* moterų patirtis vienijantis dalykas – anksti pradėtas suaugusio žmogaus gyvenimas: visos su vyrais apsigyveno paauglystėje, būdamos 14–16 metų, panašiu laiku susilaukė ir vaikų. Viena iš šios trajektorijos moterų vaikystėje yra patyrusi seksualinį, o paauglystėje – fizinį smurtą.

Šia kategorijai priskirtos 4 tyrime dalyvavusios moterys, trumpos jų biografijos:

1. Kamila (vagystės ir sukčiavimas)

Užaugo 5 vaikus turinčioje romų šeimoje. Tėvai ir kiti broliai ir seserys pragyvenimui užsidirba legaliais būdais. Nuo septynerių metų buvo 2–3 metus tvirkinama kaimyno, draugės tėčio. Tėvai dažnai kraustydavosi iš vieno būsto į kitą, mokykloje nesijautė gerai, mokslai nesisekė, juos metė baigusi 7 klases

ir apsigyveno su vyresniu, taip pat romų kilmės vyriškiu. Kadangi jis buvo bedarbis narkomanas, pinigų prasimanydavo vogdamas, į šią veiklą įtraukė ir Kamilą, grasindamas, kad, jeigu nepaklus, bus primušta. Smurtavo fiziškai ir psichologiškai, net ir būdama nėščia – su vyru susilaukė vieno bendro vaiko – moteris neišvengė partnerio smurto, buvo sulaužyta ranka, šonkauliai, nosis. Galiausiai, po 4 drauge praleistų metų, ryžosi pabėgti, vis dar yra jo persekiojama, nuolat gauna grasinimų, kad užmuš, vyriškis atvyksta ir į įkalinimo įstaigą, tačiau Kamila pasimatyti su juo neišeina. Dabar gyvena su kitu partneriu, laukiasi nuo jo vaikelio. Kamila patyrė daug sunkumų ieškodama darbo, dėl tautybės jautėsi diskriminuojama ir vadovų, ir kolegų. Ilgiausiai toje pačioje vietoje išdirbo užsienyje – 7 mėnesius, darbo patirtis kitose darbovietėse svyruoja nuo kelių dienų iki 3 mėnesių. Kaip pati sako, pajutusi lengvų ir greitų pinigų skonį, ieškotis legalaus darbo nebenorėjo. Vogdavo įvairius daiktus, išviliodavo pinigus sukčiaudama, veikė visoje Lietuvoje, Vokietijoje, Norvegijoje. Artima su mama, prižiūrinčia jos vaiką, sesėmis ir partneriu.

2. Konstancija (nužudymas)

Mama pabėgo nuo į daugpatystę linkusio uzbeko tėčio, kai Konstancijai buvo penkeri. Ji tuo metu buvo jauniausias vaikas šeimoje, kiti liko Uzbekistane. Kiek brolių ir seserų būta, nepamena. Mama mergaitės neaugino, nuolat girtavo, ją prižiūrėjo dėdė ir teta, vėliau – patėvis. Mokyklos nelankė, nes niekas iš globėjų tuo nepasirūpino, mokytis pradėjo atlikdama laisvės atėmimo bausmę, dabar yra baigusi 4 klases. Būdama penkiolikos metų jau buvo dviejų pametinukų mama, tačiau, išsiskyrusi su gerokai vyresniu partneriu, atidavė juos įvaikinti. Būdama aštuoniolikos metų išteklėjo ir per beveik du santuokos dešimtmečius pagimdė 9 vaikus, su vyru išsiskyrusi susirado draugą ir susilaukė dar vieno vaiko. Gyveno skurdžiomis sąlygomis, didžiąją dalį šeimos pajamų sudarė išmokos už vaikus. Dirbti moteris pradėjo tik vaikams paaugus, maždaug prieš 10 metų. Šiuo metu kali jau 5 metus: drauge su dviem vaikais nužudė tuometinį partnerį, paaiškęjus, kad jis prekiauja narkotikais. Nors sūnaus parūpinamų „kažkokių tablečių“ pavartodavo ir pati, teigia esanti nusistačiusi prieš narkomanus ir prekeivius narkotikais. Atlikdama įkalinimo bausmę išteklėjo vėl, neatmeta galimybės susilaukti dar vieno vaiko. Mamai kalint nepilnamečiai vaikai yra globojami valstybės. Artimiausius ryšius palaiko su vaikais ir sutuoktiniu.

3. Saira (narkotikų platinimas)

Užaugo mišrioje šeimoje: tėtis – vietinis rusas, mama – romė. Šeimoje augo du vaikai, tėvai – legaliai dirbantys. Nors tėvai nepritarė sąjungai,

būdama šešiolikos pabėgo iš namų ir pradėjo gyventi su romų kilmės vyriškiu. Tuo metu metė ir mokyklą, yra baigusi 9 klases. Su juo susilaukė 6 vaikų, išsiskyrusi užmezgė naujus santykius, kuriuose užgimė dar 2 mažyliai. Partneris prekiaavo narkotikais, įtraukė ir Sairą. Atlikusi laisvės atėmimo bausmę santykius nutraukė, tačiau buvo persekiojama už vyro skolas, spaudžiama grąžinti dalį pinigų. Kadangi patyrė sunkumų ieškodama darbo, jautėsi diskriminuojama ir, patekusi į beviltišką padėtį, vėl ėmėsi narkotikų platinimo. Prieš grįždama į kalėjimą susipažino su vyriškiu, su kuriuo jau atlikdama bausmę susilaukė kūdikio. Nepilnamečiai vaikai gyvena globos namuose, moteris tikisi, kad vyresnieji baigę kursus, įgis teisę juos globoti. Nuolat bendrauja su vaikais ir tėvais, partneriu ir jo šeima.

4. Sonja (narkotikų platinimas)

Kilusi iš 10 vaikų šeimos: Sonja buvo vyriausia, todėl padėjo mamai prižiūrėti brolius, seseris ir nudirbti buitines darbus, į mokyklą tėvai jos neleido, nors kiti šeimos vaikai mokėsi. Ištekėjo keturiolikos metų, pirmo vaiko susilaukė būdama šešiolikos, iš viso turi 5 vaikus. Vyras pasikorė po 12 santuokos metų, priežastys – neaiškios. Sonja teigia, kad bendruomenė kaltino ją, jog nepakankamai gerai rūpinosi savo sutuoktiniu. Neilgai trukus mirė jos mama, moteris visiškai palūžo, nes su mama buvo itin artimos, ji labai padėjo tiek buityje, tiek finansiškai. Kadangi reikėjo išlaikyti vaikus, o darbo susirasti negalėjo, prekiaavo narkotikais. Kali penktą kartą, iš viso įkalinimo įstaigoje praleidusi apie 12–13 metų. Nėra dirbusi jokio darbo. Moteris 4 klases baigė įkalinimo įstaigoje, kur pramoko ir skaityti. Šiuo metu yra ištekėjusi už vyriškio, taip pat atliekančio laisvės atėmimo bausmę. Palaiko artimą kontaktą su vaikais ir sutuoktiniu.

Feminizmo krypties mokslininkai akcentuoja ryškų nusikaltusių moterų skurdą ir ekonominę marginalizaciją (Holtfreter et al., 2004). Labai dažnai sudėtinga ekonominė padėtis, sunkumai susirandant geriau mokamą darbą arba ilgalaikė bedarbystė yra nulemta menko išsilavinimo arba jo nebuvimo (Brown, Bloom, 2018). Tą patvirtina ir šios trajektorijos moterų patirtys: Kamila ir Saira yra mokusios mokykloje ir baigusios atitinkamai 7 ir 9 klases, o Konstancija ir Sonja mokyklą lankyti pradėjo tik atlikdamos įkalinimo bausmę.

Kamila ir Saira mokslus metė nusprendusios kurti šeiminių gyvenimą. Tačiau moterys užsimena ir apie kitas priežastis, dėl ko mokykloje stokojo motyvacijos arba nesijautė komfortiškai:

„Vaikystėje man nepatiko mokyti. Gal apie 4 kartus mokyklą keičiau (šeima dažnai kraustėsi iš vieno socialinio būsto į kitą – red.). Jeigu ne daugiau. Kiekvieną kartą ateini į klasę, į tave visi

žiūri ne tik kaip į naujoką, bet ir šaiposi „va, čigonė atėjo“. Nebūni toje klasėje ilgai, metus gal, vėl keiti. O po to nustojau eiti į mokyklą ir viskas. Bet yra mokyklų, kur čigonų tikrai niekas nemoko. Pažįstu moterų, kurios baigia 12 klasių, bet nemoka savo vardo parašyti. Įsivaizduojate? Man labai keista, kad baigia mokyklą, o net vardo nemoka parašyt. Turėtų kažkas nuvažiuot ir pasakyt – mokykit tuos vaikus, neduokit tik spalvinti. Nes aš kiek prisimenu, pirmoje klasėje visi vaikai rašo, skaičiuoja, o man paduoda piešti. Tipo mes, čigonai, mokytis nenorim. Tai padarykit, kad norėtume“, – apie romų diskriminaciją ugdymo įstaigose kalba Kamila.

„Nebaigiau mokyklos, nes ištekėjau. Nebe tas buvo galvoje. Čigonai nelabai nori eiti mokytis.. Ėjau į rusų mokyklą. Mokyklą lankiau ir Baltarusijoje, Latvijoje, kur tėtis važiuodavo dirbti, ten ir mane veždavosi“, – dažnai keičiamas ugdymo įstaigas prisimena Saira, referuodama į jos aplinkoje įprastą įsitikinimą, kad išsilavinimas romų kilmės žmonėms, ypač – moterims, nėra būtinas.

Tuo tarpu įvairių giminaičių globojama Konstancija neprisimena, kokios priežastys nulėmė, kad mokyklos ji nelankė niekada, o namuose taip pat nebuvo ugdoma:

„Niekas manęs ir į mokyklą neleido. Mokintis pradėjau tik čia (Panevėžio moterų kalėjime – red.). Manimi nesurūpino išvis niekas. Čia pradėjau mokintis: ir skaityti, ir rašyti išmokau. Nu, dar tas rašymas.. sunkiai.. bet stengiuosi“, – guodžiasi į penktą dešimtį įkopusi moteris.

Konstancija yra labai motyvuota išmokti rašyti, nes tai – vienas iš būdų reguliariai susisiekti su dviem įkalinimo bausmę už tą patį nusikaltimą – sugyventinio nužudymą – atliekančiais jos vaikais.

O Sonja, būdama vyriausia iš dešimties šeimos vaikų, tėvų sprendimu padėdavo nudirbti darbus namuose, kol jaunesni broliai ir seserys dalyvavo ugdymo procese:

„Mama prekiaavo drabužiais turguje. O aš padėdavau namuose, kol ji dirbo. Tik pirmadienis man buvo laisvas, nes ne turgaus diena. Mano broliai ir seserys visi baigė mokyklą, tik aš ne. Vaikščiojau biški, bet man nepatiko, buvo neįdomu. Labiau patiko maistą gaminti, svečius priiminėti. (...) Buvau gal kartą ar du į Naujininkų mokyklą nuėjusi. Nu bet nepatiko. (...) Tėvas nekeldavo manęs į mokyklą, norėjo, kad ilgiau pamiegočiau, būčiau pailsėjusi“, – šeštoje klasėje kalėjime besimokanti Saira prisimena, kad ir jos mama buvo neraštinga, tad vietoje mokyklos pasirinkti namų ruošą atrodė visiškai normalu.

Žemas konkurencingumas darbo rinkoje ir etninė diskriminacija – veiksniai, skatinantys ieškoti alternatyvių pajamų šaltinių.

„Kiek esu dirbusi Lietuvoje, ateini į darbą ir ar diskriminacija, ar kas ten vyksta, nežinau. Bet nueini ir viskas lyg ir gerai, bet matai, kaip su tavim bendrauja, kalba ir stengiasi kuo greičiau pašalinti iš darbo. O vienoje įmonėje atleido pirmą darbo dieną, be jokio paaiškinimo. Bijojo gal, kad apvogsiu ar dar kažką“, – pasakojo Kamila, stabilesnį darbą susiradusi tik užsienyje. Tačiau aplinkybės privertė grįžti namo ir pajamų klausimas vėl tapo labai aktualus: „(...) grįžau atostogų dviem savaitėm, mamai pasidarė blogai, ji nebegalėjo prižiūrėti mano vaiko. Nebegalėjau išvažiuoti. Po to pradėjau planuoti, kaip galėčiau užsidirbti. Ir prasidėjo mano vagystės. (...) Pradėjau nuo parduotuvių: rūbai, kvepalai, visa kita. Po to – aferizmas: po butus, namus, pas močiutes. Apsimesdavome socialinėmis darbuotojomis, dar kuo nors. Pažymėjimus parodydavom, įsileisdavo į vidų, o mes apvogdavome“.

Saira, 9 vaikų mama, vaikams paaugus dirbo įvairius darbus:

„Drabužiais prekiauvau, parsiveždavau iš Baltarusijos ir perparduodavau. Geri pinigai buvo. Apie pusmetį tuo užsiiminėjau, po to uždarė sienas. Dar dirbau kiemsarge, indų plovėja, taboro mokykloje buvau mokytojos padėjėja, nes maži vaikai visai rusiškai nemokėjo.“

Vis dėlto pajamų iš šių darbų nebuvo pakankamai šeimos skoloms apmokėti, kurios, Sairos teigimu, romų bendruomenėje būtų užtraukusios didelę negarbę tiek jai, tiek visiems jos vaikams. Todėl moteris ryžosi grįžti prie narkotikų platinimo, nors už šią veiką jau buvo anksčiau teista:

„Pasiguodžiau šeimos draugui apie savo problemą, iš pašalpos atiduoti tos skolos negalėjau, nes neliktų pinigų pragyvenimui.. Pas mane viskas suskaičiuota. Jis patarė pardavinėti ir pažadėjo padėti. Paėmiau 5 gramus narkotikų, nežinau, kaip jie vadinasi.. Pažeidžiau lygtinumo sąlygas, nusižengiau įstatymui ir mane vėl atsiuntė čia. Žinau, kad negerai pasielgiau.. Pas mane vaikai. Bet apie juos galvojau ir platindama.“

Narkotikų platinimą kaip šeimos poreikių tenkinimo būdą pasirinko ir Sonja, kuri iki šiol nėra dirbusi jokio darbo:

„Buvo sunku, mama numirė nuo vėžio. Vyro nėra. Aš laikau su 5 vaikais. Išlaikyti vaikus buvo labai sunku. Kokį darbą galiu susirasti? Rašyt ir skaityt nemoku. Na, moku biški skaityti. Bet nedaug. (...) Taip ir pradėjau prekiauti narkotikais. Vaikams negalėjau pasakyti, kad neturim ko valgyti, ar ko apsirengti.. O

vaikams gi reikia ne tik maisto ir drabužių. Tikrai sunku. Būtų koks darbas. Bet manęs net ir šlavėja nepriėmė. Pasižiūri, kad romė, nu ir viskas. Bet dabar jau eisiu dirbti bet kokią darbą. Darbų nebijau, kur pastatys, ten ir dirbsiu. Kol kas dirbau tik zonoje. bet jau pažįstu skaičius, gal bus lengviau.“

Diskriminaciją dėl etninės kilmės romės patiria ne tik ieškomasi darbo: partnerio smurtą ilgą laiką kentusi Kamila teigia, kad tiek medikai, tiek pareigūnai, tiek ir visuomenė dažnai rodo abejingumą, jeigu konfliktinė situacija vyksta tarp romų:

„(...) buvo nosį sulaužęs, šonkaulius, ranką. Reikėdavo, aišku, pasiaiškinti, kaip ir kas buvo, o aš bijodavau pasakyt tiesą, sakiau, kad nuo laiptų nukritau. Daug kartų nuo laiptų kritau.. Jie (medikai – red.) ir patys suprasdavo, bet nenorėjo kištis. Būdavo, kad ir mama ne vieną kartą policiją kvietė. Mama žinojo, kad mane muša. Būdavo, kad policija atvažiuoja, aš su mėlynėmis ir visa kita, o jie manęs klausia „ar jums viskas gerai? Ar niekas prieš jus nesmurtauja?“ Iš aš sakydavau „ne“, nes bijojau pasakyti „taip“. Ir viso gero. Gal jie galvodavo, kad čigonai tarpusavyje susitvarkys, išsiaiškins ir viskas gerai bus. Tikrai esu nusivylusi ir policija, ir žmonėmis, nes būdavo, kad mieste einam, aš nėsčia, mane pradeda mušti, o žmonės tiesiog žiūri, niekas negelbėja. Nors prašai tos pagalbos, niekas nepradeda. Parduotuvėje kiek kartų buvau užbėgus ir pasakius apsauginiams „gelbėkit, mane muša“, jie tiesiog mane išvarė, čia ne mūsų reikalas. Ir už tai dar daugiau gaudavau, nes aš pasiskundžiau. Po to jau bijodavau skųstis.“

Panašia patirtimi dalijosi ir *Viktimizaciją patyrusios* moters trajektorijai atstovaujanti romė Dorotėja: ji taip pat ilgą laiką kentė partnerio smurtą, tačiau ir kaimynai, ir pareigūnai buvo abejingi moters pagalbos šauksmams.

Labai ribotos finansinės galimybės, dažniausiai nulemtos išsilavinimo ir kvalifikacijos trūkumo, skatina moteris ieškoti būdų išgyventi ir aprūpinti nuo jų priklausančius mažamečius arba kitus savimi negalinčius pasirūpinti šeimos narius ar artimus giminaičius. Todėl ekonominiai nusikaltimai ir narkotikų platinimas pasirenkami kaip išeitis – nors ir labai laikina – iš keblios finansinės padėties (Bloom et al., 2004). Užsisukusiame skurdo rate svarbų vaidmenį atlieka ir etninė diskriminacija: ugdymo įstaigos rezervuoti vertina romų, ypač – romių, poreikį siekti išsilavinimo, o institucijos, turinčios teikti pagalbą ir padėti ištikus bėdai ar nelaimei, abejingai laukia, kol situacija išsispręs savaime.

Feministinė gyvenimo eigos perspektyva kriminologijoje įgalino pastebėti, kad nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai dažnai atsiranda ankstyvame

amžiuje. Moterys, vaikystėje ir paauglystėje patyrusios smurtą, prievartą, augusios disfunkcinėje šeimoje ir aplinkoje, kentusios skurdą, nepriežiūrą, dėmesio ir rūpesčio stoką, gali būti labiau linkusios į nusikalstamą elgesį. Taip pat akcentuojama esminių gyvenimo pokyčių ir įvykių svarba: ankstyvas išėjimas iš tėvų namų, romantinių santykių užmezgimas ar motinystė gali turėti reikšmingą įtaką rinktis nusikalstamą elgseną.

Dalies moterų dalyvavimas nusikalstamose veikose yra santykinai trumpalaikis ar net – spontaniškas, nulemtas sudėtingų gyvenimo įvykių ar aplinkybių. Kitos nusikalsta pakartotinai ir dalį gyvenimo praleidusios įkalinimo įstaigose tai priima kaip tam tikrą gyvenimo rutiną. Kadangi šios moterys dažniausiai arba neturi artimų žmonių, arba nepalaiko su jais ryšio, kažkuriuo gyvenimu etapu pradeda save tapatinti su kalėjimo aplinka ir žmonėmis, o kalėjimas tampa joms tarsi savas: vieta, kurioje viskas daugmaž aišku, struktūruota, nereikia priiminėti svarbių sprendimų, rūpintis, kur gyventi ar kaip išgyventi.

Vis dėlto kalėjimas neturėtų būti ta vieta, į kurią norisi sugrįžti. Individualizuota socialinė parama, moterims pritaikytos resocializacijos programos ir psichologinė pagalba galėtų būti veiksmingos priemonės siekiant ne tik mažinti recidyvą, bet ir padedant moterims iš naujo atrasti save visuomenėje.

4. NUSIKALTUSIOS MOTERS ĮVAIZDIS MEDIJOSE

Kriminalinės naujienos itin išpopuliarėjo XX amžiuje kaip santykinai pigus, auditorijos dėmesį lengvai užkariaujantis žanras (Grosholz, Kubrin, 2007), nors nusikaltimų ir medijų santykis mokslininkus domina jau daugiau nei šimtmetį (Jewkes, 2015). Žinoma, ne visos kriminalinės istorijos atsiduria laikraščių puslapiuose ar naujienų portaluose. Ar tam tikra žinia turės potencialo tapti *sensacija*, lemia keli naujienų atrankos veiksniai. Nusikaltimu įtariama arba kaltinama moteris – vienas iš jų: jeigu kriminalinės istorijos epicentre atsiduria moteris, tokia naujiena, kaip nekasdienis, išskirtinis įvykis, pritraukia daugiau auditorijos dėmesio. Be to, emocijos pastiprinamos priskiriant moteriai tam tikrus, dažniausiai su patriarchaliniiais lūkesčiais sietinus įvaizdžius, kuriems priešpriešinamas nusikalstamas elgesys. Atsidavusi partnerė, rūpestinga mama, pavyzdinga darbuotoja – tai tik keli iš socialinių vaidmenų, kurių neįvykdymas pelno moteriai antrinį pasmerkimą (Lloyd, 1995).

Pastebima, kad nusikaltusių vyrų ir moterų vaizdavimas ir jo intensyvumas medijose skiriasi (Ditton and Duffy, 1983; Marsh, Melville, 2009; Jewkes, 2015; Kowalik, 2022). Įprasta, kad sunkiu nusikaltimu – ypač – nužudymu – įtariama moteris gauna itin daug medijų dėmesio, tačiau pranešimai apie moteris, įsitraukusias į kitus nusikaltimus ar seksualinius ir politinius skandalus, – yra ne mažiau populiarūs. Nusikaltusių moterų istorijos pritraukia daugiau dėmesio, kuriamas moters poveikslas yra įtaigesnis, o įspūdis – ilgiau išliekantis (Jewkes, 2015; Heidensohn, 1996, p. 89).

Įvardijamos kelios priežastys, kodėl moterų nusikaltimai – tokios patrauklios temos medijoms. Visų pirma, jie yra santykinai reti, o tai, kas nekasdieniška, kelia didesnę susidomėjimą. Domėjimąsi nusikaltimu sustiprina faktas, kad juo kaltinama moteris (Hartman, 1977, Heidensohn, 1996, p. 88). Be to, nusikaltimas tampa puikiu pretekstu išnarstyti moters privataus gyvenimo detales, pasikapstyti buitinėse smulkmenose. Tokios istorijos turi ir didaktinę paskirtį: visų pirma, tarsi apibrėžiamas lyčių vaidmenų standartas, taip pat nusikaltimo eskalavimas veikia kaip įspėjimas kitoms moterims nepaminti *moteriškumo* (Hartman, 1977).

Nusikaltusių moterų įvaizdžius analizuojantys mokslininkai pažymi, kad moterų vertinimas dažnai vis dar remiasi iš senovės graikų ir romėnų mitologijos ar judėjų krikščionybės teologijos paveldėtais stereotipais, kur vaizduojama moteris yra arba šventoji, arba pasileidėlė (Feinman, 1980). Gudrios apgavikės ir manipuliatorės įvaizdžiai taip pat pasitelkiami blogio mitui pastiprinti (Smart, 1977, p. 176; Heidensohn, 1996, p. 90).

Ragana – vienas iš stiprių ir dažnai pasitelkiamų įvaizdžių nusikaltusiai moteriai apibūdinti, jos elgesiui paaiškinti (Larner cit. pg. Goodare, 1998). Nors šiandien pasakojimai apie raganų medžiokles apsiriboja istorijos pamokomis, vienas aspektas išlieka aktualus: nesvarbu, ar moteris prisipažįsta padariusi ką nedoro, ar ginasi esanti nekalta, tai neturi didelės įtakos visuomenės požiūriui ir bendruomenės reakcijai į ją (ten pat, p. 289). Pasileidėlės, puolusios moters įvaizdis taip pat dažnai aptinkamas moterų nusikaltimų kontekste (Heidensohn, 1996, p. 93), tačiau realybę jis atspindi itin retai. Prostitucija pasirenkama ne dėl poreikio patenkinti nežabotas aistras ir seksualumą, kaip neretai vis dar norima įteigti, o paprasčiausiai turint ekonominių sumetimų (Walkowitz, 1980).

Kodėl tokie iš istorijos ir mitų perimti moterų įvaizdžiai yra žalingi? Visų pirma, kiekviena moteris jaustųsi pažeminta ir įskaudinta, jos asmenybę tapatinant su ragana ar pasileidėle (Farmer, 1974, p. 215; Heidensohn, 1996, p. 95). Kitas ne mažiau reikšmingas aspektas – mitais ir folkloru paremtas moterų elgesio vertinimas atrado vietos moksle: kriminologai Ferrero, Pollak, Thomas, psichoanalitikas Freudas pasitelkė šiuos motyvus moters charakterio ir elgesio analizei (ten pat, p. 96). Jų minčių tęstinumas regimas ir vėlesniuose mokslininkų darbuose.

Nors istorijoje būtų galima rasti pozityviai devijuojančių moterų, pralenkusių savo laiką, tautosakoje labiausiai išsiskynę neigiami įvaizdžiai. Išpopuliarėjo būtent tos istorijos, kuriose moteris, drįsusi pasipriešinti visuomenės primetamoms normoms, galų gale sulaukia tragiškos baigties. Tokie literatūriniai ir meniniai personažai kaip Ponia Bovari, Nana, Ana Karenina etc., pasitelkiami kaip išpėjančios istorijos: paklydusi moteris – pasmerkta moteris (Heidensohn, 1996, p. 100). Paveikslai ir istorijos, poemos ir legendos, reklamos ir muilo operos tarsi siunčia moterims tą pačią žinią: nusikaltimo kaina moteriai yra per didelė, ji negali sau leisti *prabangos* nusikalsti.

Medijos ne tik atspindi tikrovę ir formuoja viešąją nuomonę, priimdamos sprendimą, kokios problemos yra labiau akcentuotinos, bet ir skleidžia masinį stereotipinį žinojimą (McCombs, Shaw, 1972; Dobryninas, 2001). Nusikaltę žmonės dažnai vaizduojami kaip iš prigimties blogi ar pavojingi visuomenei, o pats nusikaltimo faktas kartais tampa vieninteliu rakursu, per kurį asmuo yra matomas ir vertinamas. Toks nužmoginimas gali nulemti tai, kad visuomenei bus sunkiau užjausti nusikaltusįjį (Jewkes, 2015), vertinti jį kaip suklydusį, o ne sąmoningai besielgiantį nusikalstamai. Be to, medijų perteikiami naratyvai gali turėti įtakos ir baudžiamosios politikos formavimui bei teismų sprendimams (Roberts, Hough, 2005).

4.1. Moterų nusikaltimai – itin geros blogos naujienos

Nepaisant kintamų informacijos pateikimo formų, kriminalinė tematika medijose aptinkama dar nuo XVIII a. (Marsh, Melville, 2009), o intensyvus kriminalinių naujienų populiarumo augimas matomas nuo XX a. vidurio. Ši tendencija siejama su švelnėjančiomis socialinėmis normomis ir besikeičiančiomis visuomenės vertybėmis, nulėmusiomis, kad ilgainiui sekso ir smurto temos viešumoje tapo nebe *tabu* (Grosholz, Kubrin, 2007). Medijos, reaguodamos į atsiveriančius gana nedidelių darbo sąnaudų reikalaujančių temų diapazonus, ėmė pragmatiškai plėsti kriminalinių naujienų rubrikas.

Didėjantis kriminalinių naujienų populiarumas netruko patraukti mokslininkų, analizuojančių medijų ir nusikaltimų ryšį, dėmesį (Dobryninas, 2001; Jewkes, 2015). Nors įsitikinimas, kad moderniosios medijos industrijos atsiradimas paskatino visuomenę tapti pakantesne smurtui, yra dažnai eskaluojamas kaip nenuginčijama tiesa, mokslininkai nesutaria, kiek šis požiūris yra objektyviai pagrįstas (Jewkes, 2015). Atsakymų į dažniausiai iškylančius – *kodėl visuomenė taip domisi nusikaltimais, ar išsamus informavimas apie padarytus nusikaltimus gali įbauginti, ar kriminalinės naujienos yra žalingos?* – ir daugelį kitų, į masinių medijų ir nusikaltimų santykį orientuotų klausimų, ieškota kuriant ir taikant įvairias teorijas.

Masinės visuomenės teorija galutinai susiformavo po Antrojo pasaulinio karo (Jewkes, 2015). Pačiai *masinės visuomenės* sąvokai priskiriama neigiama konotacija: individas šios teorijos kontekste yra apibūdinamas kaip neišsilavinęs, neišprusęs, nepaisantis visuomenės normų ir linkęs į smurtą (ten pat, p. 13). Teigiama, kad tokiame neva tipiniam visuomenės atstovo portretui turėjo įtakos masinė industrializacija, urbanizacija bei karo nulemtas nesaugumo jausmas. Asmeninis interesas išlikti, išgyventi ir susikurti patogų gyvenimą nukonkuravo bendrojo gėrio siekį, susilpnino bendruomeninius ryšius, sumenkino moralę. Todėl išaugęs nusikaltimų skaičius ir antisocialinė elgsena tapo tarsi norma ar pasipriešinimo nutolusiai, abejingai, kompetencijos stokojančiai valdžiai forma. Tokiomis aplinkybėmis masinės medijos buvo traktuojamos tiek kaip priemonė atitrūkti nuo kasdienių rūpesčių, tiek kaip galinga visuomenės mintis kontroliuojanti ir nuo politinių temų nukreipianti jėga.

Tuo tarpu pozityvistinių idėjų inspiruotos pastangos įvertinti poveikio ir priežasties ryšį suformavo kriminologinį įsitikinimą, kad nusikaltimas yra nulemtas biologinių, psichologinių ir socialinių veiksnių, kurių nusikaltęs žmogus nėra pajėgus kontroliuoti. Reikia pažymėti, jog XX a. pradžios teorijos, siejančios medijų įtaką ir nusikaltimus, itin negatyviai vertino tiek medijas, tiek neva pernelyg patiklį, lengvai paveikiamą, kritiško informacijos

priėmimo stokojančią auditoriją (Jewkes, 2015). Toks primityvus masinių medijų įtakos suvokimas (dar vadinamas *poodinio švirkšto modeliu* (angl. *hypodermic needle model*): medijos tarsi išvirkščia pasyviai žiūrovui, skaitytojui ar klausytojui vertybes, idėjas ir žinias) kritikuotinas kaip mechaninis ir nenuoseklus (Creeber, 2009). Šių teorijų populiarumas išblėso, kai vis garsiau imta kalbėti apie gerokai pervertintą medijų įtaką bei nuvertintą socialinio konteksto svarbą. Analizuodami nusikalstamo elgesio priežastis mokslininkai ilgą laiką rėmėsi Roberto K. Mertonso socialinės struktūros ir anomijos teorija, teigiančia, kad kultūriniai tikslai yra visuotiniai, o konformistinės priemonės jiems pasiekti – labai diferencijuotos (Merton, 1938, p. 673). Medijos čia atlieka esminį vaidmenį – transliuoja žinią, kokie atributai būdingi sėkmingam visuomenės nariui, tačiau atotrūkis tarp kultūrinių tikslų ir galimybių juos įgyvendinti paliekamas žinutės paraštėse.

Antroje XX a. pusėje randasi dominuojančios ideologijos teorija. Remiantis šia teorija, dominuojančios visuomenės grupės – elitas – disponuoja galia kriminalizuoti arba dekriminalizuoti tam tikrus veiksmus. Visuomenės pritarimas gaunamas ne jėga ar prievarta, o pasitelkus medijas (Hall et al. 2013). Medijos pasitarnauja ir platinant nusikalstamo elgesio apibrėžimus, kuriuos konstruoja ir formuluoja turintieji galią (Quinney, 2001). Kadangi medijos dažniausiai sutelktos privačiose rankose, korporacijos, siekdamos didesnio pelno, tiražuoja populiarias ir lengvai suprantamas žinias. Be to, kriminalinės naujienos, esant poreikiui, padeda nukreipti dėmesį nuo ekonominių, politinių ar kitų klausimų.

Tobulėjančios technologijos pastaraisiais dešimtmečiais smarkiai išplėtė medijų pasirinkimo laisvę. Gausybė televizijos kanalų, radijo stočių, laikraščių bei žurnalų konkuruoja su naujienų portalais ir socialiniais tinklais. Atrodytų, privilegija ignoruoti, vienbalsiai išjuokti ar demonizuoti asmenis ar gyvenimo būdą buvo eliminuota. Vis dėlto stereotipizavimas, etikečių klajavimas ir tam tikrų visuomenės grupių kriminalizavimas – ypač dėl klasės, rasės ar lyties – išlieka aktualus. O kriminalinių naujienų populiarumas – itin didelis.

Kadangi didžioji dalis visuomenės kriminalinės justicijos nepatiria tiesiogiai, žinojimas ir vertinimas atsiranda iš medijose pateikiamos informacijos (Dobryninas, et al., 2014). Nusikaltimus moterys padaro sąlygiškai retai, tačiau jiems skiriamas dėmesys yra neproporcingai didelis (Chesney-Lind, 1999). Žinoma, ne visi nusikaltimai patenka į aukščiausias naujienų portalų pozicijas, pirmus laikraščių puslapius ar televizijos kriminalinių naujienų rubrikas. Žurnalistai atsirenka, kurios istorijos turi potencialo gauti daugiau auditorijos dėmesio ir kaip tas istorijas pateikti. Priimamas sąmoningas sprendimas, įvertinus temos *patrauklumą* ir *įdomumą*

auditorijai (Chermak, Chapman, 2007). Be to, kriminalinės naujienos yra paprastesnis ir pigesnis būdas užpildyti naujienų srautą.

Medijas analizuojantys mokslininkai pastebi kelis aspektus, įprastai nulemiančius, ar nusikaltimas taps vertas naujienų portalų dėmesio (Jewkes, 2015):

- ✓ *išskirtinumas* (ar nusikaltimas yra kuo nors neeilinis, išsiskiriantis iš kitų),
- ✓ *rizika* (ar pavyks sukurti įspūdį, kad viktimizacijos grėsmė yra aktuali daugeliui),
- ✓ *visuomenėje atpažįstamų asmenų dalyvavimas* (ar nusikaltėlis arba jo auka yra žinomas / aukštą socialinį statusą turintis žmogus).
- ✓ Taip pat, ar nusikaltimui būdingos *seksualinės paskatos* arba *ypatingas žiaurumas*.
- ✓ Ar padaryta *nusikalstama veika yra lokali*.
- ✓ Didesnis medijų susidomėjimas skiriamas ir nusikaltimams, kuriuos padaro *nepilnamečiai jaunuoliai*.

Žinoma, visi šie aspektai nėra būtini, tačiau bent vieno ar kelių jų buvimas gerokai padidina tikimybę, kad tokia žinia rasis tarp skaitomiausių naujienų.

Medijų kuriama socialinė nusikaltimų tikrovė ilgainiui formuoja visuomenės įsitikinimus ir bendrą kriminogeninės situacijos vertinimą. Pastebima, kad, nepaisant fakto, jog dauguma padaromų nusikaltimų nėra smurtiniai, medijų dėmesys būtent smurtiniams nusikaltimams yra neproporcingai didelis (Chermak, Chapman, 2007; Dobryninas, 2001; Rios, Ferguson, 2019). Medijos tarsi konstruoja alternatyvų visuomenės nusikaltimų *pajautimo mastą*, kuris tik menka dalimi atitinka teisėsaugos institucijų pateikiamus statistinius rodiklius. Nesaugios visuomenės ir pavojingos kasdienybės vizija kuriama pasitelkiant rėksmingas ir gąsdinančias antraštes. O kai smurtinio pobūdžio nusikaltimą padaro moteris, dėmesys tokiai naujienai tampa dar intensyvesnis.

Nepaisant fakto, kad moteris padaro ne daugiau nei dešimtadalį smurtinių nusikaltimų, naujienos naratyvas kuriamas neva tradicinį švelnios, pasyvios ir motiniškos moters įvaizdį supriešinant su žiauriu, neretai – išsvirkusios – kaltininkės paveikslu.

Negatyviam įvaizdžiui sustiprinti dažnai pasitelkiami šie leitmotyvai arba stereotipai (Naylor, 1990; Lloyd, 1995; Morrissey, 2003; Jewkes, 2015):

- ✓ *seksualumas ir seksualiniai nukrypimai* (seksualiniai polinkiai, frigidiškumas ar homoseksualumas pasitelkiami siekiant akcentuoti moralinį nuosmukį, o moralės stoka siejama ir su polinkiu nusikalsti);

- ✓ *fizinis patrauklumas* (dominuojančius grožio standartus atitinkančios moterys pristatomos kaip fatališkos, tačiau klastingos ir emociškai infantilios);
- ✓ *bloga žmona* (pasitelkiami stereotipiniai vyro ir moters vaidmenys šeimoje: moteris nėra stropi namų šeimininkė ir atsidavusi žmona, tuo pat metu gebanti siekti karjeros, tačiau pirmenybę bet kokiui atveju teikianti šeimai. Įdomu pažymėti, kad nusikaltimą padariusio vyro šeiminis statusas dažniausiai neturi įtakos jo vaizdavimui medijose);
- ✓ *bloga motina* (nusikaltimas prieš savo (arba kieno nors kito) vaiką ne tik pažeidžia įstatymą, bet kėsina sužlugdyti motiniškumo – mylinčios, saugančios, globojančios moters – stereotipą. Tam visuomenė dažnai būna itin jautri, o medijos deda pastangas tuo maksimaliai pasinaudoti);
- ✓ *mitinis monstras* (nusikaltusios moters įvaizdis konstruojamas pasitelkiant pagoniškąją mitologiją, krikščionių teologiją ir klasikinę dailę bei literatūrą: ragana, harpija, vampyrė, satanistė, puolusioji, pavojinga gundytoja, prigimtinė nusidėjėlė);
- ✓ *pamišusi* (fiziniai procesai ir būsenos – nėštumas, pogimdyminė depresija, laktacija, hormonų audros, mėnesinės ar menopauzė – pasitelkiamos moters nusikaltimui paaiškinti);
- ✓ *manipulatorė* (moteris, nusikaltimą padariusi su mylimuoju ar sutuoktiniu, nesukelia nei gailesčio kaip galima auka, nei pripažįstama stipria ar įtakinga nusikaltėle. Medija šią įvaizdžio problemą sprendžia kaltės našta perkeldama būtent moteriai: neva partneris veiksmų imasi paskatintas moters nuolankumo ar apsukrumo);
- ✓ *ne moteris* (nusikaltusi moteris medijose vaizduojama arba kaip suaugęs vaikas, negalintis arba tik iš dalies pajėgus atsakyti už savo veiksmus, arba kaip vyriška moters versija, akcentuojant tam tikrus *ne moteriškus* išvaizdos ypatumus, pvz., aprangą, šukuoseną, manieras etc.).

Motelių nusikaltimų augimas ilgą laiką – beveik šimtmetį – buvo siejamas su pagreitį įgijusia motelių emancipacija (Heidensohn, 1996). Kai kurie feministinės kriminologijos atstovai šias sąsajas greit paneigė: daugeliu atvejų emancipuotos moterys buvo įgijusios gerą išsilavinimą, priklausė aukštesniam visuomenės sluoksniui ir įsitraukti į kriminalines veiklas neturėjo priežasčių (Simon, 1975). Tačiau būta ir kitokios opinijos: Adler įsitikinimu, būtent aktyvesnis socialinis gyvenimas sudarė sąlygas moterims konkuruoti su vyrais

daugelyje sričių, kriminalinis pasaulis – ne išimtis (Adler, 1975, p. 13). Vis dėlto šios idėjos buvo gausiai kritikuojamos: tiek dėl išsakytos pozicijos, kad vyrų ir moterų teisės bei galimybės neva tampa apylygės, tiek dėl ne itin korektiškos Adler statistinių duomenų interpretacijos, kurios pagrindu prieita prie išvados apie drastišką moterų nusikaltimų padidėjimą (Smart, 1979; Box, 1983). Nors esminiai Adler teiginiai neturėjo svaraus empirinio pagrindimo, jos kritikai nuvertino svarbų aspektą – visuomenės susirūpinimą, kurį šios įžvalgos įstengė sukelti (Chesney-Lind, 1980). Šiandien šis aspektas, ypač kalbant apie moterų nusikaltimus, vis dar yra labai aktualus.

4.2. Nusikaltusios moters įvaizdžio medijose ypatumai

Medijos atlieka svarbų vaidmenį formuojant visuomenės nuomonę ir suvokimą. Šis vaidmuo tampa dar reikšmingesnis, kai kalbama sudėtingomis temomis, – nusikaltimas, baudžiamasis teisingumas ar įkalinimas – su kuriomis didžioji dalis visuomenės nesusiduria tiesiogiai. Daugiausia medijų dėmesio skiriama kriminalinės viktimizacijos pavojams, kalėjimų sistemos kritikai, periodiškai keliamas ir bausmių griežtinimo klausimas, o bausmę patiriantys žmonės ir jų išgyvenimai nėra tokios dažnos temos (Cheliotis, 2010).

Be to, medijų įtaka labai reikšminga ne tik formuojant viešąją nuomonę, bet ir baudžiamosios politikos kryptis. Negatyvus ar stereotipinis vaizdavimas gali kelti baimę, formuoti klaidingą nuomonę apie kalėjimus ir įkalinimą, o politikai, siekdami atliepti visuomenės nuotaikas, pirmenybę gali teikti baudžiamojo poveikio priemonėms griežtinti, ignoruodami su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes (Chesney-Lind, 2006; Simpson, Butler, 2015; Jewkes, 2015; Frost, Trapassi, Heinz, 2019). Tuo tarpu neutralus, nedramatizuotas, tikroviškas nusikaltimų ir kalėjimo sistemos aktualijų vaizdavimas galimai inspiruotų konstruktyvias viešas diskusijas, skatintų politikos formuotojus atsižvelgti į alternatyvius baudžiamojo teisingumo vykdymo būdus (Cullen, Fisher, Applegate, 2000; Wozniak, 2014).

Medijų galia paveikti mūsų suvokimą apie nusikaltimus ir nusikaltusius asmenis turi įtakos ir politikai, ypač – nusikaltusių moterų atžvilgiu (Chesney-Lind, 2006; Umamaheswar, 2013). Galima aptikti nors ir ne itin dažnų, tačiau labai ryškių pavyzdžių, kai visuomenėje gerai žinomos moterys, patekusios į įkalinimo įstaigą, šią patirtį reflektuoja kaip gyvenimo atsiųstą progą pailsėti, užsiimti hobiais ar savišvieta (Cecil, 2007). Toks požiūris į bausmę ir kalėjimų sistemą prisideda prie klaidingos nuomonės, kad nusikaltimus padariusios moterys nėra baudžiamos pakankamai ir išėjusios į laisvę be vargo grįžta į buvusį gyvenimą (Milicevic, Drndarevic, 2024). O supaprastintas bausmės

išgyvenimo vertinimas nukreipia dėmesį nuo kompleksinių problemų ir iššūkių, su kuriais susiduria įkalintos moterys, ypač – priklausančios marginalizuotoms grupėms.

Įkalintų moterų skaičiaus augimas – visame pasaulyje matoma tendencija (Covington, 2002; Walmsley, 2017). Ar moterys per pastaruosius kelis dešimtmečius ėmė nusikalsti daug dažniau? Iš dalies taip, tačiau nusikaltimų statistikos pokyčiai nėra tokie drastiški, todėl peršasi prielaida, kad moterys gali būti baudžiamos griežčiau. Kas tai lemia? Vienas iš galimų veiksnių – nusikaltusių moterų vaizdavimas medijose, kur lytis tampa esminiu žinios ingredientu (Dowler et al., 2006). Sensacijų besivaikančios medijos linkusios kelti visuomenės susirūpinimą neva augančiomis moterų nusikaltimų tendencijomis ir agresyvėjančiu elgesiu (Chesney-Lind, 2006). Tokie naratyvai yra ydingi dėl dviejų priežasčių: visų pirma jie neatspindi realios situacijos, antra, sukuriama *savaime išsipildančios pranašystės efektas*, kai, įtikėjus menamu blogiu, kurį reikia įveikti, daugėja merginų ir moterų (ypač – iš socialiai pažeidžiamų grupių), patenkančių į baudžiamąją sistemą (Chesney-Lind, Belknap, 2004).

Feminizmui prijauniantys kriminologai jau daugiau nei ketvirtį amžiaus reiškia susirūpinimą šiomis tendencijomis, akcentuodami poreikį duoti atsaką, paveikti tokius su realybe prasilenkiančius naratyvus (Barak, 1988). Būtent kriminologams adresuojama ši misija ir pareiga – supažindinti visuomenę su naujienos statuso verta profesine informacija. Vienas iš svarbiausių šios misijos aspektų, disertacijos autorės nuomone, – priminti, kad nusikaltęs žmogus lieka žmogumi. O nusikaltusi moteris – dažnu atveju yra žmogus, paskui save velkantis sunkią rūpesčių, problemų ir patirtų įvairialypių traumų našta.

Nors intensyvus medijų dėmesys merginų ir moterų nusikaltimais matomas jau daugiau nei tris dešimtmečius (Chesney-Lind, Irwin, 2004; Faludi, 2006), esminė auditorijai siunčiama žinutė išlieka nepakitusi – jos yra blogesnės negu buvo kada nors anksčiau (angl. *girls are bad in ways that they never used to be*) (Chesney-Lind, 2006, p. 11). O ta *blogio* sąvoka apima ne tik agresyvesnę elgseną ar smurtinio elgesio apraiškas, bet ir patriarchalizmo primetamų vaidmenų neatlikimą.

Perdėtas medijų dėmesys nusikaltimu kaltinamai moteriai, viešas jos pasmerkimas ir stereotipizuotai pateikiamas poveikslas – labai patrauklus, gausų auditorijos dėmesį generuojantis turinys. Nepaisant fakto, kad tik nedidelė dalis nusikaltusių moterų istorijų tampa naujienomis, su stereotipais, lydinčiais nusikaltimą padariusią moterį, jos susiduria kasdien. Tai apsunkina resocializacijos procesus, tampa kliuviniu ieškant darbo ar kasdienėje veikloje, be to, veikia ir psichologiškai.

4.3. Nusikaltusių moterų vaizdavimas naujienų portale DELFI.lt: pristatomi nusižengimai ir pažeidėjų įvaizdžiai

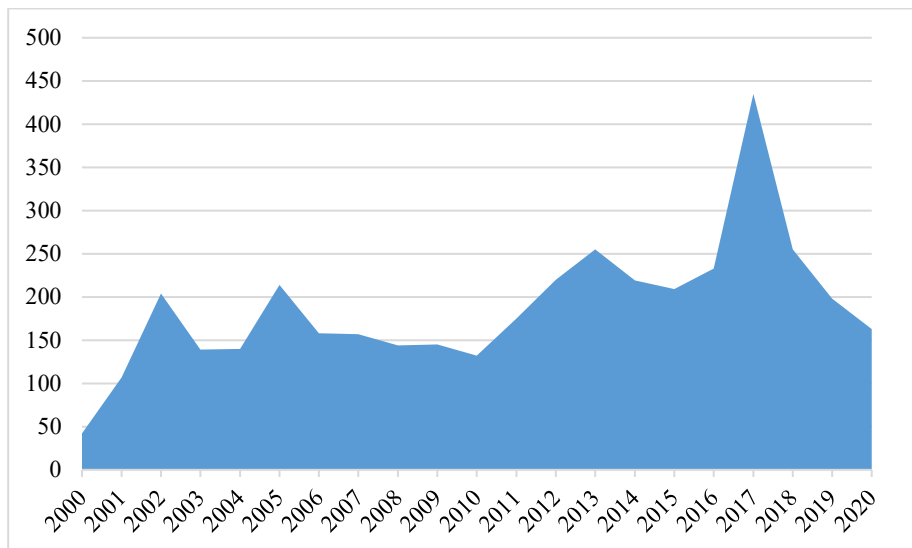
Publikacijų analizei pasirinktas vienas iš populiariausių ir ilgiausiai veikiančių naujienų portalų Lietuvoje – DELFI.lt. Remiantis interneto tyrimų bendrovės „Gemius“ pateikiamais interneto svetainių lankomumo duomenimis, DELFI.lt naujienas per mėnesį perskaito virš milijono realių vartotojų.

Siekiant įvertinti kriminalinių naujienų, kai kaltinamoji arba įtariamoji yra moteris, pateikimą, atlikta turinio (content) analizė. Atliekant analizę išsikelti šie *uždaviniai*:

1. Nustatyti, kokios moterų nusikalstamos veikos dažniausiai patenka tarp naujienų.
2. Identifikuoti, kokie nusikaltusios moters įvaizdžiai dominuoja kriminalinėse naujienose.

4.3.1. Registruotos moterų nusikalstamos veikos ir jų pateikimas DELFI.lt

Naujienų portalo DELFI.lt publikacijų atranka. Publikacijos analizei atrinktos iš rubrikos *Kriminalai*. Kadangi portale įdiegta paieškos sistema nedavė pageidaujamų rezultatų, publikacijų atranka vyko tyrimui aktualių publikacijų ieškant rankiniu būdu naujienų archyve. Pasirinktu laikotarpiu – nuo 2000 iki 2020 m. – atrinktos 3 945 publikacijos (iš viso – 820 780 žodžių).

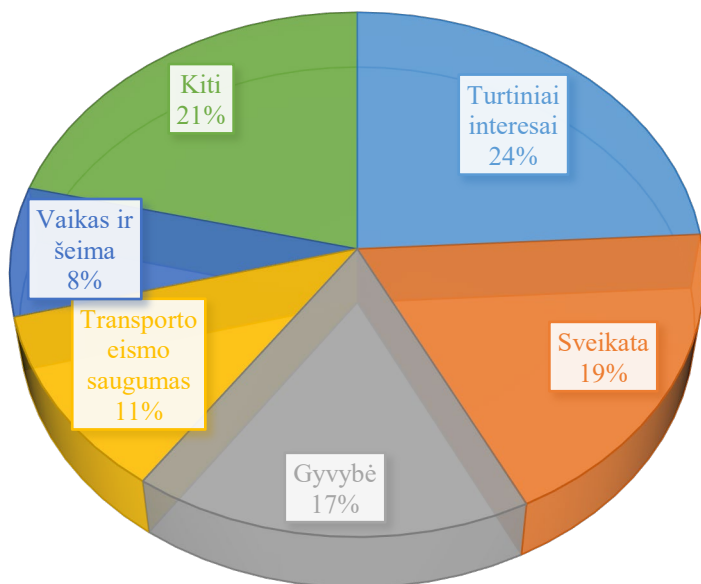

1 pav. Publikacijų apie moterų nusikaltimus skaičiaus dinamika

Publikacijose aprašomi nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai suskirstyti pagal objektą, kurį pažeidžia nusikalstama veika. Išskirtos šios dažniausiai aprašomų nusikalstamų veikų grupės:

- 1) Nusikaltimai žmogaus sveikatai,
- 2) Nusikaltimai žmogaus gyvybei,
- 3) Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai,
- 4) Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams,
- 5) Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis,
- 6) Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui,
- 7) kiti (*viešosios tvarkos pažeidimai, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai, žmogaus garbei ir orumui, valdymo tvarkai etc.*).

Vertinant analizuotas publikacijas, daugiausia dėmesio naujienų portale DELFI skirta informuoti apie nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (22,1 proc.) ir nusikaltimus žmogaus sveikatai (17 proc.). Toks teminis kriminalinių naujienų pasiskirstymas yra tiesiogiai proporcingas nusikaltimų statistikai – būtent šiomis veikomis moterys yra dažniausiai įtariamoms ar kaltinamos. Tačiau trečioje vietoje pagal teminį populiarumą atsiduria naujienos apie nužudymus (15,6 proc.), nors šių veikų padaroma santykinai nedaug: nuo 43 (2004 m.) iki 11 (2019 m.) per metus. Ketvirtoje vietoje pagal pateikiamų naujienų dažnį – nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui (10,3 proc.), penktoje ir šeštoje – nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (8,1 proc.), bei nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai (7,3 proc.). Tuo tarpu 19,6 proc. pranešimų priskirta *Kitų* kategorijai (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, asmens socialinėms teisėms, ekonomikai ir verslo tvarkai bei finansų sistemai, nusikaltimai garbei ir orumui, asmens privataus gyvenimo neliečiamumui ir kt.), jie tyrime nedetalizuojami, nes, palyginti su kitomis kategorijomis, tokių naujienų nėra itin daug.

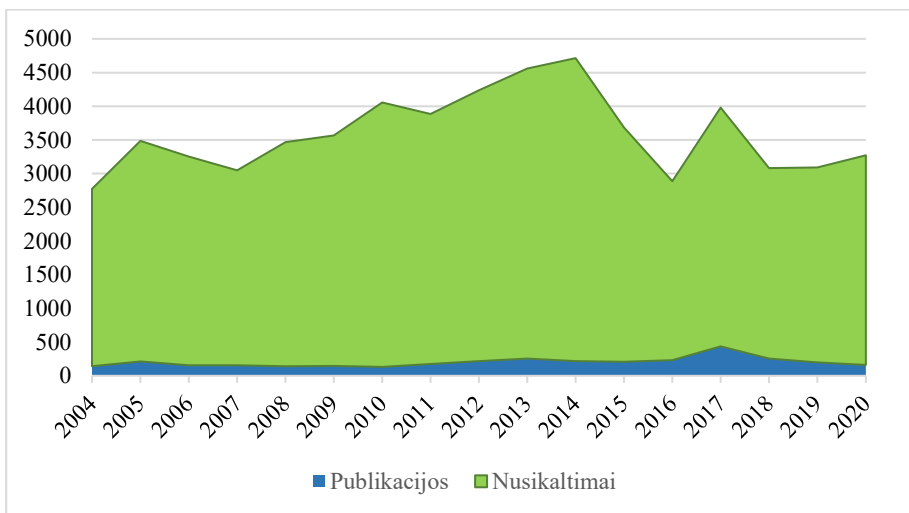

2 pav. Pranešimų apie nusikalstamas veikas tematika, 2000–2020 m.

Nusikaltimai žmogaus sveikatai ir gyvybei sudaro beveik trečdalį visų tyrimui aktualių kriminalinių naujienų turinio. Dominuojančios publikacijų temos atspindi kriminalinių naujienų pateikimą medijose analizuojančių mokslininkų įžvalgas, kad *ypatingas žiaurumas*, būdingas smurtiniams nusikaltimams, ir *rizika* tapti turtinio nusikaltimo auka yra vieni iš reikšmingiausių naujienų atranką lemiančių veiksnių.

Atrinktų publikacijų skaičius buvo palygintas su registruotų nusikalstamų veikų statistika (žr. 1 priedą)⁷.

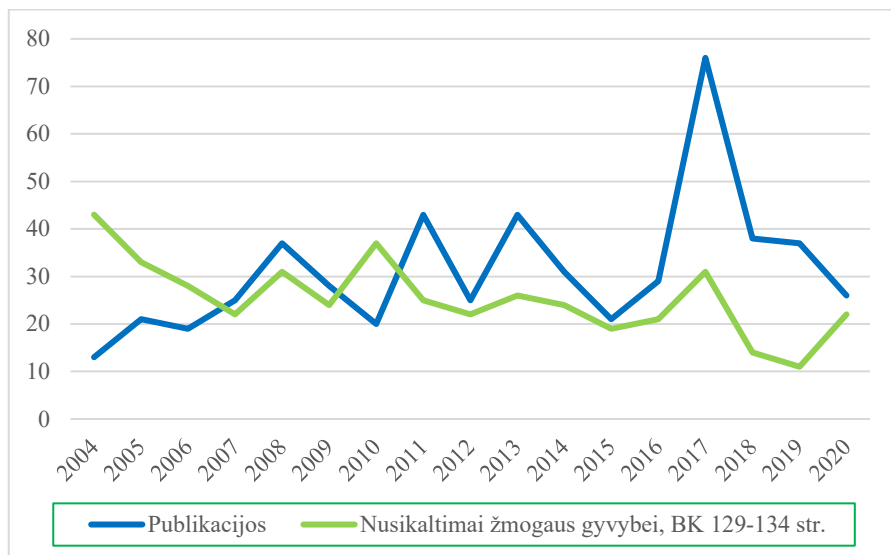
⁷ Kadangi 2003 m. keitėsi Baudžiamasis kodeksas ir trūksta nuoseklaus atitikimo tarp anksčiau galiojusių straipsnių, palyginimas atliekamas nuo 2004 m.

3 pav. Publikacijų apie moterų nusikaltimus ir moterų nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus dinamika, 2004–2020 m.

Kaip matome iš pateikto grafiko, publikacijose atspindima tik maža dalis oficialiosios nusikalstamų veikų statistikos. Tačiau būtent pateikiant tą nedidelę, selektyvią kriminalinių naujienų dozę formuojamas auditorijos žinojimas ir bendros kriminogeninės situacijos vertinimas.

Pažvelkime, kaip analizuojamu laikotarpiu keitėsi registruotų nusikalstamų veikų ir populiariausių kriminalinių naujienų paskelbimo dinamika. Vertinant informacijos apie skirtingas nusikalstamas veikas intensyvumą galima išskirti dvejopas tendencijas: (1) lyginant informacijos sklaidą apie nusikaltimus žmogaus gyvybei pastebima, kad dėmesys šioms nusikalstamoms veikoms yra intensyvus, o (2) kitos veikos pelno tik epizodinio žiniasklaidos dėmesio.

4 pav. Nusikaltimais žmogaus gyvybei įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

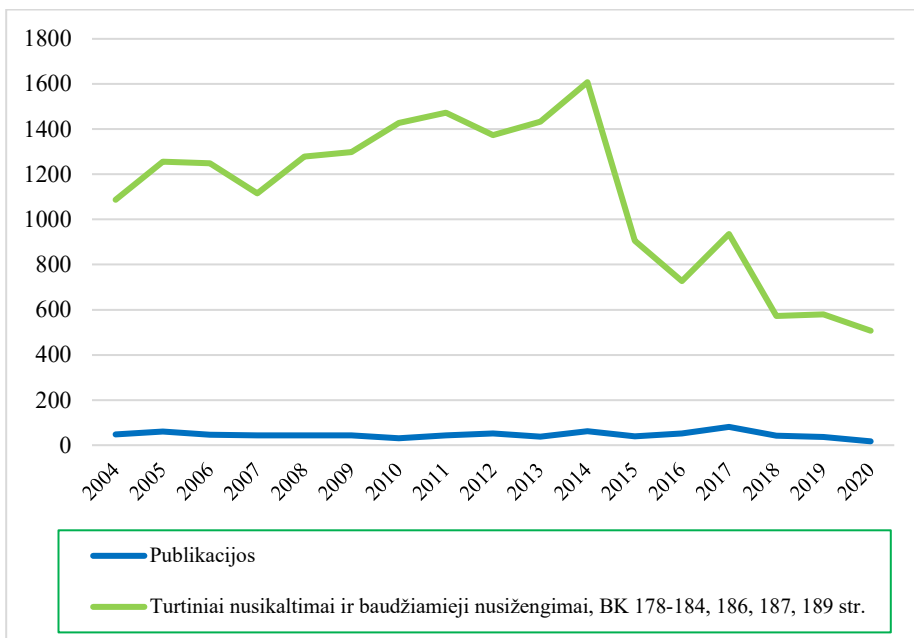
Nusikaltimams žmogaus gyvybei medijose skiriama ypač daug dėmesio (Sorenson, Berk, 1998; Lundman, 2003; Dobryninas, Kalponas, Mickevič, 2014). Kaip minėta, šis dėmesys tampa neproporcingai didelis ypač tais atvejais, kai į nusikaltimą yra įsitraukusi moteris (Soothill et al., 2002; Jewkes, 2015). Ši tendencija matoma ir pateiktame grafike: nuo 2007-ųjų matomas periodinis naujienų, susijusių su nužudymais, kuriais įtariama ar kaltinamama moteris, augimas, o nuo 2011 m. publikacijų skaičius kasmet viršija registruotų nusikalstamų veikų skaičių. 2017 m. yra ypač gausu tokių naujienų: būtent tais metais kelios moterys Lietuvoje buvo kaltinamos savo mažamečių vaikų nužudymu, nors kitas tragedijas, be abejo, užgožė Matuko istorija⁸, paskatinusi politikus įgyvendinti vaiko teisių apsaugos sistemos reformą, dar kitaip vadinamą Matuko reforma. Dėl minėtos reformos buvo centralizuota vaiko teisių apsaugos sistema ir sugriežtinti vaikų priežiūros

⁸ Žiauriai sumuštas penkiametis Matukas mirė 2017 m. sausį. Vaikas į ligoninę pristatytas dėl daugybinių kūno sumušimų. Ekspertai nustatė, kad jam suduota ne mažiau kaip 135 smūgiai. Šis nusikaltimas sulaukė didelio visuomenės pasipiktinimo: buvo rengiamos pilietinės akcijos, kurių metu buvo raginama skirti daugiau dėmesio kovai su smurtu prieš vaikus. Seimas labai operatyviai uždraudė visų formų smurtą prieš vaikus ir fizinių bausmių taikymą. Tuometinis Socialinės apsaugos ir darbo ministras Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pataisas pavadino Mato reforma.

reikalavimai tėvams, uždraustas visoks smurtas prieš mažamečius, o vaikų iki šešerių metų nevalia palikti vienų, be tėvų priežiūros.

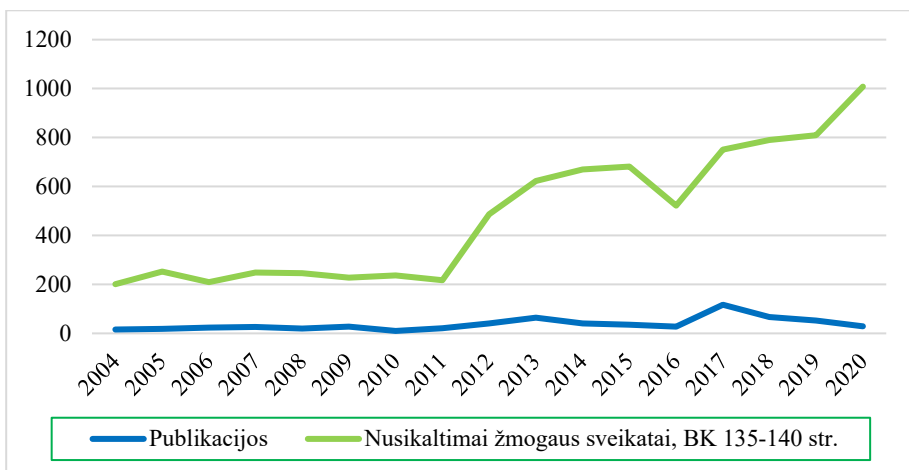
Kita tendencija, pastebima publikacijų ir oficialiosios statistikos dinamikoje, – publikacijų skaičius yra panašus, nepriklausomai nuo to, kiek veikų registruojama. Tai būtų galima aiškinti stabilia naujienų atranka, kai žurnalistai pasirenka įdomiausiais, keisčiausias ar kitaip išskirtines istorijas. Todėl tiek turtiniai nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, tiek su disponavimu narkotinėmis medžiagomis ar transporto eismo saugumu susijusios nusikalstamos veikos, tiek nusikaltimai žmogaus sveikatai *Kriminalų* rubrikoje nėra itin išsamiai ir gausiai publikuojami.

Turtiniai nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai į naujienų rubriką patenka, kai padaryta veika yra didelio arba – atvirkščiai – itin menko masto (pvz., *Klaipėdietis neteko daiktų už 300 tūkst. Lt, Degalinės darbuotoja dingo su 18 tūkst. eurų, Moteris nesumokėjo už šampūnus, kainavusius beveik 32 eurus*), kai moters pareigos ar statusas neatitinka stereotipinio įsivaizdavimo, kad ji gali nusikalsti (pvz., *Universiteto darbuotoja kaltinama pinigų plovimu, Buvusi vaikų teisių gynėja išvengė kalėjimo, Kauno bendrovės buhalterė kaltinama pasisavinusi 380 tūkst. Lt*), arba kai veika išsiskiria iš kitų savo specifiška, nekasdienišku (pvz., *Gėrimų parduotuvės pardavėja ne tik vogė, bet ir šoko su pirkėjais, Vyru apsimetinėjusi mergina viliojo pinigus, Naivi Anykščių rajono gyventoja patikėjo, kad nepažįstamoji jai padovanos beveik milijoną, Nemaloni staigmena tėvui: automobilio vagilė – jo dukra*). Taip pat dėmesys turtiniams nusikaltimams ir nusižengimams pastebimai išauga, kai įtariamoji – romų kilmės moteris, šis aspektas – visada akcentuotinas (pvz., *Čigones į namus įsileidusi moteris neteko 15 tūkst. eurų, Senolė į namus įsileido čigones – dingo 20 000 eurų, Pažadėjusi išburti ateitį čigonė iš vyriškio išviliojo įmonės pinigus, Pakeliui į banką su čigonėmis pasišnekėjusi moteris neteko santaupų, Šauliuose sulaikyta prakeiksmą už pinigus „naikinusi“ čigonė, jos aukos naivumas stulbinantis*).

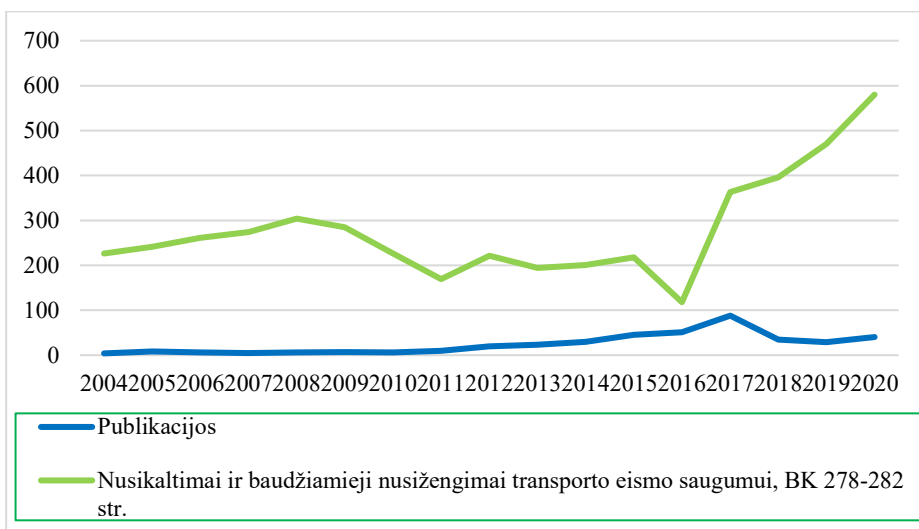
5 pav. Turtiniais nusikaltimais, nusižengimais įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

Nuo 2012 m. iki 2020 m. moterų, įtariamų nusikalstamomis veikomis žmogaus sveikatai, skaičius išaugo beveik dvigubai – nuo 6,2 iki 11,2 procento. Tačiau, kai veika padaroma tyčia, moterys dažniausiai įtamos nežymiu sveikatos sutrikdymu ir fizinio skausmo sukėlimu (Tereškinas, Vaičiūnienė, Nikartas, et al., 2021, p. 28). Jeigu nusikaltimas žmogaus sveikatai nėra sunkus ar neįprastai žiaurus, auditorijos dėmesys pritraukiamas akcentuojant netipinį užpuolimo įrankį (pvz., *Pavydi žmona vyrui keršijo dalgiu, Žentas į kaktą akmeniu gavo nuo uošvės, Moteris su malka trenkė seseriai į veidą, Konfliktas seniūnijoje: moteris rašikliu dūrė kitai moteriai į nugarą, Mergina vaikinui telefonu išmušė dantis*), arba egzotiškus skriaudos elementus (pvz., *Merginimosi pasekmė – perplėšta sėklidė, Moteris sugyventiniui įkando į ausį ir atsidūrė areštinėje, Moteris sugyventiniui smeigė peiliu į sėdmenis, Buvusį vyrą auklėjo kumščiais ir fekalijų „vonia“*). Nusikalstama veika virsta naujiena ir tada, kai smurto aukomis tampa mažamečiai ar kiti apsiginti nepajėgūs artimieji (pvz., *Vilnietė prisigėrė, sumušė savo vaikus ir atsidūrė psichiatrijos ligoninėje, Tauragiškė 9-metį sūnų sumušė žarstekliu, Smurtas prieš mažamečius tęsiasi: manoma, kad moteris sūnų daužė diržu ir laidu, Anūkė močiutę mušė, badė žirkklėmis, stiklo šuke, o paskui apkandžiojo*).

6 pav. Nusikaltimais žmogaus sveikatai įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

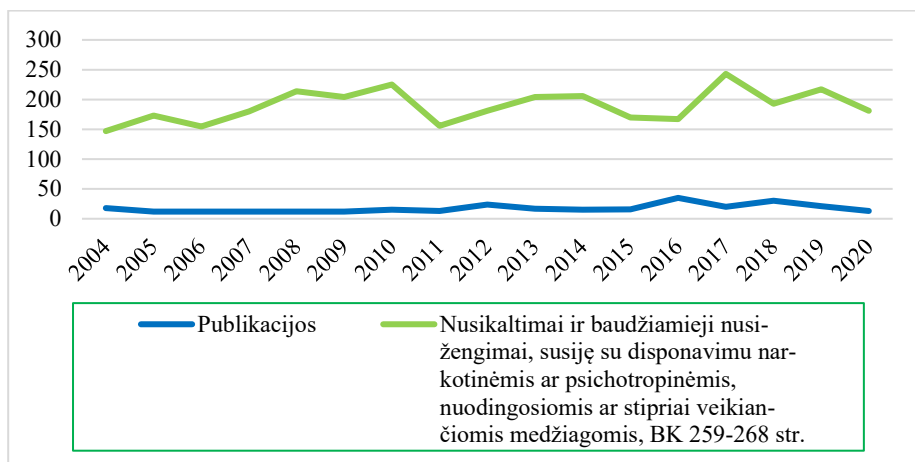
Kai informuojama apie sunkius arba galimai sunkius sveikatos sutrikdymus, į antraštę stengiamasi sutalpinti kuo daugiau nusikalstamos veikos detalių (pvz., *Nuo dukros smūgių neįgaliam tėvui trūko kepenys, Mažo berniuko drama: pamotė jį spardė, kuprine daužė galvą, pagriebusi už kaklo tampė po kambarį, Girta motina septymetę dukrytę sumušė taip, kad mažylė paguldyta į ligoninę, Motina sūnui taip spyrė į tarpukojį, kad vaikiną teko vežti į ligoninę*).

7 pav. Su transporto eismo saugumu susijusiais nusikaltimais, nusižengimais įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

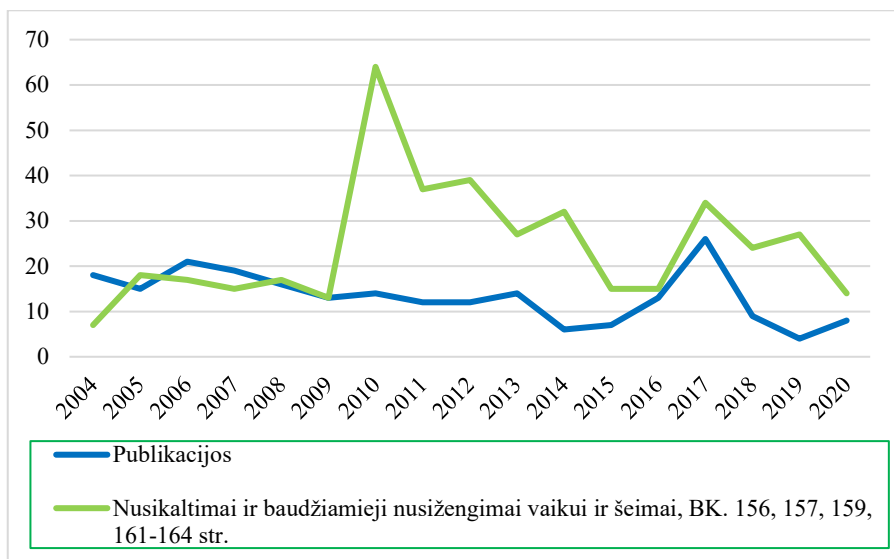
Dažniausiai moterys yra įtariamoms transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimais. Oficialiojoje nusikalstamų veikų statistikoje tik nuo 2019 m. išskiriamas atskiras straipsnio punktas, referuojantis į apsvaigimą nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų. Transporto eksploatavimo pažeidimų ir vairavimo apsvaigus atvejų skaičius – ganėtinai panašus, tačiau būtent pastarieji dominuoja kriminalinių naujienų rubrikoje (pvz., *Girta blondinė išlėkė iš šalutinės gatvės ir trenkėsi į medžiotojų automobilį, Gydytoja pas ligonį važiavo girta, bet pakeliui ją sučiupo policija, „Kelių gaidžių“ karaliene tapti pretenduoja už prostituciją bausta masažo salono savininkė, Automobilio pastatyti nesugebėjusi girta moteris nudžiugo, kai pamatė policiją*).

Čia galima pajusti ir vis dar gajų stereotipą, kad moterys – iš principo prastesnės vairuotojos nei vyrai (Berger, 1986; Ercan, Ulug, 2015), o vairuoti dar ir apsvaigus, – nedovanotinas neatsakingumas.

8 pav. Su narkotikais susijusiais nusikaltimais, nusižengimais įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

Moterys dažniau įtariamoms disponavimu narkotinėmis arba psichotropinėms medžiagomis, neturint tikslo jų platinti, tačiau tarp kriminalinių naujienų dažniausiai patenka būtent atvejai, kai moteris įtariama narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimu (pvz., *Užklupta prekeivė rijo kvaišalus, Skurstanti studentė prekavo kvaišalais, Sulaikyta narkotikų platinimu įtariama dviejų savaičių kūdikio mama, Sostinėje sulaikyta aštuoniasdešimtmetė narkotikų prekeivė pravarde „Bobutė“*) arba bandymu perduoti narkotines medžiagas į įkalinimo įstaigą (pvz., *Lauknešėlis kalinčiam sugyventiniui – datulė su narkotikais, Narkotikus broliui sesuo slėpė liemenėlėje, Narkotikai į Alytaus koloniją – inde su jogurtu*).

9 pav. Nusikaltimais vaikui ir šeimai įtariamų moterų ir publikacijų šia tema skaičiaus dinamika

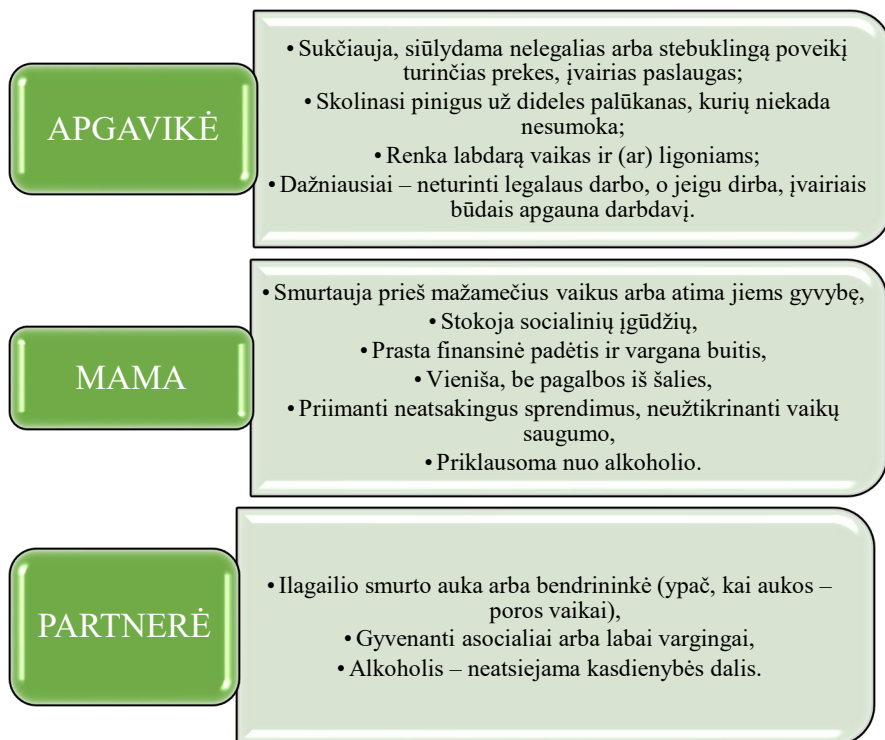
Dažniausiai iš nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų vaikui ir šeimai oficialiojoje statistikoje fiksuojamos veikos – vengimas išlaikyti vaiką ir piktnaudžiavimas tėvų ar globėjų teisėmis ar pareigomis. Valstybė į tėvų ir vaikų santykius įsitraukia tik tais atvejais, kai tėvų pareigos yra netinkamai įgyvendinamos, iškyla grėsmė vaiko interesams. Registruotas nusikalstamų veikų statistinis šuolis, kelis metus matomas nuo 2010-ųjų, publikacijų gausoje neatsispindi. Toks staigus statistinis pokytis galėtų būti grindžiamas 2008 m. prasidėjusios ekonomikos krizės liekamaisiais padariniais. Į kriminalinių naujienų rubriką dažniausiai patenka piktnaudžiavimas tėvų ar globėjų pareigomis, ypač – kai motiniškam rūpesčiui realizuotis kelią pastoja alkoholis (pvz., *Išgertuvės dar vienai motinai pasibaigė liūdnei: į ligoninę laikinai globai pristatyti vaikai, Telšių rajone motinai alkoholis tapo mielesnis už vaikus, Apsvaigusi 19-metė motina kūdikį paliko šalikelėje, Girti tėvai keturis vaikus nakčiai išginė ieškoti prieglobsčio kitur*).

4.3.2. Nusikaltusios moters įvaizdžiai DELFI.lt

Siekiant išsiaiškinti, koks nusikaltusios moters įvaizdis kuriamas medijose, tolesnei kokybinei analizei atrinktos 128 naujienų portalų publikacijos (žr. 3 priedą), skelbtos 2000–2020 m. Atrenkant publikacijas buvo orientuojamasi į

išsamesnius, informatyvius, dažniausiai – autorinius tekstus. Vidutinė vienos analizuotos publikacijos apimtis – 495 žodžiai.

Kokybinė turinio analizė, atlikta naudojant MAXQDA programą, padėjo identifikuoti dažniausiai pasikartojančius ir labiausiai akcentuojamus socialinius moters įvaizdžius: *apgavikė, mama, partnerė*.

10 pav. Medijose dažniausiai aptinkami nusikaltusios moters įvaizdžiai

Moteris apgavikė materialinės naudos siekia nelegaliais būdais: siūlo neegzistuojančias socialines paslaugas senjoroms arba neįgaliesiems, pagalbą parūpinant gerai mokamą darbo vietą, dingdama drauge su „tarpininkavimo užmokesčiu“:

„Garsioji Vilniaus sukčiuvienė vėl suklupo – apsimetusi Vadovybės apsaugos departamento (VAD) darbuotoja Vita, vienam vyrui siūlė gerai apmokamą darbą, bet pažadų taip ir neištesėjo: kad susidūrė su aferiste, nukentėjusysis sužinojo tik iš DELFI. Už tai, kad būtų įdarbintas VAD, vienas vilnietis praėjusių metų vasarą 41 metų moteriai sumokėjo 463 eurus“, – Garsioji aferistė vėl suklupo: apsimetė Vita ir siūlė neįmanomus dalykus, 2015 m. kovo 18 d.

Prisistato neva būrėja, galinčia išgydyti įvairiausias ligas, nuimti prakeiksmus, pritraukti sėkmę ar nuginti nesėkmes:

„(...) romų tautybės moteris nuteista už tai, kad, prisistačiusi būrėja Veronika, 2012 m. pradžioje iš nukentėjusiosios apgaule išviliojo 26428,98 Eur vertės turtą, žadėdama ištiesinti kuprą ir išvartyti moteryje gyvenantį velnią. (...) Būrėja aiškino, kad tam reikia atversti „gyvenimo knygą“, bet tai, esą, kainuoja pinigų. Tiesa, ji pati nežino, kiek pinigų reikės – tai sužinosianti tik atvėrusi „knygą“, kurios paskui užversti jau nebebus galima. Būrėja prašė atverstą „gyvenimo knygą“ „uždengti“ pinigais, o jų neturint – daiktais. Taip pat teigė, esą „gyvenimo knyga“ pranešė, kad pas nukentėjusiąją bute yra negera aura, kuri neleidžia išvartyti prakeiksmo, todėl reikia surinkti visą namuose esantį auksą, kad iš jo maldomis būtų išvartytas prakeiksmas. Atlikus šiuos veiksmus, visos šeimos nelaimės susitvarkys, tačiau, to nepadarius, mirs ji pati ir pradės žūti jos artimiausi žmonės.“ Kaip būrėja Veronika tiesino kuprą ir varė moteryje gyvenantį velnią, 2015 m. spalio 28 d.

Taip pat skolinasi pinigų už neva solidžias palūkanas arba renka pinigų labdarai – vaikams, kurių neturi, arba ligoms, kuriomis neserga, gydyti, sukurtoms probleminėms situacijoms spręsti:

„(...) dviejuose „Facebook“ profiliuose buvo paviešinta sunkiai sergančio berniuko nuotrauka ir istorija apie nelaimingai susiklosčiusį jo gyvenimą. Vaiko motina žmonių prašė paramos – esą kitaip jos mažylis gali neišgyventi.“ Sukūrė gaudžią istoriją apie sergantį vaiką: išsisukti nepavyko, 2015 m. sausio 22 d.

„Panevėžyje keturiasdešimtmetė moteris pripažinta kalta dėl neįprasto sukčiavimo būdo. Iš savo meilužio ji išsireikalavo 500 eurų nėštumui nutraukti, nors tuo metu net nebuvo nėščia.“ Dėl tariamo nėštumo išreikalauti pinigai moterį atvedė į teismųjų suolą, 2020 m. lapkričio 6 d.

Arba užsiima nelegalia prekyba neva vaistais, kurie dėl ypatingo poveikio prieinami tik „juodojoje rinkoje“:

„Moteris įvairiose interneto svetainėse publikuodavo skelbimus apie parduodamus nėštumą nutraukti galinčius vaistus. Dėl to vilnietė kartą jau buvo nuteista, tačiau savo veiklos nenutraukė ir toliau mulkindavo žmones. Interneto svetainėse būdavo nurodoma, kad parduodami Lietuvoje neregistruoti vaistai „Mifepristone“, kuriais galima nutraukti nėštumą iki 9 savaičių. (...) Ji teigė, kad nepritaria nėštumą nutraukti norinčių moterų pasirinkimui, todėl ir nutarė apsimesti, jog pardavinėja tokius vaistus. „Aš esu prieš

abortus, todėl taip ir dariau“, – teisme sakė moteris. Mažametį vaiką viena auginanti moteris sakė, kad vaistus nusipirkti norėjusiems žmonėms nurodydavo savo asmeninę banko sąskaitą SEB banke. „Žinojau, kad nukentėjusieji gali kreiptis į policiją, bet man labai reikėjo pinigų“, – ji sakė, jog net nebandė slėptis nuo nukentėjusiųjų, tačiau kai šie nesulaukdavo vaistų, į skambučius tiesiog neatsiliepdavo. „Tada toliau pardavinėdavau kitiems, nors vaistų neturėjau“, – teisme kalbėjo ji. Vilnietė aiškino, jog šiuo metu niekur nedirba, pragyvena tik iš 195 Lt alimentų, skirtų jos vaikui.“ Dar neregėtą aferą sumąščiusi vilnietė eis prižiūrėti senelių, 2014 m. liepos 5 d.

„Lytinę potenciją skatinančių vaistinių preparatų „Viagra“ arba „Cialis“ Vilniuje buvo galima įsigyti ir be gydytojo recepto – Lietuvos sostinėje ilgą laiką veikė dvi nelegalios vaistinės, kuriose šie vaistai buvo parduodami net pigiau nei legaliose vaistų parduotuvėse. O verslas buvo toks sėkmingas, kad „vaistinininkų“ nesustabdydavo net policijos pareigūnai – nors per kratą vaistinius preparatus jie konfiskuodavo, tačiau netrukus „Viagra“ ir „Cialis“ vėl atsirasdavo ant prekystalių.“ Prie „Viagros“ – net eilės: kaip trys vilnietės padėjo vyrams daryti tikrus stebuklus, 2016 m. spalio 10 d.

Ši moteris – dažniausiai niekur nedirbanti, neturinti reguliarių pajamų, gyvenanti iš pašalpų arba apgaule išviliotų pinigų, išlaikanti mažamečius arba kitus, pajamų nekuriančius šeimos narius, giminaičius, dažnai – turinti priklausomybių (narkotikai, lošimai, alkoholis).

Tais atvejais, kai moteris apgavikė turi oficialų darbą, kartais jai būna per sudėtinga pateisinti suteiktą pasitikėjimo kreditą:

„Vilniaus kazino krupjė dirbusi vilnietė Inga C. sugebėjo aplink pirštą apsukti savo darbdavius – žaidimo metu ant žetonų krūvos uždėdavo magnetinę kortelę ir taip pavogdavo ne vieną tūkstantį litų įvertintą žetoną. Vėliau jie buvo išgryninami kazino kasoje.“ Dviejų merginų gudrybė: viena Vilniaus kazino vogė žetonus, kita – juos išgrynindavo, 2014 m. kovo 24 d.

„Žinojau, kad taip daryti negalima, supratau, kad darau nusikaltimą, bet man labai reikėjo tų pinigų“, – sakė dabar jau buvusi Kaišiadoryse esančios alkoholinių gėrimų parduotuvės pardavėja Inga J. Svetima sąskaita pralobti jaunajai pardavėjai nepavyko – kad iš parduotuvės kasos dingsta pinigai, labai greitai pastebėjo parduotuvės administracija. Vos per kelias dienas

parduotuvei buvo padaryta beveik 500 eurų turtinė žala. (...) Viename įrašė buvo užfiksuota, kaip prieš uždarydama parduotuvę, apie 2 val. nakties, pardavėja su dviem vyriškiais tiesiog darbo vietoje vartoja alkoholinius gėrimus ir netgi su jais šoka.“ Gėrimų parduotuvės pardavėja ne tik vogė, bet ir šoko su pirkėjais, 2015 m. sausio 26 d.

Vyraujantis įsitikinimas, kad moters motiniški ir globėjiški instinktai yra prigimtiniai, nulemia intensyvesnę dėmesį tiems moters poelgiams, kurie šiai vizijai prieštarauja (Worrall, 1990). Analizuotose publikacijose ryškus prieš savo vaikus **smurtaujančios**:

„Vaikas į ligoninę buvo pristatytas iš mokyklos, kai jo sužalojimus pastebėjo klasės auklėtoja. Septynmečiui berniukui medikai konstatavo galvos smegenų sutrenkimą bei bendrą kūno sumušimą. (...) Berniukas nuo skausmo per pamoką net negalėjo rašyti. Iškviesti socialiniai darbuotojai apžiūrėję vaiką net nustėro: dėl daugybės muštinių žaizdelių jo visas kūnas buvo mėlynas“. Į policijos komisariatą netrukus buvo pristatyta vaiko 29 metų motina. Ji prisipažino, kad sūnų sumušė, kai šis namuose iškrėtė nedidelę išdaigą. Esą vienai tris vaikus (sužalotas berniukas – vyriausias) auginančiai motinai „neatlaikė nervai“, todėl ji ir ėmė vaiką talžyti lyg kriaušę.“ Rokiškio r. motina sumušė vaiką, 2007 m. spalio 11 d.;

„Pakruojo rajone Voronių kaime gyvenantys 1 ir 3 metų vaikai buvo rasti išsekę ir sumuštais veidais. Jų 26 metų motina namuose buvo girta. Jai nustatytas 2,76 promilės girtumas. (...) Gydytoja sako, kad mažyliai kenčia ne vien nuo sumušimo. Abu broliukai labai apleisti, murzini, gali būti, kad ne visada būdavo pamaitinti kokybišku maistu. Vaikų būklė stabili, iš ligoninės netrukus jie bus išleisti, tačiau namo negrįš. (...) Smurtas 26 metų moters šeimoje – ne naujiena. Vyriausias moters vaikas – 5 metų sūnelis – jau atimtas iš tikros mamos, mat buvo mušamas.“ Išsekę ir sumušti 1 ir 3 metų berniukai atsidūrė ligoninėje, 2008 m. birželio 17 d.;

ar net **gyvybę** mažamečiams **atimančios** mamos portretas:

„Prieš kelias savaites Skuodo rajono melioracijos griovyje rastas naujagimis buvo pasmaugtas virve. Teisėsauugininkai įtaria, kad taip žiauriai kūdikiu atsikratė jo motina.(...) Nepatvirtintais duomenimis, tėvai kūdikio atsikratė dėl šeimą slegiančio skurdo. (...) daugiavaikė šeima įtraukta į problemiškų šeimų įskaitą. (...) moteris

nėra girtaujanti. Ši šeima, kaip ir daugelis kitų rajone, gyvena iš pašalpų bei ūkininkavimo. (...) spėjo, kad moteris, auginanti 5 mažamečius vaikus, buvo slegiama ne tik šeimyninių rūpesčių, pinigų stygiaus, bet ir psichologinių problemų. Būtent jos galėjo paskatinti jauną mamą atsikratyti kūdikio. (...) jaunoji moteris labai myli savo penkis vaikus ir jais rūpinasi.“ Penkių vaikų motina kaltinama nužudžiusi kūdikį, 2002 m. birželio 27 d.

„(...) anksčiau 3 kartus už vagystes teista moteris 2014 m. sausio 12 d. vonios kambaryje pagimdė moteriškos lyties kūdikį, kuriam rankomis užspaudė kaklą ir laikė, kol naujagimis mirė. Kitą dieną mažametės kūną išmetė į šiukšlių konteinerį (...). 11 klasių išsilavinimo, niekur nedirbanti, nuolatinės gyvenamosios vietos neturinti moteris prisipažino įvykdžiusi šį nusikaltimą. Teismui ji aiškino, kad slėpė nėštumą ir planavo vaiką atiduoti į gyvybės langelį, tačiau prasidėjus gimdymui vonioje gimusiai gyvai dukrai žirkklėmis nukirpo virkštelę ir bijodama, kad sugyventinis neišgirstų kūdikio riksmo ir jos nepaliktų, suspaudė vaiko kaklą. Teisiamoji negyvą kūdikį parą išlaikė po vonia, vėliau įdėjo į polietileninį maišelį ir kartu su šiukšlėmis išmetė į šiukšlių konteinerį.“ Protu nesuvokiamas žiaurumas: motina nužudytą kūdikį parą išlaikė po vonia, 2014 m. gruodžio 15 d.

Nemotiniškos, pavojingos mamos įvaizdis tiesiogiai siejamas su **geriančios** ir (arba) **vargingai gyvenančios, neatsakingos**, socialinių įgūdžių ir artimųjų paramos ar pagalbos stokojančios mamos portretu. Tokia mama neįvertina vaikų saugumo poreikių – tiek fizinių, tiek emocinių: palieka vienus, neparūpina maisto arba jo nepakanka, nepasirūpina užtikrinti saugią aplinką vaikams, neadekvačiai reaguoja į vaikų poelgius ar poreikius arba negeba pasirūpinti vaikais, nes pati turi fizinės ar psichikos sveikatos problemų, tačiau pasidalyti mažamečių priežiūros rūpesčiais nėra su kuo:

„Mirusio berniuko motina prisipažino, kad norėdama nuraminti irzlų mažylį antradienį jam sugirdė šaukštą degtinės. Medikams moteris paaiškino, kad ramindama mažylį svaigalų yra davusi ir anksčiau. (...) Reanimobiliu atskubėjusią gydytojų brigadą pasitiko girta kompanija – berniuko motina ir 28 metų tėvas. Sunkiai dėl girtumo kalbėti įstengę tėvai prisipažino, kad nekvėpuojantį mažylį daugiau kaip pusvalandį gaivino patys, o tik po to ėmė ieškotis pagalbos.“ Šiaulietė savo sūnų bandė nuraminti degtine, 2002 m. sausio 3 d.;

„Motina mergaitę augino viena. Anot pareigūnų, moteris nebuvo girta, tačiau galėjo būti išgėrusi haliucinogeninių vaistų. Telšių Vaiko teisių apsaugos tarnyba sako gerai žinanti šeimą, kur vieniša motina augino mergaitę. Kad mažylei reikalinga valstybės skiriama priežiūra tarnyba sužinojo iš medikų – mergytės motina vasarą susirgo, ją reikėjo paguldyti į ligoninę, vaiko nebuvo kam palikti, todėl mažylė kurį laiką gyveno vaikų namuose. (...) Tarnybos vedėja tvirtina, kad šeimoje nė karto nepastebėta artėjančios nelaimės požymių – mažylė buvo soti, moteris blaivi, su specialistėmis bendravo noriai, rodė dukros drabužėlius ir žaislus.“ Telšiuose motina pasmaugė 3 metų dukrą, 2008 m. lapkričio 14 d.;

„Išnešiotą ir sveiką berniuką moteris birželio 30-osios rytą pagimdė namuose vandens sklidiname keliolikos litrų talpos dubenyje. Ji iškart paskandino jame kūdikį ir palikusi vandenyje nuskubėjo į kitą kambarį žiūrėti televizoriaus. Pasibaigus laidai moteris kūdikio lavoną nunešė į sąvartynu paverstą ūkinį pastatą ir įmetė į čia esančią apie vieno metro gylio srutų duobę. (...) prisipažino, kad ir 2007 metais taip pat atsikratė dar vieno naujagimio. Rasa B. aiškino, kad tuo metu jos ir sutuoktinio santykiai buvo pašliję, juos siejo tik bendra pastogė ir du vaikai. Nužudyti 2 savo kūdikius ji esą ryžosi prispausta baisaus nepritekliaus. Moteris tvirtino neturėjusi pinigų nei apsisaugoti nuo nėštumo, nei jam nutraukti.“ Kūdikius srutose nuskandinusi moteris nuteista lygtinai, 2010 m. kovo 15 d.;

„Savo vos pusantrų metų dukrytę žiauriai sumušusi ir po to į laukus palapinėje gyventi persikrausčiusi Širvintų rajono gyventoja pripažinta kalta dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo. (...) Mergytei konstatuoti galvos skliauto bei blauzdikaulio lūžiai, daugybiniai kūno sumušimai, kirstinės žaizdos kaktoje, viršutinės lūpos bei gomurio sužalojimai. Dėl labai sunkių sužalojimų ji buvo pervežta į Vilniaus ligoninę. Nusikaltimą motina padarė būdama neblaivi (1,17 promilės), tuo metu ji taip pat laukėsi vaikelio.“ Jokio pasigailėjimo: motina siaubūnė 3 metams siunčiama už grotų, 2014 m. birželio 20 d.;

„(...) socialinė darbuotoja išvadavo maždaug dvi paras užrakintame bute vieną praleidusį 1,5 metų vaiką. Mažamečio motinai gresia baudžiamoji atsakomybė, vakar jai pareikšti įtarimai dėl piktnaudžiavimo tėvų teisėmis ar pareigomis. (...) aptiktas mažylis

buvo sušalęs, ištroškęs ir alkanas, tačiau rimtesnės medikų pagalbos jam neprisireikė. Netrukus policijos pareigūnai surado ir į namus parvežė vaiko motiną – 28 metų kupiškėnę. (...) jauna kupiškėnė vos pusantrų metų berniuką dviem paroms užrakino vieną namuose, kad kaimynai negirdėtų jo verksmo – paleido garsiai muziką, o pati išvažiavo į kaimą pas naują draugą. “Kupiškyje neįtikėtinais žiaurus motinos poelgis: 1,5 metų vaiką laikė vieną užrakintame bute, 2020 m. gegužės 26 d.

Intensyvumu išsiskiria du **moters partnerės** (sugyventinės, sutuoktinės arba draugės) įvaizdžiai – **smurtaujanti ir piktnaudžiaujanti alkoholiu**. Smurtas daugelyje publikacijose pateikiamų situacijų tampa girtavimo pasekme, kartais – lemtinga ir abiem:

„(...) I. Bubelienė sakė, kad su vyru susikivirčiojo dėl 10 litų, kurių prašė degtinei. R. Bubelis pinigų žmonai nedavė. Negana to, supykęs vyriškis ėmė mušti I. Bubelienę – spyrė jai į koją, smogė kumščiu į krūtinę. Nuo savo sutuoktinio ir anksčiau pylos ne kartą gavusi I. Bubelienė sakė, kad tą kartą ir pati nežinanti dėl ko stvėrė virtuvėje po ranka pasitaikiusį peilį ir smogė juo sutuoktiniui į krūtinę. Kur vėliau padėjo šį peilį, I. Bubelienė nebeprisiminė. Į miegamąjį iš virtuvės po smūgio nusvirduliavęs R. Bubelis netrukus mirė. I. Bubelienė nuo mirusio sutuoktinio nuvilko marškinius, išvalė nuo grindų kraują ir, išėjusi į lauką, sugėrovams pareiškė, kad jos vyras nusižudė.“ Dėl 10 litų kilęs barnis virto šeimos tragedija, 2003 m. gegužės 17 d.

„(...) vėly vakarą moteris pasmaugė miegantį vyrą, nuvilko jo lavoną į kitą kambarį ir paguldė į lovą. Išeidama iš kambario, moteris įkalė vinį virš durų ir jį užlenkė, kad į kambarį neįeitų vaikai. Po kelių dienų įtariamoji su sūnumi vyro lavoną rogutėmis nuvežė į sandėliuką ir apkrovė lentomis. (...) Praėjus daugiau kaip metams nuo sugyventinio dingimo, norėdama suklaidinti gimines ir policijos pareigūnus, kreipėsi į Molėtų rajono policijos komisariatą dėl jo paieškos. Po dvejų metų paieška nutraukta, vyras paskelbtas, kaip nežinia kur esantis. (...) Šeima gyveno asocialiai: niekur nedirbo, vaikams skiriamas pašalpas pragerdavo. Išgertuvių metu tarp sugyventinių dažnai kildavo konfliktai, muštynės, tačiau į policijos pareigūnus nė vienas nesikreipė. Minėtą sausio 17-osios vakarą sugyventiniai girtavo su dviem nepažįstamais vyrais. Netrukus tarp sugyventinių įvyko konfliktas ir muštynės. Vyras tampė ją už plaukų,

vaikė iš vieno kambario į kitą, mušė. Sugėrovams išėjus, jis nuėjo miegoti, vidurnaktį sugyventinė jį pasmaugė. Kitame kambarielyje tuo metu miegojo keturi jų vaikai. “ Moteris už vyro nužudymą teisiama po 9 metų, 2006 m. spalio 18 d.

„Tądien sutuoktiniai sulaukė kaimyno Valdo, su kuriuo pirmą kartą atėjo į namus Daina T. Visi išgėrė litrą degtinės ir draugiškai bendravo. Kai Valdas išėjo namo, trise gėrė svaigiuosius gėrimus ir šurmuliavo. Vienu momentu D. Astrauskienė išėjo parūkyti, o grįžusi, kai savo lovoje užtiko nuogą vyrą su bičiule Dana, nesusivaldė ir pratrūko šaukti. Išvydęs žmoną, Juozas A. nesutriko, priešingai, ją apibarė, kad netrukdytų. Tuomet D. Astrauskienė griebėsi kirvio ir kirto vyrui į kulną.“ Daugiškė, lovoje su kita užtikta vyrą auklėjusi kirviu, savo kaltę išpirks šluota, 2012 m. balandžio 28 d.

Daugelis publikacijose nušviečiamų kriminalinių istorijų, kurių epicente – smurtaujanti partnerė, turi tris bendrus vardiklius: moteris yra ilgalaikio fizinio, psichologinio arba seksualinio smurto auka, gyvenanti labai vargingomis, kartais – ir asocialiomis sąlygomis, o alkoholis – kasdienis poros gyvenimo palydovas.

Atlikta publikacijų analizė atskleidė, kad ryškiausi nusikaltusios moters įvaizdžiai yra šie: *moteris apgavikė*, materialios naudos siekianti apgaudinėdama ją patikėjusius pažįstamus ir atsitiktinai į apgaulės pinkles patekusius nepažįstamus žmones; *mama* vaizduojama kaip *smurtaujanti, girtaujanti, neatsakinga, socialinių įgūdžių stokojanti, vargingai gyvenanti ir gyvybę atimanti*, šiose publikacijose moters elgesys priešpriešinamas motiniškos ir rūpestingos mamos stereotipui; tuo trupu *moteris partnerė* dažniausiai matoma kaip *smurtaujanti ir piktnaudžiaujanti alkoholiu*.

APIBENDRINIMAS

„Ne taip paprasta gyventi normalų, dorą gyvenimą, nes tu pripratai gyventi kitaip (...). Bet nėra čia taip blogai, kaip visi žmonės įsivaizduoja. Gyveni kalėjime, ir gyveni, tik beprasmiskai leidi savo dienas, nes nieko gero nepadarai“, –
Monika

Tik nedidelė dalis visuomenės tiesiogiai kontaktuoja su nusikaltusiomis ar bausmę atliekančiomis moterimis. Nepaisant to, daugelis turi gana aiškią viziją, kaip jos atrodo, kokios savybės joms būdingos ar kokios bausmės nusipelnė. Šis vaizdinys neatsiranda iš niekur – jį formuoja medijų pateikiama informacija, kuria remdamiesi tarsi nusipiešiame nusikaltusios moters paveikslą. Valdinga, sukurta, pavojinga, nenusipėjama, nepatikima, neprognozuojama, nemoteriška ar nemotiniška – tik keli iš tokių moterių priskiriamų to paveikslų bruožų.

Vis dėlto tapus kalėjimo bendruomenės dalimi požiūris pasikeičia. Ironiška, kad šiuo aspektu įkalinimo įstaiga ne apriboja, o išplečia kito pažinimo horizontus. Pažindamas suvoki, kad didžiausia skirtybė – sudėtingos gyvenimo istorijos, persunktos skausmo, širdgėlos, liūdesio, ne meilės ir kitų negatyvių jausmų bei patirčių. Dažniausiai tokias istorijas girdime, matome ar jų klausome – kad ir kaip makabriškai skambėtų – pramoginiiais tikslais: filmuose, serialuose ar knygose. Ir retai susimąstome, ką reiškia būti pagrindine tokio gyvenimo aplinkybių primesto vaidmens atlikėja.

Įkalintos moterys yra viena iš labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių, į įkalinimo sistemą patenkančios su įvairiomis susijusiomis sveikatos ir socialinėmis problemomis, kurioms dažnai turi įtakos priklausomybė nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų (Edwards et al., 2022). Alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas pasirenkamas kaip tam tikra išgyvenimo strategija, būdinga daugeliui nusikaltusių moterų. Turinčios aktualią priklausomybių problemą pasisakė daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių moterų. Didžioji dalis jų galėtų būti apibūdinamos kaip socialiai funkcionuojančios alkoholio ar narkotikų vartotojos: būdamos apsvaigusios būsenos jos rūpindavosi vaikais, namais, eidavo į darbą, dalyvaudavo renginiuose ar vykdavo tvarkytis reikalų į valstybės institucijas. Apsvaigimas tapdavo tokia natūralia šių moterų būseną, kad retomis blaivybės dienomis artimieji jų neatpažindavo, elgesys atrodydavo neįprastas, keistas, nenatūralus.

Taip pat pastebimas reikšmingas nusikalstamo moterų elgesio ir narkotinių medžiagų vartojimo ryšys: narkotikus vartojančios moterys nusikalsta dažniau, o to priežastis – siekis gauti pinigų priklausomybei patenkinti (Merlo ir Pollock 1995; Moe, 2006). Patekus į įkalinimo įstaigą priklausomybės problema išlieka labai aktuali, čia ji sprendžiama keliais būdais: taikoma gydymo metadonu ir (arba) grupinė arba individuali terapija. Metadono programa yra paklausi ir – paradoksalu – kiek liudijo tyrimo dalyvės, labai prieinama net ir priklausomybės neturinčioms moterims. Tokiu atveju metadonas tampa ne pagalba suvaldant priklausomybę, o legaliu būdu apsisvaiginti.

Grupinės terapijos su priklausomybės problema susiduriančioms moterims dažniausiai inicijuojamos religinių organizacijų, reguliarius susitikimus organizuoja ir Anoniminių alkoholikų draugija. Apie šią organizaciją kalbintos moterys nelabai daug žinojo, tačiau įvairios bažnyčios organizuojamos veiklos vertinamos dvejopai: vienos moterys sakosi atrandančios save santykiyje su Dievu, ypač tos, kurioms paskirtos ilgos laisvės atėmimo bausmės. Tuo tarpu kitos – ypač priklausomybių neturinčios moterys – skeptiškai vertina religinius motyvus ir tokio pobūdžio veiklos vengia, nors užsiėmimų pasirinkimas ir labai ribotas.

Bemaž visos nuteistosios akcentuoja kvalifikuotos psichologinės pagalbos poreikį, apgailestauja, kad tokių specialistų neužtenka. Atliekant tyrimą (2023 m. vasarą) moterų kalėjime dirbo tik viena psichologė. O kaliniųjų tuo metu buvo per du šimtus. Tiesa, įvairių veiklą nuteistosioms organizuoja ir socialinės darbuotojos, tačiau individualios psichologinės terapijos šie užsiėmimai nepajėgūs atstoti.

Kaip jau minėta, trauminės patirtys vaikystėje ir smurtiniai santykiai poroje taip pat dažnai minimi nusikaltusių moterų istorijose (Chesney-Lind, 1997): kai namai nėra saugi ir komfortiška vieta būti, merginos bėga iš jų, norėdamos išvengti fizinio smurto ir (ar) seksualinės prievartos. Tokiomis aplinkybėmis prostitucija, nusikaltimai nuosavybei, narkotikų vartojimas tampa gyvenimo būdu. Galiausiai priklausomybė, prievarta, ekonominis pažeidžiamumas, įkalinimo bausmė ir nutrūkę socialiniai santykiai dažnu atveju nulemia benamystę, o tai tampa rimtu kliuviniu grįžti į normalų gyvenimą ar bandyti tokį gyvenimą kurti. Kai kurios moterys tikino net nežinančios, kas tas *normalus* gyvenimas, arba vertino jį kaip nuobodų ir nepatrauklų.

Nusikaltusių moterų tyrimai atskleidžia dar vieną esminį lyčių skirtumą – santykiai joms yra daug svarbesni nei vyrams, o įsitraukti į nusikalstamas veikas dažnai paskatina joms artimi ar brangūs žmonės (Chesney-Lind 1997; Owen 1998). Santykių svarbą akcentavo didesnė dalis tyrimo dalyvių, ypač –

romantinio ryšio poreikį. Tai atspindi ir moterų santykių statusai (žr. 1 lentelę, p. 39-41): didžioji dalis tyrimo dalyvių pasakojo turėjusios arba turinčios santykių su vyrais, kuriems nesvetima įkalinimo patirtis, taip pat galima pastebėti, kad daliai moterų būdinga dinamiška partnerių kaita.

„*Svarbiausia, kad būtų ko laukti*“ – tokia perfrazuota mintimi dalijasi visos tyrimo dalyvės: ir nesvarbu, ar tai – pasimatymas su kalinčiu mylimuoju, galimybė vaizdo skambučiu išvysti šeimą ar bent išgirsti pasiilgtus balsus, mėgstamas užsiėmimas, prasidėsiantys mokslo metai ar artėjanti išėjimo į laisvę diena. Tačiau liūdniausia, kad šios – išėjimo į laisvę dienos – laukia ne visos, nes laisvė – tai ir nežinomybė, poreikis pačiai priimti sprendimus, atkurti santykius, apgalvoti dienotvarkę, rasti pragyvenimo šaltinį. Kartais laisvė – ir būtinybė susidurti su suvokimu, kad per kalėjime praleistus metus tapai svetima ne tik sau, bet ir savo šeimai, tėvams, draugams. Dar sunkiau, kai ši suvokimą lydi stereotipinis nusikaltusios moters portretas. Net jei aplinkiniai ir neįtaria, su kokiais išgyvenimais praeityje teko susidurti, atsikratyti jausmo, kad esi tarsi kitokia, ir nutildyti vidinį balsą, primenantį apie praeities klaidas, – reikia daug pastangų ir laiko.

Moterų gyvenimo trajektorijų tyrimui pasitelkta kokybinė prieiga leido išgirsti moterų istorijas, įsigilinti į jų gyvenimo kontekstą, vis dėlto suprantama, kad pasirinktas metodas turi ribotumą. Dėl paprastai mažų ir neatsitiktinių imčių kokybinių tyrimų – šis – ne išimtis – išvados nėra lengvai apibendrinamos didesnėms populiacijoms, o dėmesys nuodugniai konkrečių atvejų ar kontekstų supratimui riboja galimybę plačiai taikyti rezultatus. Vis dėlto moterų patirtys būtų sunkiai atskleistos pasirinkus kiekybinę prieigą, o tam tikros tendencijos, kurias pavyko užčiuopti šiame tyrime, išryškėja ir giminingos tematikos kiekybiniuose mokslininkų darbuose.

Darbo autorės manymu, būtų tikslinga tęsti medijų įtakos tyrimus, analizuojant, kokį poveikį skirtingų medijų dėmesys turi nusikaltusioms moterims, kaip paveikia visuomenės suvokimą, galimai turi įtakos ir teismų sprendimams, taip pat – kaip profesinis ir politinis diskursas lemia viešąjį diskursą. Nusikaltimu įtariama ar kaltinama moteris ne tik patiria intensyvesnę medijų dėmesį, ji taip pat labiau stigmatizuojama dėl elgesio, prieštaraujančio su lytimi siejamoms socialinėms normoms. reikia pažymėti, kad medijos, ypač perpasakodamos nusikaltusių moterų istorijas, pabrėžia jų nukrypimą nuo tradicinių lyčių vaidmenų, tokiu būdu į antrą planą nustumdamos moterų situacijų sudėtingumą ir jas stigmatizuodamos bei kurdamos subjektyvų nusikaltusios moters paveikslą. Kaip šis poveikslas priimamas pačių moterų, su kokiais masinių medijų tiražuojamais stereotipais susiduriama atlikus bausmę, kokios įtakos tai turi priimant kasdienius sprendimus – potencialios temos tolesniems nusikaltusių moterų ir medijų tyrimams.

IŠVADOS

Nusikaltusi moteris ilgą laiką buvo vaizduojama kaip *anomalija*. Tai nulėmė ne tik pats nusikaltimo faktas, bet ir nusikalstamu poelgiu pamintas moteriškumo stereotipas: neva moteris iš prigimties nėra linkusi nusikalsti, yra švelni, rūpestinga ir globojanti, todėl visoks elgesys, nukrypstantis nuo šios vizijos, yra tarsi už normalumo ribų. Pirmieji bandymai paaiškinti moterų nusikaltimus rėmėsi biologinėmis ir psichologinėmis teorijomis: mokslininkai mėgino įrodyti, kad moterų nusikaltimai sietini su hormonų disbalansu, reprodukcinės sveikatos ypatumais, emocijų būseną ar tam tikromis būdo savybėmis. Reikšmingas vaidmuo teko ir iki šių dienų išlikusiam stereotipiniam moters namų židinio sergėtojos įvaizdžiui, tuo pačiu apibrėžiančiam ir moters vaidmenį visuomenėje. Šiuo stereotipu yra pagrįsta nemažai XX amžiaus kriminologinių teorijų.

Nusikalstamo moterų elgesio analizė iš esmės ėmė keistis septintame–aštuntame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Feminizmo judėjimas paskatino mokslą atsisąžinti į moteris. Feministinė kriminologija, kildinama iš tradicinės arba, pasak feminisčių, vyriškosios kriminologijos kritikos, akcentavo moterų nusikaltimų tyrimo svarbą ir ragino atsiriboti nuo moteriškajai lyčiai priskiriamų stereotipų. Feministinės kriminologijos atstovai atkreipė dėmesį į lytį kaip esminį nusikalstamą elgesį ir socialinę kontrolę formuojantį veiksnį bei paskatino rinktis tyrimo metodus, leidžiančius pasisakyti ne tik esantiesiems galios pozicijose, bet ir išgirsti svarbios mažumos balsą.

Paneigusi mitą, kad vyrų ir moterų nusikaltimų priežastys ir kontekstai yra gana panašūs, todėl nusikalstamą elgesį aiškinančios teorijos gali būti traktuojamos universaliai, feministinė kriminologija paskatino aktyvų mokslininkų domėjimąsi moterų gyvenimo istorijomis. Gyvenimo eigos kriminologija populiarėja pastaruosius tris dešimtmečius, o feministinės krypties mokslininkai ją sėkmingai naudoja moterų gyvenimo patirčių analizei, kurios kontekste išaiškėjo patirtų išgyvenimų vaikystėje ir paauglystėje svarba nusikalstamam elgesiui. Tyrimai, skirti moterų nusikalstamo elgesio veiksnių analizei, rodo, kad daugelio nusikaltusių moterų vaikystei ir paauglystei būdingi sudėtingi išgyvenimai: fizinė, psichologinė ir (arba) seksualinė prievarta, dezorganizuota namų aplinka, skurdas, ankstyva priklausomybė nuo alkoholio ir (arba) narkotinių medžiagų. Pastebima tokia nusikalstamo elgesio raidos trajektorija: vaikystėje patiriamos traumos, smurtas ir prievarta skatina bėgti iš namų, tačiau saugesnės aplinkos, suprantančių, geranoriškų ir neabejingų žmonių paieškos dažnai veda priklausomybių ir nusikalstamos gyvensenos link. Negatyvios vaikystės

patirtys dažnai turi tiesioginę įtaką išsilavinimui, tuo pačiu – ir profesinės veiklos perspektyvoms.

Panevėžio moterų kalėjime atliktas empirinis tyrimas leido suklasifikuoti moterų istorijas pagal šias kategorijas: *eilinė moteris* arba *atsitiktinė nusikaltėlė*, *viktimizaciją patyrusi moteris*, *lėtinė nusikaltėlė* ir *priklausanti marginalizuotai grupei*. *Eilinės moters* arba *atsitiktinės nusikaltėlės* kategorijai priskirtų moterų istorijos – labiausiai stebina savo nenusipėjimu: nors visos moterys dalijasi traumuojančių santykių, brangių žmonių netekčių ir kitomis sudėtingomis patirtimis, ilgą laiką jų gyvenimo istorijose nebūta užuominų apie galimą nusikalstamą poelgį, o nusikaltimo faktas – labai netikėtas tiek joms pačioms, tiek ir jų artimiesiems. O moterys, kurių istorijos sietinos su *viktimizaciją patyrusios* ir *lėtinės nusikaltėlės* kategorijomis, išgyveno sudėtingą vaikystę ir paauglystę, patyrė įvairialypį smurtą, ieškodamos šviesesnių patirčių anksti pradėjo savarankišką gyvenimą, kurio dažni palydovai – alkoholis ir narkotikai. *Marginalizuotos grupės* moterų patirtims taip pat būdingas anksti pradėtas suaugusio žmogaus gyvenimas. Šios moterys vaikų susilaukia būdamos dar paauglės, įprastai yra daugiavaikės mamos, todėl edukaciją iš gyvenimo išstumia vaikų priežiūra ir buitis. O menkas raštingumas ir darbinių įgūdžių trūkumas tampa rimta kliūtimi užsitikrinant legalų ir stabilų pajamų šaltinį. Nuolatinis pinigų stygius, ribotos įsidarbinimo galimybės, sunkiai prieinamos socialinės paslaugos – šie ir kiti panašūs sudėtiniai skurdo feminizacijos dėmenys turi reikšmingos įtakos nusikalstamam moterų elgesiui. Dalies moterų įsitraukimas į kriminalines veikas gali būti epizodinis, susijęs su konkrečiais gyvenimo įvykiais ar aplinkybėmis. Tuo tarpu kitoms, ypač išgyvenusioms sudėtingas vaikystės patirtis, nusikalstamas elgesys gali būti būdingas visą gyvenimą.

Nors nusikaltusi moteris ilgą laiką likdavo už mokslininkų dėmesio ribų, moterų nusikaltimai – nuo seno itin patraukli naujienų rubrikos tema. XX amžiuje suklestėjęs kriminalinių naujienų žanras yra vienas iš paklausiausių ir šiandien. Kriminalinės naujienos – populiarus medijų žanras, o kai įtariamoji ar kaltinamoji nusikaltimu yra moteris, tokios žinios patraukia dar daugiau auditorijos dėmesio. Analizuojamu laikotarpiu – nuo 2000 iki 2020 m. – naujienų portale DELFI dažniausiai aprašomos nusikalstamos veikos buvo šios: baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, nusikaltimai žmogaus sveikatai, nužudymai, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai.

Dalis kriminalinių naujienų tematikos atliepia oficialiojoje statistikoje dominuojančias nusikalstamas veikas, vis dėlto galima pastebėti, kad medijų dėmesys koncentruojamas į smurtinius nusikaltimus, o ypač daug dėmesio skiriama nužudymams. Pastarųjų Lietuvoje padaroma santykinai retai, dar rečiau gyvybės atėmimu yra įtariama arba kaltinama moteris, tačiau būtent nužudymai yra viena iš intensyviausiai ir išsamiausiai aprašomų nusikalstamų veikų.

Kokybinė atrinktų publikacijų turinio analizė padėjo identifikuoti šiuos moters įvaizdžius: *moteris apgavikė*, žmonių pasitikėjimą išnaudojanti asmeninei ekonominei gerovei; *moteris mama*, paminanti su motinyste siejamus lūkesčius: *smurtaujanti*, *girtaujanti*, *neatsakinga*, *socialinių įgūdžių stokojanti*, *vargingai gyvenanti*, kraštutiniais atvejais – ir *gyvybę atimanti*; *moteris partnerė* taip pat dažniausiai vaizduojama kaip *smurtaujanti* ir *piktnaudžiaujanti alkoholiu*. Galima pastebėti, kad dauguma plačiai medijų nušviečiamų nusikaltusių moterų istorijų yra panašios šiais aspektais: šios moterys arba gyvena itin skurdžiomis ekonominėmis ir socialinėmis sąlygomis, arba turi priklausomybių, darančių įtaką priimti netinkamus sprendimus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aalsma, M. C., Lapsley, D. K. 2001. Typology of Adolescent Delinquency: Sex Differences and Implications for Treatment. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 11 (3), p. 179–191.
2. Adler, F. 1975. *Sisters in Crime: The Rise of the New Female Criminal*. New York: McGraw-Hill Book Company.
3. Agnew, R. 2001. Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(4), 319–361.
4. Ahven, A., Tamm, K. 2024. Homicide patterns in Estonia during the 1994–2023 period. In *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 40(3), p. 446–466.
5. Andrews, M., Squire, C., Tamboukou, M. 2008. *Doing narrative research*. London: Sage Publications.
6. Anyon, J. 1984. Intersections of gender and class: accommodation and resistance by working-class and affluent females to contradictory sex-role ideologies. *The Journal of Education*, 166(1), p. 25–48.
7. Arnold, R. 1990. Processes of victimization and criminalization of Black women. *Social Justice*, 17(3), p. 153–166.
8. Arnold, R. 1995. Processes of criminalization: from Girlhood to Womanhood. In *Women of Color in American Society*, p. 136–146. Philadelphia: Temple University Press.
9. Barberet, R. 2014. *Women, crime and criminal justice: A global enquiry*. Routledge.
10. Barnes, S. L., Stringer, E. C. 2014. Is motherhood important? Imprisoned women's maternal experiences before and during confinement and their postrelease expectations. In *Feminist Criminology*, 1(9), p. 3–23.
11. Barnett, B. Medea in the Media. Narrative and myth in newspaper coverage of women who kill their children. *Journalism*, 4(7), p. 411–528.
12. Barkauskaitė, M., Indrašienė, V., Gaigalienė, M., Rimkevičienė, V., Vasiliauskas, R. 2004. Nesėkmingo mokinių mokymosi priežasčių tyrimo teoriniai ir empiriniai aspektai. *Pedagogika*, p. 32–37. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
13. Becker, H. S. 1963. *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.

14. Belknap, J. E. 2001. *The Invisible Woman: Gender, Crime, and Justice*. Sage Publications.
15. Belknap, J. 2007. *The invisible woman: Gender, crime, and justice*. Belmont, CA: Thompson Wadsworth.
16. Belknap, J. 2010. „Offending Women“: a Double Entendre. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 100(3), p. 1061–1098.
17. Belknap, J., Holsinger, K. 1998. An Overview of Delinquent Girls: How Theory and Practice Failed and the Need for Innovative Changes. In R. T. Zaplin (Ed.), *Female Offenders: Critical Perspectives and Effective Interventions*. Gaithersburg, MD: Aspen Publishers.
18. Belknap, J., Holsinger, K. 2006. The Gendered Nature of Risk Factors for Delinquency. *Feminist Criminology*, 1(1), p. 48–71.
19. Berger, M. L. 1986. Women drivers! The emergence of folklore and stereotypic opinions concerning feminine automotive behavior. *Women's Stud. Int. Forum*, p. 257–263.
20. Bertrand, M. A. 1969. Self Image and Delinquency: A Contribution to the Study of Female Criminality and Woman's Image. *Acta Criminologica*, 2, p. 71–144.
21. Bickle, G. S., Peterson, R. D. 1991. The impact of gender-based family roles on criminal Sentencing. *Social Problems*, 38(3), p. 372–394.
22. Birkbeck, R. 2014. Media representations of crime and criminal justice. In *Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice*, p. 1–13.
23. Bylinton, D. 1997. *Applying relational theory to addiction treatment. Gender and addictions: Men and women in treatment*. S. L. A. Straussner and E. Zelvin (Eds.) Northvale, NJ.: Aronson, p. 33–45.
24. Bloom, B., Owen, B., Covington, S. 2004. Women Offenders and the Gendered Effects of Public Policy. *Review of Policy Research*, 1(21), p. 31–48.
25. Blumstein, A., Visser, C. A., Cohen, J., Roth, J. A. 1988. Criminal careers and “career criminals”. Unintended Consequences: Policy Implications of the NAS Report on Criminal Careers and Career Criminals. *Contemporary Sociology A Journal of Reviews*, 3 (17), p. 1–15.
26. Bourgois, P., Dunlap, E. 1993. Exorcising sex for crack: an ethnographic perspective from Harlem. In *The crack pipe as pimp*, p. 97–132. New York: Lexington Books.
27. Box, S. 1983. *Power, Crime and Mystification*. Tavistock, London.
28. Box, S., Hale, C. 1983. Liberation and Female Criminality in England and Wales. *British Journal of Criminology*, 23(1), p. 35–49.

29. Brennan, T. 2008. Explanatory diversity among female delinquents: Examining taxonomic heterogeneity. In R. T. Zaplin, *Female offenders: Critical perspectives and effective interventions*, p. 197–232. Sudbury: Jones and Bartlett.
30. Brennan, T., Breitenbach, M., Dieterich, W. 2008. Explanatory taxonomy of adolescent delinquents: Identifying several social-psychological profiles. *Journal of Quantitative Criminology*, 24, p. 179–203.
31. Brennan, T., Breitenbach, M., Dieterich, W., Salisbury, E. J., Van Voorhis, P. 2012. Women's pathways to serious and habitual crime: A person-centered analysis incorporating gender responsive factors. *Criminal Justice and Behavior*, 39 (11), p. 1481–1508.
32. Broidy, L. M., Thompson, C. M. 2019. Developmental and life-course findings on women and girls. In D. P. Farrington, L. Kazemian, & A. R. Piquero (Eds.), *The Oxford Handbook of developmental and life-course criminology*, p. 624–652. Oxford University Press.
33. Broidy, L., Agnew, R. 1997. Gender and Crime: A General Strain Theory Perspective. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(3), p. 275–306.
34. Broidy, L., Payne, J., Piquero, A. R. 2018. Making sense of heterogeneity in the influence of childhood abuse, mental health, and drug use on women's offending pathways. *Criminal Justice and Behavior*, 45 (10), p. 1465–1587.
35. Brown, L., Gelsthorpe, L. 2022. Introduction. *What Works with Girls and Women in Conflict with the Law: a critical review of theory, practice, and policy*, p. 11. John Wiley & Sons.
36. Brown, M., Bloom, B. E. 2018. Women's desistance from crime: A review of theory and the role higher education can play. *Sociology Compass*, 12(5), p. 1–11.
37. Brown, S. L., Blanchette, K. D., & Dean, R. J. 2019. Are females really more violent and more criminal than ever? *The Sage Encyclopedia of Criminal Psychology*, p. 502–505. Sage Publications.
38. Brzezińska, J. 2021. Women as perpetrators of crimes in Poland: an analysis from a statistical perspective. In *Studia Iuridica Lublinensia*, XXX (1), p. 11–34.
39. Buker, H. 2011. Formation of self-control: Gottfredson and Hirschi's general theory of crime and beyond. *Aggression and Violent Behavior*, 16(3), p. 265–276.
40. Burgess-Proctor, A., Huebner, B. M., Durso, J. M. 2016. Comparing the effects of maternal and paternal incarceration on adult daughters' and

- sons' criminal justice system involvement: A gendered pathways analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 43(8), p. 1034–1055.
41. Campbell, A. 1984. *The Girls in the Gang: A Report from New York City*. New York: Basil Blackwell.
 42. Carlen, P., Hicks, J., O'Dwyer, J., Christina, D., Tchaikovsky, C. 1985. *Criminal women. Autobiographical Accounts*. Polity Press.
 43. Carlen, P., Worrall, A. 2004. *Analysing Women's Imprisonment*. Willan Publishing.
 44. Cass, B. 1985. The Changing Face of Poverty in Australia: 1972–1982. *Australian Feminist Studies*, 1(1), p. 67–89.
 45. Cecil, D. K. 2007. Doing time in “Camp Cupcake”: Lessons learned from newspaper accounts of Martha Stewart's incarceration. In *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 14(2), p. 142–160.
 46. Cheliotis, L. K. 2010. The ambivalent consequences of visibility: Crime and prisons in
 47. the mass media. In *Crime, Media, Culture: An International Journal*, 6(2), p. 169–184.
 48. Chermak, S., Chapman, N. 2007. Predicting Crime Story Salience: A Replication. *Journal of Criminal Justice*, 35, 351–363.
 49. Chesney-Lind, M. 1980. Rediscovering Lilith: Misogyny and the "New Female Criminality". In C. Taylor Griffiths and M. Nance (eds) *The Female Offenders*. British Columbia.
 50. Chesney-Lind, M., Rodriguez, N. 1983. Women Under Lock and Key. In *The Prison Journal*, 63, p. 47–65.
 51. Chesney-Lind, M., Daly, K. 1988. Feminism and Criminology. In *Justice Quarterly*, 5(4), p. 497–538.
 52. Chesney-Lind, M. 1989. Girls' crime and women's place: Toward a feminist model of female delinquency. *Crime and Delinquency*, 35(1), p. 5–29.
 53. Chesney-Lind, M. 1997. *The Female Offender: Girls, Women and Crime*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
 54. Chesney-Lind, M. 1999. Making trouble: cultural constructions of crime, deviance, and control. In Ferrell, J., Websdale, N. (eds.) *Media Misogyny: Demonizing “Violent” Girls and Women*. New York: Routledge.
 55. Chesney-Lind, M., Hagedorn, J. M. 1999. *Female Gangs in America: Essays on Girls, Gangs and Gender*. Chicago: Lakeview Press.
 56. Chesney-Lind, M., Irwin, K. 2004. From Badness to Meanness: Popular Constructions of Contemporary Girlhood. In *All About the Girls: Culture, Power, and Identity*, p. 44–56. New York: Routledge.

57. Chesney-Lind, M. 2006. Patriarchy, Crime, and Justice. Feminist Criminology in an Era of Backlash. *Feminist Criminology*, 1, p. 6–26.
58. Chesney-Lind, M., Morash, M. 2013. Transformative Feminist Criminology: A Critical Re-thinking of a Discipline. *Critical Criminology*, 21, p. 287–304.
59. Collins, V. 2017. *State Crime, Women and Gender*. London: Routledge.
60. Comack, E. 2018. *Coming Back to Jail: Women, Trauma, and Criminalization*. Halifax and Winnipeg: Fernwood Publishing.
61. Costello, J. B. 2010. Travis Hirschi: Social Control Theory. *Encyclopedia of Criminological Theory*.
62. Covington, S. 1998. *The Relational Theory of Women's Psychological Development: Implications for the Criminal Justice System*. Paper presented at the 50th Annual Meeting of the American Society of Criminology, November 11–14, Washington, D.C.
63. Covington, S. 2002. Helping women recover: Creating gender-responsive treatment. In *The handbook of addiction treatment for women*, p. 52–72.
64. Creeber, G. 2009. Digital theory: theorizing New Media. *Digital Cultures. Understanding New Media*. Berkshire: Open University Press.
65. Crites, L. 1976. *The Female Offender*. Lexington: Massachusetts.
66. Cullen, F. T., Fisher, B. S., Applegate, B. K. 2000. Public opinion about punishment and corrections. In *Crime and Justice*, 27, p. 1–79.
67. Cullen, F. T., Wilcox, P. 2010. Sampson, Robert J., and John H. Laub: Age-Graded Theory of Informal Social Control. *Encyclopedia of Criminological Theory*.
68. Curran, D. J., Renzetti, C. M. 2001. *Theories of Crime*. Boston: Allyn and Bacon.
69. Dakof, G. A. 2004. Characteristics of adolescent females in juvenile detention. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4(27), p. 321–337.
70. Daly, K. 1989. Gender and varieties of white-collar crime. *Criminology*, 27(4), p. 769–794.
71. Daly, K. 1992. Women's pathways to felony court: Feminist theories of lawbreaking and problems of representation. In *Southern California review of law and women's studies*, p. 11–52.
72. Daly, K. 1994. *Gender, crime, and punishment*. Yale University Press.
73. Daly, K., Chesney-Lind, M. 1988. Feminism and Criminology. *Justice Quarterly*, 5(4), p. 497–538.

74. Decker, S. Wright, R., Redfern, A., Smith, D. 1993. A woman's place is in the home: Females and residential burglary. *Justice Quarterly*, 10, p. 143–162.
75. Dembo, R., Williams, L., Wothke, W., Schmeidler, J., Brown, C.H. 1992. The role of family factors, physical abuse, and sexual victimization experiences in high-risk youths' alcohol and other drug use and delinquency: a longitudinal model. *Violence Vict*, 7(3), p. 245–266.
76. Ditton, J., Duffy, J. 1983. Bias in the newspaper reporting of crime news. *British Journal of Criminology*, 23(2), p. 159–165.
77. Dobryninas, A. 2001. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas.
78. Dobryninas, A., Čėsniėnė, I., Dobrynina, M., Giedraitis, V., Merkevičius, R. 2014. *Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
79. Dobryninas, A., Kalponas, V., Mickevič, A. 2014. Nužudymai Lietuvoje: sociologinis požiūris. *Kriminologijos studijos*, 2, p. 41–95.
80. Doucet, A., Mauthner, N.S. 2006. Feminist Methodologies and Epistemology. *The Handbook of 21st Century Sociology*. Ed. Peck, D. L., Bryant, C. D. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
81. Easta, P. L., Bartels, L., Nelson, N., Holland, K. 2015. How are women who kill portrayed in newspaper media? Connections with social values and the legal system. *Women's Studies International Forum*, 1(51), p. 31–41.
82. Eaton, M. 1993. *Women after prison*. Open University Press.
83. Edwards, L., Kendall Jamieson, S., Bowman, J., Chang, S., Newton, J., Sullivan, E. 2022. *A systematic review of post-release programs for women exiting prison with substance-use disorders: assessing current programs and weighing the evidence*. In *Health and Justice*, 1(10).
84. Ercan, N., Ulug, O.M. 2015. "You See That Driver? I Bet That's A Woman!": A Social Psychological Approach to Understand Sexism in Traffic. *International Conference on Knowledge and Politics in Gender and Women's Studies*.
85. Estrada, F., Bäckman, O., Nilsson, A. 2016. The darker side of equality? The declining gender gap in crime: Historical trends and an enhanced analysis of staggered birth cohorts. In *British Journal of Criminology*, 56(6), p. 1272–1290.
86. Estrada, F., Nilsson, A. 2012. Does It Cost More to Be a Female Offender? A Life-Course Study of Childhood Circumstances, Crime, Drug Abuse, and Living Conditions. *Feminist Criminology*, 7(3), p. 196–219.

87. Faludi, 2006. *Backlash: The Undeclared War Against American Women*. New York: Three Rivers Press.
88. Farmer, F. 1974. *Will There Really be a Morning?* Fontana, London.
89. Farrington, D. P. 2011. Families and Crime. *Crime and Public Policy*, p. 130–158.
90. Fazel, S., Bains, P., Doll, H. 2006. Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. In *Society for the Study of Addiction*, p. 181–191.
91. Feinman, C. 1980. *Women in the Criminal Justice System*. Praeger, New York.
92. Felice, M., Offord, D. R. 1972. *Three developmental pathways to delinquency in girls*. *British Journal of Criminology*, 12, p. 375–389.
93. Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. 2002. Male and female offending trajectories. *Development and Psychopathology*, 14(1), p. 159–177.
94. Ferraro K. J., Moe, A. M. 2003. Mothering, crime, and incarceration. In *Journal of Contemporary Ethnography*, 1(32), p. 9–40.
95. Ferraro, K. J., Moe, A. M. 2006. The impact of mothering on criminal offending. In *In Her Own Words: Women Offenders' Views on Crime and Victimization*. Los Angeles: Roxbury, p. 79–90.
96. Fonow, M. M., Cook, J. A. 1991. *Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Research*. Indiana University Press.
97. Fox, G.L. 1977. "Nice Girl": Social Control of Women through a Value Construct. *Signs*, 2(4), p. 805–817.
98. Frost, N. A., Trapassi, J., Heinz, S. 2019. Public opinion and correctional privatization. In *Criminology and Public Policy*, 18(2), p. 457–476.
99. Garcia-Sancho, E., Salguero, J.M., Fernandez-Berrocal, P. 2014. Relationship between emotional intelligence and aggression: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 19(5), p. 584–591.
100. Gavazzi, S.M., Yarcheck, C.M., Chesney-Lind, M. 2006. Global Risk Indicators and the Role of Gender in a Juvenile Detention Sample. *Criminal Justice and Behavior*, 5(33), p. 571–674.
101. Gehring, K. S. 2018. A direct test of pathways theory. *Feminist Criminology*, 13(2), p. 115–137.
102. Gelsthorpe, L., & Larrauri, E. 2013. The Routledge handbook of European criminology. *Gender and crime in Europe*, p. 188–204. Routledge.
103. Gilfus, M. E. 1993. From victims to survivors to offenders: Women's routes of entry and immersion into street crime. *Women and Criminal Justice*, 4(1), p. 63–90.

104. Giordano, P. 2010. *Legacies of crime: A follow-up of the children of highly delinquent girls and boys*. UK: Cambridge University Press.
105. Goldweber, A., Broidy, L. M., Cauffman, E. 2009. Interdisciplinary perspectives on persistent female offending: A review of theory and research. In J. Savage (Ed.), *The development of persistent criminality*, p. 205–230. Oxford University Press.
106. Goodare, J. 1998. Women and the Witch-Hunt in Scotland. *Social History*, 2(23), p. 288–308.
107. Gottfredson, M. R., Hirschi, T. 1990. A general theory of crime. Stanford University Press.
108. Grabe, M.E., Trager, K.D., Lear, M., Rauch, J.. Gender in Crime News: A Case Study Test of the Chivalry Hypothesis. *Mass Communication and Society*, 2006, 9, p. 137–163.
109. Grosholz, J. M., Kubrin, Ch. E. 2007. Crime in the News: How Crimes, Offenders and Victims are Portrayed in the Media. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 14, p. 59–83.
110. Growdon, C. H. The Mental Status of Reformatory Women. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 22, p. 196–220.
111. Hagan, J., Gillis, A. R., Simpson, J. 1990. Clarifying and Extending Power-Control Theory. *American Journal of Sociology*, 95(4), p. 1024–1037.
112. Haynie, D.L., Giordano, P.C., Manning, W.D. 2005. Adolescent Romantic Relationships and Delinquency Involvement. *Criminology*, 1(43), p. 177–210.
113. Hall, S., Critcher, Ch., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B. 1982. *Policing the Crisis. Mugging, the State, and Law Order*. London: The Macmillian Press LTD.
114. Hartman, M. 1977. *Robson Victorian Murderesses: A True History of Thirteen Respectable French and English Women Accused of Unspeakable Crimes*. Books, London.
115. Havlovskaa, A., Dzyurbel A. 2023. State Of Research Of Certain Aspects Of Female Criminality In Ukraine. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*, 1(7), p. 135–141.
116. Heidensohn, F. M. 1970. Sex, Crime and Society. *Journal of Biosocial Science*, 2, p. 129–136.
117. Heidensohn, F. M. 1968. The Deviance of Women: A Critique and an Enquiry. *British Journal of Sociology*, 19(2), p. 160–175.
118. Heidensohn, F. M. 1996. *Women and Crime*. MACMILLAN PRESS LTD: London.

119. Heidensohn, F. 2012. The future of feminist criminology. In *Crime, Media, Culture*, 2(8), p. 123–134.
120. Henry, S., Milovanovic, D. 2000. Constitutive Criminology: Origins, Core Concepts, and Evaluation. *Criminal Justice and Globalization at the New Millennium*, 27, 2(80), 268–290.
121. Hirschi, T. 2002. *Causes of Delinquency*. London: Transaction Publishers.
122. Hoffman Bustamante, D. 1973. The Nature of Female Criminality. *Issues in Criminology*, 8(2), p. 117–136.
123. Holsinger, K., Holsinger, A. M. 2005. Differential Pathways to Violence and Self-Injurious Behavior: African American and White Girls in the Juvenile System. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2(42), p. 123–242.
124. Holtfreter, K., Morash, M. 2003. The Needs of Women Offenders. *Women and Criminal Justice*, 2–3(14), p. 137–160.
125. Holtfreter, K., Pusch, N., Golladay, K. A. 2022. Evolution, Evidence, and Impact of the Feminist Pathways Perspective. In *What Works with Girls and Women in Conflict with the Law: a critical review of theory, practice, and policy*, p. 13–23. John Wiley & Sons.
126. Holtfreter, K., Reisig, M. D., Morash, M. 2004. Poverty, state capital, and recidivism among women offenders. *Criminology & Public Policy*, 3, p. 185–208.
127. Jewkes, Y. 2015. *Media and Crime*. Sage Publications.
128. Joe, K. 1995. Ice is strong enough for a man but made for a woman: a social-cultural analysis of methamphetamine use among Asian Pacific Americans. In *Crime, law and Social Change*, 22, p. 269–289.
129. Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J., Turner, L. A. 2007. Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), p. 112–133.
130. Jones, S., Quisenberry, N. 2004. The general theory of crime: How general is it? *Deviant Behavior*, 25(5), p. 401–426.
131. Joosen, J., Palmen, H., Kruttschnitt, C., Bijleveld, C., Dirkzwager, A., Nieuwebeerta, P. 2016. How “Gendered” Are Gendered Pathways into Prison?: a Latent Class Analysis of the Life Experiences of Male and Female Prisoners in The Netherlands. In *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 2, p. 321–340.
132. Jordan, J. V., Kaplan, A. G., Miller, J. B., Stiver, I. P., Surrey, L. 1991. *Women’s growth in connection: Writings from the Stone Center*. New York: Guilford Press.

133. Kipane, A. 2014. Woman as a sexual offender – Reality or myths? In *SHS Web of Conferences*, 10.
134. Klein, D. 1973. The Etiology of Female Crime: A Review of the Literature. *Issues in Criminology* , 8 (2), p. 3–30.
135. Klein, D., Kress, J. 1976. Any Woman's Blues: A Critical Overview of Women, Crime and the Criminal Justice System. *Crime and Social Justice*, 5, p. 34–49.
136. Kowalik, K. J. 2022. *Media Influenced Perceptions of Female Offenders: Comparative, Analysis of Gender and Offense*. Doctoral Dissertation. Fielding Graduate University.
137. Kubiak, S., Fedock, G., Jong Kim, W., Bybee, D. 2017. Examining Perpetration of Physical Violence by Women: The Influence of Childhood Adversity, Victimization, Mental Illness, Substance Abuse, and Anger. *Violence and Victims*, 32(1), p. 22–45.
138. Grosholz, J. M., Kubrin, Ch. E. 2007. Crime in the News: How Crimes, Offenders and Victims are Portrayed in the Media. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 14, 59–83.
139. Laitano, H. V. Ely, A., Sordi, A.O., Schuch, F. B., Pechansky, F., Hartmann, T., Hilgert, J. B., Wendland, E. M., Von Dimen, L., Scherer, J. N., Calixto, A. M., Narvaez, J. C. M., Ornell, F., Kessler, F. H. P. 2022. Anger and substance abuse: a systematic review and meta-analysis. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 44(1), p. 103–110.
140. Laub, J. H., Sampson, R. J. 1993. Turning Points in the Life Course: Why Change Matters to the Study of Crime. *Criminology*, 31(3), p. 301–326.
141. Lauritsen, J. L., Heimer, K., & Lynch, J. P. 2009. Trends in the gender gap in violent offending: New evidence from the National Crime Victimization Survey. In *Criminology*, 47(2), p. 361–399.
142. Leonard, E. B. 1983. Women, crime and society. *Aggressive Behavior*, 9(2), p. 195–197.
143. Leverentz, A. M. 2006. The Love of a Good Man? Romantic Relationships as a Source of Support or Hindrance for Female Ex-Offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 4(43), p. 459–488.
144. Lloyd, A. 1995. *Doubly Deviant, Doubly Damned: Society's Treatment of Violent Women*. London: Penguin Books.
145. Lombro, C., Ferrero, W. 1895. *The Female Offender*. New York: D. Appleton and Company.
146. Lundman, R. J. 2003. The Newsworthiness and Selection Bias in News about Murder: Comparative and Relative Effects of Novelty and Race

- and Gender Typifications on Newspaper Coverage of Homicide. *Sociological Forum*, 18(3), p. 357–386.
147. Majchrzyk, Z. 2009. *Kiedy kobieta zabija: motywy, osobowość, relacja sprawca-ofiara, strategie obronne: opinia sądowo-psychologiczne stanu silnego wzburzenia*. Varšuva: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
 148. Mallicoat, S. L. 2019. *Women, Gender and Crime*. California: SAGE Publications.
 149. Marsh, I., Melville, G. 2009. *Crime, Justice and the Media*. Routledge: London and New York.
 150. McComb, M.E., Shaw, D.L. 1972. The Agenda-Setting Function of Mass Media. In *Public Opinion Quarterly*, 36(2), p. 176–187.
 151. Mciver, C. B. 2020. Exploring the Challenges of Reentry Among Female Former Offenders. In *Walden Dissertations and Doctoral Studies Collection*.
 152. Merlo, A., Pollock, J. 1995. *Women, Law, and Social Control*. Boston: Allyn and Bacon.
 153. Merton, R. K. 1938. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3 (5), 672–682.
 154. Michailovič, I. 2014. Moterų nusikalstamo elgesio problematika. *Teisė*, 93, p. 82–94.
 155. Milićević, M., Drndarević, N. 2024. Media Portrayals of Prison Life and Criminal Justice: A Narrative Literature Review on Shaping Public Perceptions and Policy Implications. In *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42, p. 75–90.
 156. Miller, J. 1998. Up it up: Gender and the accomplishment of street robbery. *Criminology*, 36(1), p. 37–66.
 157. Miller, M. M., & Potter-Efron, R. T. 1989. Aggression and violence associated with substance abuse. *Journal of Chemical Dependency Treatment*, 3(1), p. 1–36.
 158. Miller, S. L., Burack, S. 1993. A Critique of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *Women & Criminal Justice*, 4(2), p. 115–134.
 159. Mir, J., Kastner, S., Priebe, S., Konrad, N., Strohle, A., Mundt, A. P. 2015. Treating substance abuse is not enough: Comorbidities in consecutively admitted female prisoners. In *Addictive Behaviors*, 46, p. 25–30.
 160. Moe, A. M. 2006. Women, Drugs, and Crime. *Criminal Justice Studies*, 19(4), p. 337–352.

161. Moffitt, T. E. 1993. Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, p. 674–701.
162. Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., Silva P. A. 2004. *Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge University Press.
163. Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., Silva, P. A. 2001. *Sex differences in antisocial behaviour*. Cambridge University Press.
164. Moore, J. 1991. *Going down to the harrio: Hoinehoys and liomegirls inchange*. Philadelphia: Temple University Press.
165. Morash, M., Schram, P. J. 2002. *The prison experience: Special issues of women in prison*. Prospect Heights, IL: Waveland.
166. Morris, R. 1965. Attitudes towards Delinquency. *The British Journal of Criminology*, 5(3), p. 249–265.
167. Morrissey, B. 2003. *When Women Kill. Questions of Agency and Subjectivity*. London: Routledge.
168. Mullins, C. W., Wright, R. 2003. Gender, social networks, and residential burglary. *Criminology*, 41(3), p. 813–840.
169. Murphy, K. M. and D'Angelo, R. Y. The Intelligence Factor in the Criminality of Women. *The American Catholic Sociological Review*, 24(4), 340–347.
170. Naffine, N. 2016. Female Crime. *The Construction of Women in Criminology*. London and New York: Routledge.
171. Naylor, B. 2001. Reporting Violence in the British Print Media: Gendered Stories. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 40, 180–194.
172. Nicholls, T. L., Greaves, C., Greig, D., Moretti, M. M. 2015. Aggression: Gender differences in. *Wiley Encyclopedia of Forensic Science*, p. 1–26). John Wiley and Sons.
173. Nicholson, J. 1984. *Men and Women*. Oxford University Press, Oxford.
174. Oakley, A. 1981. Interviewing Women: A Contradiction in Terms. in *Doing Feminist Research*, p. 30–61. London: Routledge and Kegan Paul.
175. Oakley, A. 1998. Gender, Methodology and People's Ways of Knowing: Some Problems with Feminism and the Paradigm Debate in Social Science. *Sociology*, 32, p. 707–731.
176. Oakley, A. 2016. Interviewing Women Again: Power, Time and the Gift. *Sociology*, 1(50), p. 195–213.
177. Parsons, T. 2005. *The Social System*. Routledge: Taylor & Francis e-Library.

178. Pasko, L., Chesney-Lind, M. 2016. Running the gauntlet: Understanding commercial sexual exploitation and the pathways perspective to female offending. *Journal of Developmental and Life Course Criminology*, 2(3), p. 275–295.
179. Piquero, A. R., Farrington, D. P., Blumstein, A. 2003. The criminal career paradigm. *Crime and Justice*, 30, p. 359–506.
180. Plummer, K. 1995. *Telling sexual stories*. London: Routledge.
181. Pollack, S. 2005. Taming the shrew: regulating prisoners through women-centered mental health programming. In *Critical Criminology*, 1(13), p. 71–87.
182. Pollak, O. 1950. *The Criminality of Women*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
183. Quinney, R. 2001. *The Social Reality of Crime*. New York: Routledge.
184. Ramazanoglu, C., Holland, J. 2002. *Feminist Methodology. Challenges and Choices*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
185. Richie, B. 1996. *Compelled to crime: the gender entrapment of battered black women*. New York: Routledge.
186. Richie, B. E. 2001. Challenges incarcerated women face as they return to their communities: Findings from life history interviews. *Crime and Delinquency*, 47, p. 368–389.
187. Riessman, C. 2008. *Narrative Methods in the Human Sciences*. New York: Sage.
188. Rios, V., Ferguson, Ch. 2019. News Media Coverage of Crime and Violent Drug Crime: A Case for cause Catalyst? *Justice Quarterly*, 26, 1–26.
189. Roberts, B. 2014. Biographical Research Past, present, future. In *Advances in Biographical Methods*, p. 17–33. London: Routledge.
190. Roberts, J. V., Hough, M. 2005. *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Maidenhead: Open University Press.
191. Rowe, D. C., Farrington, D. P. 1997. The Familiar Transmission of Criminal Convictions. *Criminology*, 1(35), p. 177–201.
192. Rush, F. 1980. *The Best Kept Secret: Sexual Abuse of Children*. New York: McGraw-Hill.
193. Russell, B. 2013. *Perceptions of Female Offenders: How Stereotypes and Social Norms Affect Criminal Justice Responses*. USA: The Pennsylvania State University.
194. Russell, D. 1986. *The secret trauma*. New York: Russel.
195. Russell, M. A., Robins, S. J., Odgers, C. L. 2014. Developmental perspectives: Sex differences in antisocial behavior from childhood to

- adulthood. In R. Gartner & B. McCarthy (Eds.), *The Oxford handbook of gender, sex, and crime*, p. 286–315. Oxford University Press.
196. Sabatine, E., Lippold, M., Kainz, K. 2017. The unique and interactive effects of parent and school bonds on adolescent delinquency. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 53, p. 54–63.
 197. Sakalauskas, G., Dobrynina, M. Justickaja, S., Kaplokas, V., Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Nikartas, S., Pocienė, A., Zaksaitė, S. 2011. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas.
 198. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., Vaičiūnienė, R. 2020. *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Žara.
 199. Salisbury, E. J., Kalantry, S., Boppre, B., Brundige, E., Martinez, S. 2018. Expanding the feminist pathways perspective beyond the United States: A profile of federal women prisoners in Argentina. *Women and Criminal Justice*, 28(2), p. 125–151.
 200. Salisbury, E. J., Van Voorhis, P. 2009. Gendered pathways: A quantitative investigation of women probationers' paths to incarceration. In *Criminal Justice and Behavior*, 36(6), p. 541–566.
 201. Sandman, T. 2022. Familiar felons: Gendered characterizations and narrative tropes in media representations of offending women 1905–2015. *Crime Media Culture*, 18 (2), p. 242–264.
 202. Scully, D. 1990. *Understanding sexual violence*. Boston: Unwin Hyman.
 203. Seidman, E., Allen, L., Aber, J. L., Mitchell, Ch., Feinman, J. 1994. The Impact of School Transitions in Early Adolescence on the Self-System and Perceived Social Context of Poor Urban Youth. *Child Development*, 65(2), p. 507–522.
 204. Shechory, M., Perry, G., Addad, M. 2011. Pathways to women's crime: Differences among women convicted of drug, violence, and fraud offenses. *The Journal of Social Psychology*, 151(4), p. 399–416.
 205. Shelden, R.G., Chesney-Lind, M. 1993. Gender and Race Differences in Delinquent Careers. *Juvenile and Family Court Journal*, 3(44), p. 73–90.
 206. Simon, R. J. 1975. *Women and Crime*. Lexington Books.
 207. Simons, R. L., Stewart, E., Gordon, L. C., Conger, R. D., Elder, G. H. 2002. A Test of Life-Course Explanations for Stability and Change in Antisocial Behavior from Adolescence to Young Adulthood. *Criminology*, 2(40), p. 401–434.

208. Simpson, S. Yahner, J., Dugan, L. 2008. Understanding Women's Pathways to Jail: Analysing the Lives of Incarcerated Women. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 41, p. 84–108.
209. Simpson, P. L., Butler, T. 2015. Assessing the public's views on prison and prison alternatives: Findings from public deliberation research in three Australian cities. *Journal of Deliberative Democracy*, 11(2).
211. Smart, C. 1976. *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*. London: Routledge & Kegan Paul.
212. Smart, C. 1977. *Women, Crime and Criminology*. London: Routledge and Kegan Paul.
213. Smart, C. 1979. The New Female Criminal: Reality or Myth? *The British Journal of Criminology*, 1(19), p. 50–59.
214. Smart, C. 2017. Observations through a rear-view mirror: Revisiting Women, Crime and Criminology. *Women, Crime and Criminology. A celebration*, p. 57–78.
215. Smith, G. 2014. Long-Term Trends in Female and Male Involvement in Crime. *The Oxford Handbook of Gender, Sex, and Crime*, 139–57. Oxford University Press.
216. Smith, V. C. 2017. Substance-abusing female offenders as victims: Chronological sequencing of pathways into the criminal justice system. *Victims and Offenders*, 12(1), p. 113–137.
217. Soothill, K., Peelo, M., Francis, B., Pearson, J., Ackerley, E. 2002. Homicide and the Media: Identifying the Top Cases in The Times. *The Howard Journal*, 41(5), p. 401–421.
218. Sorenson, S., Peterson-Manz, J.G., Berk, R.A. 1998. News Media Coverage and the Epidemiology of Homicide. *American Journal of Public Health*, 88(10), p. 1510–1514.
219. Stanley, L., Wise, S. 1983. *Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research*. London: Routledge and Kegan Paul.
220. Stanley, L., Wise, S. 1990. *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Qualitative Research*. London: Routledge.
221. Steffensmeier, D. 1978. Crime and the Contemporary Woman: An Analysis of Changing Levels of Female Property Crime, 1960-75. *Social Forces*, 2(57), p. 566–584.
222. Steffensmerier, D., Allan, E. 1996. Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*, 1(22), p. 459–487.
223. Stefurak, T., Calhoun, G. B. 2007. Subtypes of female juvenile offenders: A cluster analysis of the Millon Adolescent Clinical

- Inventory. *International Journal of Law and Adolescence*, 30, p. 95–111.
224. Sutherland, E., Cressey, D. 1960. *Principles of Criminology*. Lippincott, Philadelphia.
 225. Tereškinas, A., Vaičiūnienė, R., Nikartas, S., Jarutienė, L. 2021. *Moterys Lietuvos baudžiamojo teisingumo sistemoje: nuo baudimo praktikų iki bausmės patirčių*. Vilnius: Žara.
 226. Thomas, W.I. 1923. *The Unadjusted Girl*. Little, Brown, and Company.
 227. Thompson, M., Petrovic, M. 2009. Gendered Transitions Within-Person Changes in Employment, Family, and Illicit Drug Use. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 3(46), p. 377–408.
 228. Tsirigotis, K., Luczak, J. 2016. Emotional Intelligence of Women Who Experience Domestic Violence. In *Psychiatric Quarterly*, 87, p. 165–176.
 229. Umamaheswar, J. 2013. Gendered representations of parents behind bars: An analysis of newspaper reports. In *Punishment & Society*, 15(3), p. 274–303.
 230. Van Gundy, A., James, S. 2022. *The History, Evolution, and Current State of Female Offenders*. New York: Routledge.
 231. Vold, G. B. 1935. Five Hundred Delinquent Women. Review. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, 83(4), p. 551–553.
 232. Walkowitz, J. 1980. *Prostitution and Victorian Society*. Cambridge University Press, Cambridge.
 233. Wattanaporn, K. A., Holtfreter, K. 2014. The impact of feminist pathways research on gender-responsive policy and practice. In *Feminist Criminology*, 9, p. 191–207.
 234. Wells, R. 1994. America's delinquent daughters have nowhere to turn for help. *Corrections Compendium*, 19(11), p. 4–6.
 235. Wesely, J. K. 2006. Considering the Context of Women's Violence: Gender, Lived Experiences, and Cumulative Victimization. *Feminist Criminology*, 1(4), p. 303–328.
 236. Wesely, J. K., Dewey, S.C. 2018. Confronting Gendered Pathways to Incarceration. In *Social Justice*, 2018, 45(151), p. 57–82.
 237. West, C., Fenstermaker, S. 1995. Doing Difference. *Gender and Society*, 9(1), p. 8–37.
 238. Westmarland, N. 2001. The Quantitative/Qualitative Debate and Feminist Research: A Subjective View of Objectivity. *Forum: Qualitative Social Research*, 2(1), p. 1–13.

239. Whaley, A. 2001. Cultural Mistrust: An Important Psychological Construct for Diagnosis and Treatment of African Americans. *Professional Psychology Research and Practice*, 32(6), p. 555–562.
240. Widom, C. S. 1978. An empirical classification of female offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 5, p. 35–52.
241. Woodiwiss, J. 2017. Challenges for Feminist Research: Contested Stories, Dominant Narratives and Narrative Frameworks. *Feminist Narrative Research*, p. 13–37.
242. Woodiwiss, J.; Smith, K. 2017. Doing Feminist Narrative Research. In *Feminist Narrative Research*, p. 1–10.
243. Worrall, Anne. 1990. *Offending Women: Female Lawbreakers and the Criminal Justice System*. Routledge, p. 8–42.
244. Wozniak, K. H. 2014. American public opinion about prisons. In *Criminal Justice Review*, 39(3), p. 305–324.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. Moterų, kaltinamų nusikalstamomis veikomis, statistika 2004-2020 m.

VEIKOS	2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai			0	2	0	3	0	2	0	1	0	0
Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei tvarkai			0	2	0	4	1	4	0	1	2	3
Nusikaltimai žmogaus gyvybei, BK 129, 132 str.			43	376	33	410	28	347	22	315	31	329
Nusikaltimai žmogaus sveikatai, BK 135, 137-140 str.			201	2008	253	2528	209	2519	249	2476	246	2407
Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei			5	94	11	219	17	234	9	182	17	162
Nusikaltimai žmogaus laisvei, BK 146-148 str.			8	42	8	100	6	89	3	67	17	106
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, BK 150, 153 str.			0	187	1	341	2	283	3	232	1	226
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus garbei ir orumui, BK 154-155 str.			6	20	9	26	7	19	10	29	21	43
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai, BK 156, 157, 159, 161-164 str.			7	359	18	430	17	484	15	390	17	305
Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, BK 165, 167 str.			0	21	3	46	3	51	2	35	3	46
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, BK 170 str.			0	1	0	14	0	2	2	11	3	26
Nusikaltimai asmenų rinkimų teisėms ir LR Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir Savivaldybių Tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai, BK 172, 173 str.			1	8	1	1	0	0	3	3	1	7

VEIKOS	2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms, BK 176 str.			1	37	1	39	7	41	1	44	4	53
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, BK 178-184, 186, 187, 189 str.			1087	15669	1256	15678	1249	14092	1116	12458	1279	13111
Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei, BK 192 str. (iki 2007 - intelektinei ir pramoninei visuomenei)			10	73	7	80	7	72	8	48	4	51
Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui, BK 196, 198 str. (iki 2006 - nusikaltimai informatikai)			0	0	0	3	1	6	0	7	1	5
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai, BK 199, 201, 202, 204, 207-209 str.			248	901	291	1056	225	802	183	651	156	712
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai, BK 213-216, 219, 220, 222-224 str.			197	786	299	1383	268	1320	287	1525	389	1932
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai tarnybai ir viešiesiems interesams, BK 225-229 str.			26	125	22	156	33	414	53	446	60	434
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui			62	339	103	469	117	469	88	416	113	521
Nusikaltimai visuomenės saugumui			0	3	0	20	0	19	2	11	1	6
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis			9	300	7	311	6	289	6	227	6	279
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis			147	868	173	1045	155	1095	180	1177	214	1297
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai			1	21	2	34	0	27	2	32	1	43

VEIKOS	2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui			226	1676	241	1727	261	1885	274	1873	304	1872
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai			104	2092	125	2670	108	2836	123	2744	145	2757
Nusikaltimai valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklai			31	345	47	485	43	597	43	486	37	517
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai			65	515	75	448	90	595	40	387	36	280
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu			136	692	260	1477	220	1385	160	1253	196	1301
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei			13	50	16	58	13	60	7	49	17	83
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui			1	31	7	34	2	15	0	16	2	15
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai Krašto Apsaugos taisyklėms			0	113	1	61						
IŠ VISO:			2635	27756	3270	31356	3095	30053	2891	27592	3324	28929

VEIKOS	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai	0	2	0	9	1	8						
Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei tvarkai	0	3	1	4	0	1	0	1	1	5	1	9
Nusikaltimai žmogaus gyvybei, BK 129, 132 str.	24	315	37	320	25	279	22	237	26	222	24	234
Nusikaltimai žmogaus sveikatai, BK 135, 137-140 str.	228	2381	237	2486	217	2492	486	7758	623	9502	670	9355
Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei	9	189	15	344	21	358	37	1199	45	1138	62	1081
Nusikaltimai žmogaus laisvei, BK 146-148 str.	10	100	5	103	9	107	6	89	5	56	9	77

VEIKOS	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, BK 150, 153 str.	7	305	5	321	6	376	4	255	8	221	5	271
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus garbei ir orumui, BK 154-155 str.	13	31	29	59	18	57	31	78	27	107	12	150
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai, BK 156, 157, 159, 161-164 str.	13	202	64	346	37	520	39	574	27	535	32	424
Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, BK 165, 167 str.	3	39	7	76	9	88	9	86	20	90	4	52
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, BK 170 str.	2	12	4	22	18	106	8	70	2	44	3	48
Nusikaltimai asmenų rinkimų teisėms ir LR Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir Savivaldybių Tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai, BK 172, 173 str.	1	2	0	1	0	15	3	8	3	14	1	3
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms, BK 176 str.	8	72	6	55	5	45	7	56	2	39	6	42
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, BK 178-184, 186, 187, 189 str.	1299	13907	1427	13645	1473	13601	1374	12033	1433	11818	1608	11791
Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei, BK 192 str. (iki 2007 - intelektinei ir pramoninei visuomenei)	5	32	4	24	4	23	2	20	1	15	2	8
Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui, BK 196, 198 str. (iki 2006 - nusikaltimai informatikai)	2	19	1	9	1	15	4	23	4	44	7	47
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai, BK 199, 201, 202, 204, 207-209 str.	243	989	254	1080	229	1107	190	992	214	1070	209	1120
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai, BK 213-216, 219, 220, 222-224 str.	483	2173	554	2443	502	2173	445	1823	483	2308	555	2337

	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
VEIKOS	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai tarnybai ir viešiesiems interesams, BK 225-229 str.	47	479	97	589	88	661	106	863	137	1143	131	1216
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui	113	521	131	563	145	638	174	701	196	824	227	761
Nusikaltimai visuomenės saugumui	3	16	4	14	0	10	96	13				
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis	7	323	12	379	7	347	5	350	12	355	21	383
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis	204	1590	225	1817	156	1538	181	1580	204	1540	206	1881
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai	4	60	4	89	10	138	10	50	6	29	6	34
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui	285	1507	226	1200	169	984	221	1046	194	987	201	967
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai	127	2844	141	2846	174	2952	188	3362	227	3448	182	3179
Nusikaltimai valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklai	34	522	49	507	43	654	79	746	114	852	85	727
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai	25	265	38	438	18	326	26	307	30	431	19	360
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu	209	1320	324	1448	274	1288	233	1202	236	1199	196	1120
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei	14	98	21	156	49	141	29	154	19	97	7	93
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui	0	6	1	14	1	22	3	7	4	8	4	10
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai Krašto Apsaugos tarnybai												
IŠ VISO:	3422	30324	3923	31407	3709	31070	4018	35683	4303	38141	4495	37780

VEIKOS	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai												
Nusikaltimai Lietuvos valstybės												
nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir	0	4	1	3	1	5	0	4	0	2	0	6
konstitucinei tvarkai												
Nusikaltimai žmogaus gyvybei, BK 129, 132	19	174	21	183	31	224	14	122	11	110	22	115
str.												
Nusikaltimai žmogaus sveikatai, BK 135, 137-140 str.	682	9116	522	6769	751	8322	790	8057	810	7831	1008	8971
Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei	48	954	23	653	41	849	42	602	21	484	30	399
Nusikaltimai žmogaus laisvei, BK 146-148 str.	8	63	11	95	16	129	5	57	2	36	2	33
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, BK 150, 153 str.	6	255	3	204	7	289	7	231	6	214	4	178
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus garbei ir orumui, BK 154-155 str.	10	84	7	8	5	10	12	36	10	33	9	29
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai, BK 156, 157, 159, 161-164 str.	15	211	15	150	34	286	24	140	27	101	14	100
Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, BK 165, 167 str.	8	50	5	50	8	75	1	62	3	65	5	94
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, BK 170 str.	4	37	1	15	3	15	0	17	1	11	2	16
Nusikaltimai asmenų rinkimų teisėms ir LR Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir Savivaldybių Tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai, BK 172, 173 str.	2	20	3	10	6	15	0	0	6	12	2	2
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms, BK 176 str.	3	30	1	22	1	23	3	16	2	27	0	24
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turiniams interesams, BK 178-184, 186, 187, 189 str.	906	8659	727	6272	936	7581	572	5438	580	5015	507	4991

VEIKOS	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei, BK 192 str. (iki 2007 - intelektinei ir pramoninei visuomenei)	2	13	2	3	2	11	0	6	0	7	1	5
Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui, BK 196, 198 str. (iki 2006 - nusikaltimai informatikai)	4	56	18	57	9	46	5	35	9	41	2	18
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai, BK 199, 201, 202, 204, 207-209 str.	150	893	101	655	90	819	63	676	75	656	68	631
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai, BK 213-216, 219, 220, 222-224 str.	436	1944	292	1486	337	1606	181	995	180	1052	243	1193
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai tarnybai ir viešiesiems interesams, BK 225-229 str.	83	1029	64	568	55	581	77	402	60	341	47	284
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui	207	716	148	467	177	560	129	635	155	649	148	682
Nusikaltimai visuomenės saugumui												
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis	24	521	31	752	16	495	12	350	15	298	12	383
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis	170	1804	167	1527	243	2442	193	2344	217	2495	181	2211
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai	5	20	3	22	5	30	1	15	1	16	6	35
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui	218	1001	118	633	363	4378	396	4787	470	4812	580	5161
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai	169	2827	103	1735	150	2173	132	1663	101	1628	87	1470
Nusikaltimai valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklai	78	662	53	364	63	478	42	317	22	205	16	188

	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
VEIKOS	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso	Moterų	Iš viso
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai	23	299	19	213	14	167	9	115	4	93	5	85
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu	175	1009	171	871	155	993	105	656	91	643	84	657
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei	16	125	24	108	23	138	11	134	15	114	21	207
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui	5	20	0	2	1	6	0	1	0	10	1	6
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai Krašto Apsaugos tarnybai												
IŠ VISO:	3476	32596	2654	23897	3543	32746	2826	27913	2894	27001	3107	28174

2 PRIEDAS. Pusiaus struktūruoto interviu gairės

Aš, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo instituto Kriminologijos katedros doktorantė Rimantė Gaičevskytė-Savickė, rašau disertaciją apie moterų nusikaltimus ir nusikaltusių moterų įvaizdį medijose. Jūsų asmeninė istorija ir patirtys būtų labai vertingos atliekamam tyrimui. Vadovaujantis tyrimo etika, užtikrinu Jūsų pateiktos informacijos konfidencialumą. Interviu metu gauta informacija bus analizuojama apibendrintai, neatskleidžiant Jūsų tapatybės. Interviu atliekamas savanoriškai, turite teisę bet kada jį nutraukti.

Papasakokite, kaip atrodo Jūsų diena čia, Panevėžio kalėjime. Ar dienotvarkė skiriasi priklausomai nuo metų laiko? O kaip atrodydavo įprasta diena laisvėje? Ko būdama čia labiausiai pasigendate kasdieninėje rutinoje?

1. Papasakokite apie savo vaikystę.

Kada ir kur gimėte? Kur augote? Kaip atrodė Jūsų šeima, kai buvote vaikas? Kiek asmenų joje buvo? Kur gyvenote? Kaip sutarėte su tėvais? Ar turėjote kitų artimų giminaičių? Kaip tarpusavyje sugyveno tėvai? Kokius paskatinimus ir/ar bausmes prisimenate iš vaikystės? Už ką buvote skatinama ir/ar baudžiama? Kada pirmą kartą teko paragauti alkoholio ar parūkyti? Kaip apibūdintumėte laimingiausią vaikystės dieną? Didžiausia vaikystės svajonė? Ar mėgote mokyklą? Kodėl? Kaip sekėsi mokslai? Kokios popamokinės veiklos labiausiai patiko? (sportas, žaidimai, išvykos su tėvais, etc. Kokių atsakomybių turėjote tėvų namuose (pvz., pagaminti maisto, susitvarkyti namus, pasirūpinti jaunesniais šeimos nariais, etc.)? Ką dirbo Jūsų tėvai? Kas buvo pagrindinis šeimos maitintojas (-a)? Kaip apibūdintumėte šeimos finansinę padėtį?

2. Kokia Jūsų profesija, ką dirbate?

Ką dirbate? Kas paskatino tokį profesijos pasirinkimą? (tėvai, draugai, mokytojai, etc.)

Kokius darbus yra tekę dirbti? Kaip dažnai keisdavote darbovietes? Kokį darbą dirbdama jautėtės labiausiai įvertinta? Kuris darbas patiko labiausiai? Kodėl? Ar pasitaikydavo laikotarpiai, kai dėl kokių nors priežasčių nedirbote? Kiek laiko trukdavo toks periodas? Ar tuo metu naudojotės valstybės ir/ar nevyriausybių

organizacijų skiriama parama (nedarbo ar kitokio pobūdžio išmokos, maisto produktai, etc.)?

3. Ar galėtumėte papasakoti apie savo šeimą?

Jeį sukūrė šeimą: kokio amžiaus būdama, ar susilaukėte vaikų? Ar galėtumėte apibūdinti savo partnerį ir santykius su juo? *Jeigu ne:* dėl kokių priežasčių: nenorėjo, nesiryto, nesutiko tinkamo partnerio? Ar galėtumėte papasakoti apie romantinius santykius, kuriuose yra tekę būti? Jeigu reiktų nutapyti svajonių partnerio (-ės) portretą, koks jis būtų? Kokios žmogiškosios savybės Jums yra svarbios užmezgant romantinį ryšį? Kokio amžiaus būdama pradėjote lytinius santykius? Ar turite vaiką (-ų)? *Jeigu turi:* kur jie yra šiuo metu? Kaip dažnai pavyksta pasimatyti? Kaip save apibūdintumėte kaip mamą? Kaip save mamos vaidmeny apibūdintumėte, jeigu šiandien būtumėte ne įkalinimo įstaigoje? Ką vaikui (-ams) papasakojote apie patekimą į įkalinimo įstaigą?

4. Kokios aplinkybės nulėmė, kad šiandien esate čia, Panevėžio kalėjime?

Kaip į Jūsų poelgį reagavo artimieji (tėvai, draugai, kiti žmonės, kurių nuomonė yra svarbi)? Kaip galvojate, ar jeigu analogiškoje situacijoje atsidurtų ne moteris, o vyras, ar jo poelgį visuomenė vertintų taip pat? Ar kada nors esate turėjusi priklausomybių? (alkoholis, narkotikai, lošimas, etc.) *Jeigu taip:* Kaip manote, ar tai galėjo turėti įtakos nusikalstamam elgesiui? Ar jau esate suplanavusi, ką veiksate atlikusi laisvės atėmimo bausmę? Kokį žmogų išėjusi į laisvę norėtumėte pamatyti pirmiausia? Kokie jausmai apima pagalvojus apie dieną, kai išeisite laisvėn?

3 PRIEDAS. Kokybinei analizei atrinktos publikacijos

	Publikacijos antraštė	Data
1	Dėl tariamo nėštumo išreikalauti pinigai moterį atvedė į teisiamųjų suolą	2020 m. lapkričio 6 d.
2	Sugyventiniui galvą praskėlusį moteris privalės keisti savo smurtinį elgesį	2020 m. spalio 2 d.
3	Miltais ir kiaušiniais kolegą mašiną darsiusi policininkė sulaukė bausmės: teigė norėjusi iškrėsti pokštą	2020 m. rugsėjo 4 d.
4	Keturių vaikų mamos nužudymo tragedija palietė dvi šeimas: įtariamoji – taip pat nepilnamečių mama	2020 m. rugpjūčio 20 d.
5	Sugyventinį vienu dūriu nužudžiusi moteris: norėjau tik pagąsdinti	2020 m. liepos 24 d.
6	Klaipėdoje girtą kūdikį pagimdžiusi moteris švelnesnės bausmės nesulaukė	2020 m. birželio 25 d.
7	Po metų tylos – šokiruojantis itin žiauriu nužudymu kaltinamos vilnietės prisipažinimas: norėjau viską ištrinti iš atminties	2020 m. birželio 17 d.
8	Apeliacinis teismas pakeitė bausmę psichotropinius vaistus vaikams davusiai mamai	2020 m. birželio 4 d.
9	Kupiškyje neįtikėtinai žiaurus motinos poelgis: 1,5 metų vaiką laikė vieną užrakintame bute	2020 m. gegužės 26 d.
10	Šiaulietė pripažinta kalta dėl smurto prieš savo vaikus	2020 m. vasario 28 d.
11	Mažo berniuko drama: pamotė jį spardė, kuprinę daužė galvą, pagriebusi už kaklo tapė po kambarį	2020 m. sausio 15 d.
12	Klaipėdoje rastos negyvos mergytės tyrimas: palūžusi mergytės motina papasakojo apie nužudymą sugyventiniai suimti	2019 m. gruodžio 10 d.
13	Atvertus Kaune sudegusių vaikų bylą – kraupios detalės apie motinos elgesį	2019 m. gegužės 17 d.
14	Moteris buvo nuteista už fizinį ir emocinį smurtą prieš mažametį sūnų	2019 m. gegužės 7 d.
15	Šauliuose sulaikyta prakeiksmą už pinigus „naikinusį“ čigonė, jos aukos naivumas stulbinantis	2019 m. sausio 24 d.

	Publikacijos antraštė	Data
16	Jokio gailesčio: gyvenimą pragaru pavertusi sąvadautoja turės pamiršti sūnų	2016 m. gruodžio 27 d.
17	Šulinyje vaiką skandinusią šakiškę į teismą atvedsino tik policija	2016 m. gruodžio 13 d.
18	Daugybę metų smurtą kentusi moteris nebeišlaikė: klaida, sugriovusi gyvenimą	2016 m. gruodžio 4 d.
19	Sugyventinį nužudžiusi alytiškė apsigyveno nakvynės namuose: nesuprantu, kodėl kenčiau smurtą	2016 m. lapkričio 8 d.
20	Itin žiauriu savo sūnelio nužudymu įtariama kaunietė veržiasi į laisvę	2016 m. lapkričio 8 d.
21	Prie „Viagros“ – net eilės: kaip trys vilnietės padėjo vyrams daryti tikrus stebuklus	2016 m. spalio 10 d.
22	Mergužėlės nuotyčiai Palangoje: po grumtynių – smūgis pareigūnui į veidą	2016 m. rugpjūčio 11 d.
23	Sąžinės nerasta: 6 metus melavo, kad sugyventinis užsienyje, nors žinojo, kad jis užkastas kieme	2016 m. rugpjūčio 1 d.
24	Su narkotikais įkliuvusi SOS vaikų kaimo savanorė gavo įspūdingą baudą	2016 m. liepos 21 d.
25	Baisi mirtis, kurios nelinkėtų net priešams: tegul žudikai visą gyvenimą sapnuoja košmarus	2016 m. birželio 8 d.
26	Jonavoje radę negyvą mergytę pareigūnai narplioja nužudymą, moters artimieji šokiruoti	2016 m. kovo 25 d.
27	Po išteisinimo tiesmukas verdiktas: moteris iš anksto planavo nužudyti gimusį vaikelį	2016 m. kovo 24 d.
28	Draugei surengė egzekuciją už „Facebook“ išlietas nuoskaudas	2016 m. kovo 14 d.
29	Pakruojo r., namuose, rastas negyvas naujagimis - gimdyvė jam nuplovė kojytę kojytė nerasta	2016 m. kovo 10 d.
30	Pagaliau įvykdė teisingumą: Vilniaus centre abiturientę suluošinusi virėja laisvėje negyvens	2015 m. gruodžio 23 d.
31	Naujagimį pasmaugusi jauna motina: sunkiai, bet kuriu gyvenimą iš naujo	2015 m. gruodžio 16 d.
32	Žemiau nėra kur kristi: motina gynė sugyventinį, o ne jo išžagintą dukrą	2015 m. lapkričio 2 d.
33	Kaip būrėja Veronika tiesino kuprą ir varė moteryje gyvenantį velnią	2015 m. spalio 28 d.
34	Dėl kyšio įkliuvusi policijos gražuolė net apsiverkė: man jau gana!	2015 m. birželio 25 d.
35	„Kelių gaidžių“ karaliene tapti pretenduoja už prostituciją bausta masažo salono savininkė	2015 m. birželio 22 d.

	Publikacijos antraštė	Data
36	Garsioji aferistė D. Mažutė vėl suklupo: apsimetė Vita ir siūlė neįmanomus dalykus	2015 m. kovo 18 d.
37	Gėrimų parduotuvės pardavėja ne tik vogė, bet ir šoko su pirkėjais	2015 m. kovo 9 d.
38	Įvaikinto dvimečio berniuko drama: Vilniuje motina, įtariama, jį daužė be gailesčio	2015 m. sausio 26 d.
39	Sukūrė graudžią istoriją apie sergantį vaiką: išsisukti nepavyko	2015 m. sausio 22 d.
40	Lietuvos provincijos paslaptys: nekaltybę 14-mečiui atėmė bendraklasio motina	2015 m. sausio 11 d.
41	Monstrės iš Žemaitijos drama: sužalotą 3 mėn. kūdikį paliko numirti miške po lapais	2014 m. gruodžio 17 d.
42	Protu nesuvokiamas žiaurumas: motina nužudytą kūdikį parą išlaikė po vonia	2014 m. gruodžio 15 d.
43	Moteris, kurią vadina garsiausia Lietuvos aferiste: neminėk Dievo vardo be reikalo	2014 m. lapkričio 4 d.
44	Degalinės tualetė kūdikį pagimdžiusi ir palikusi druskininkietė siunčiama už grotų	2014 m. rugsėjo 26 d.
45	„Vilniaus pilietė“ pretenduoja tapti žiopliausia nusikaltėle: kvailiau nebūna	2014 m. liepos 16 d.
46	Kaip vilnietė Vanda iš meilužės pagrobė ir įkalino savo vyrą: aš jo noriu!	2014 m. liepos 15 d.
47	Brangi alytiškės nesėkmė: kontrabandinės cigaretės bandė parduoti pareigūnui	2014 m. liepos 15 d.
48	Smūgis Vilniaus čigonų vadui: žmona ilgam siunčiama į pataisos namus	2014 m. liepos 14 d.
49	Dar neregėtą aferą sumąščiusi vilnietė eis prižiūrėti senelių	2014 m. liepos 5 d.
50	Mylimą Švarcą nudūrusi vilnietė kaltę išpirks per 9 metus	2014 m. birželio 25 d.
51	Moterų konfliktas kalėjime: įskaudinta kalinė norėjo išdurti akis	2014 m. birželio 25 d.
52	Jokio pasigailėjimo: motina siaubūnė 3 m. siunčiama už grotų	2014 m. birželio 20 d.
53	Dėl draugystės su vedusiu kaliniu šiaulietė pametė galvą: lemtinga pažintis internete	2014 m. birželio 12 d.
54	Radžio motina – nepataisoma: narkomanai nutarė netylėti	2014 m. birželio 9 d.
55	Neįtikėtina Veronikos gudrybė: Vilniaus policijai teko gerokai paplušėti keikė ir puolė fotografą	2014 m. birželio 4 d.
56	Paskelbtas nuosprendis, pakeisiantis Šiaulių kanibalių gyvenimą	2014 m. gegužės 26 d.

	Publikacijos antraštė	Data
57	Savo kiemo šiukšlyne kūdikio palaikus slėpė skurdo prislegta pora	2014 m. balandžio 6 d.
58	Kaip garsaus Vilniaus milijonieriaus dukros alga prieš gimdymą išaugo 10 kartų i	2014 m. kovo 26 d.
59	Dviejų merginų gudrybė: viena Vilniaus kazino vogė žetonus, kita – juos išgrynindavo	2014 m. kovo 24 d.
60	Baisi šaltakraujiško nužudymo byla baigta: teisėjai patikėjo moterimi, o ne jos vyru	2014 m. kovo 7 d.
61	Kaip „maža ir lieknutė“ girta dama auklėjo policininkus: priblokšti net visko matę	2014 m. kovo 4 d.
62	Daugiavaikės motinos kerštas: dėl žiauriai sumuštos moters gyvybės kovojo medikai išgarsėjo per lesbiečių konfliktą	2014 m. vasario 13 d.
63	Kūdikį išmetusios prostitutės gyvenimas - košmaras, prasidėjęs nuo vaikystės	2014 m. sausio 19 d.
64	Negyvą mergytę radę žmonės: neįgalios moters nėštumą pastebėjo kaimynas, globėja - ne	2014 m. sausio 10 d.
65	Sugyventinį malkinėje užkasusi suvalkietė: ne aš, o mano meilužis turi būti kalėjime	2013 m. gruodžio 31 d.
66	Šaltakraujiškas sutuoktinių planas: paimti kreditus, o paskui – žudyti surakintą merginą paskandino ežere	2013 m. gruodžio 17 d.
67	Sugyventinį ir jo katiną nužudžiusi moteris juos apklojo ir išėjo toliau girtauti	2013 m. gruodžio 16 d.
68	Ką tik gimusio sūnelio nužudymu kaltinama alytiškė teisme ėmė lieti ašaras	2013 m. lapkričio 20 d.
69	Vilnietė butą pavertė kačių siaubo namais: gyvūnus marino badu, o nugaišusius siuntė „į rojų“	2013 m. spalio 23 d.
70	Vilnietė nesididžiuoja savo darbu: tapau prostitute, nes mano vaikams reikia valgyti	2013 m. rugsėjo 26 d.
71	Šeimos tragedija: akimirka, pakeitusi už kūdikį kovojusios jaunos moters gyvenimą	2013 m. rugsėjo 3 d.
72	Smurtaujančią sutuoktinį moteris nužudė per savo gimtadienį	2013 m. vasario 14 d.
73	Jau 22 kartą nuteista vagilė: jūs mane ne sodinkite už grotų, o gydykite	2013 m. sausio 30 d.
74	Naujagimių dvynukų nužudymu apkaltinta V.Filiponenko: noriu būti gera mama	2012 m. lapkričio 15 d.
75	Legendinė prostitučių sąvadautoja įkliuvo pakeitusi išvaizdą	2012 m. gegužės 11 d.
76	Už dviejų senolių nužudymą kaunietė kalės 19 metų	2012 m. gegužės 11 d.

	Publikacijos antraštė	Data
77	Daugiškė, lovoje su kita užtikta vyrą auklėjusi kirviu, savo kaltę išpirks šluota	2012 m. balandžio 28 d.
78	Vos mėnesio dukrą užmušusi motina: mušiau, nes mergaitė verkdamo	2011 m. spalio 4 d.
79	Teismas pasigailėjo Čiobiškio vaikų pinigų pasisavinusios buhalterės	2011 m. rugpjūčio 31 d.
80	Mažylius girta 19-metė motina naktį paliko autobusų stotelėje	2011 m. rugpjūčio 18 d.
81	Į komisariatą vežama girta moteris išsituštino policijos automobilyje	2011 m. liepos 14 d.
82	Už daržę užkastą kūdikį – nelaisvė	2011 m. balandžio 28 d.
83	Alytiškė irstančius naujagimio palaikus išmetė į šiukšlių konteinerį	2011 m. vasario 21 d.
84	Kalinį į laisvę paleisti žadėjusi advokatė sės į areštinę	2010 m. liepos 15 d.
85	Teisme - girtaujančios motinos byla	2010 m. birželio 8 d.
86	Kūdikius srutose nuskandinusi moteris nuteista lygtinai	2010 m. kovo 15 d.
87	Motinos sumuštas mažametis atsidūrė Šakių ligoninėje	2010 m. vasario 19 d.
88	Striptizo šokėja savo kūdikį paliko naktiniame klube	2010 m. sausio 19 d.
89	Bus teisiama penkiametį sūnų badu numarinusi motina	2009 m. lapkričio 6 d.
90	Motina vaikus iškeitė į sugyventinį, priekabiavusį prie jos mažylių	2009 m. rugpjūčio 26 d.
91	50 litų kyšis - už galimybę atsiimti vaiką	2009 m. liepos 16 d.
92	Sūnaus išduotą motiną gina prokuroras	2009 m. birželio 22 d.
93	Šiaulietė aferistė tapo plėšike	2009 m. birželio 11 d.
94	Kelmėje motina, įtariama, maišelyje uždusino ką tik gimusį kūdikį	2008 m. gruodžio 10 d.
95	Telšiuose motina pasmaugė 3 metų dukrą	2008 m. lapkričio 14 d.
96	Žiauriai motiną nukankinusi duktė kalės 16 metų	2008 m. spalio 23 d.
97	Geraširdžiai kauniečiai aukodavo aferistei narkotikų dozei	2008 m. rugpjūčio 14 d.
98	Išsekę ir sumušti 1 ir 3 metų berniukai atsidūrė ligoninėje	2008 m. birželio 17 d.

	Publikacijos antraštė	Data
99	Nubausta moteris, kuri būdama neblaivi nepastebėjo, kaip nuskendo jos dukra	2008 m. kovo 19 d.
100	A.Jonaitienė gyvenimą praleis kalėjime	2008 m. vasario 29 d.
101	Nusigėrė be priežiūros per naktį paliktas trimetis	2007 m. gruodžio 3 d.
102	Nuo dukros smūgių neįgaliam tėvui trūko kepenys	2007 m. spalio 24 d.
103	Rokiškio r. motina sumušė vaiką	2007 m. spalio 11 d.
104	Apie tragediją – be kaltinamosios	2007 m. spalio 6 d.
105	Išgertuvėms trukdžiusį vaiką - valstybei	2007 m. rugpjūčio 24 d.
106	Už žiaurų nužudymą moteris nuteista kalėti 14 metų	2007 m. kovo 7 d.
107	Savo motiną pasmerkė nežmoniškoms kančioms	2007 m. sausio 19 d.
108	Buvusi karatistė suimta dėl pensininkės nužudymo	2006 m. gruodžio 12 d.
109	Vilniaus mokykloje bendraklasė sužalojo 15-metę	2006 m. lapkričio 21 d.
110	Vienuoliktokė užsimojo skriestuvu prieš aštuntokę	2006 m. lapkričio 18 d.
111	Kauno r. paliktas dviejų mėnesių kūdikis	2006 m. lapkričio 14 d.
112	Moteris už vyro nužudymą teisiama po 9 metų	2006 m. spalio 18 d.
113	Motinos paliktus vaikus vadavo ugniagesiai	2006 m. rugsėjo 6 d.
114	Į Šiaulių kūdikių namus atvežtos 2 nuolat pametamos mažylės	2006 m. kovo 20 d.
115	Išgėrusi kaimietė degindavo sodybas	2003 m. birželio 16 d.
116	Dėl 10 litų kilęs barnis virto šeimos tragedija	2003 m. gegužės 17 d.
117	Po sutuoktinio priekaištų - mirtini dūriai peiliu	2003 m. kovo 6 d.
118	Asocialios motinos auka - bejėgis kūdikis	2002 m. gruodžio 4 d.
119	Ketinusi savo sūnų iškepti moteris kelias už grotų	2002 m. lapkričio 21 d.
120	Motina su dukra badėsi ir šakute, ir peiliu	2002 m. liepos 17 d.

	Publikacijos antraštė	Data
121	Penkių vaikų motina kaltinama nužudžiusi kūdikį	2002 m. birželio 27 d.
122	Sūnų kankinusiai motinai gresia ilgi metai už grotų	2002 m. gegužės 29 d.
123	Išgėrusi moteris dėl alaus nužudė sutuoktinį	2002 m. balandžio 17 d.
124	Savo kūdikį pražudžiusi devyniolikmetė liko laisvėje	2002 m. sausio 25 d.
125	Šiaulietė savo sūnų bandė nuraminti degtine	2002 m. sausio 3 d.
126	Neprižiūrėtas mažametis mirtinai sušalo	2001 m. kovo 9 d.
127	Tėvų palikti vaikai - mirtino šalčio glėbyje	2001 m. kovo 3 d.
128	Už neištikimybę - mirtinas smūgis į galvą	2000 m. liepos 31 d.

SUMMARY

Theories explaining crime and victimization have long been limited to the male species. Meanwhile, women's experiences of the criminal justice system have been superficially explored or ignored. Women's unique roles - the female victim, the female offender - have been poorly analysed or interpreted in a simplistic and stereotypical way (Chesney-Lind and Morash, 2013).

Conventional scholarly attention to women's criminal behaviour has been limited to the following contexts: (1) comparisons of female and male crime rates, with the traditional conclusion that women commit far less crime than men; (2) studies of prostitution as a phenomenon; and (3) studies of the sinful lives of violent women, with the key insights being that *normal* women are passive and therefore likely to have a disorder when accused of a violent offence (Curran and Ranzetti, 2001). It can be noted that the label of *abnormality* has been very common in the analysis of women's criminal behaviour almost throughout the 20th century.

The situation began to change in the 1960s and 1970s when the second wave of the feminist movement inspired the emergence of feminist criminology as a counterweight to the then-masculine prism of crime research. Feminist perspectives turned to issues of race, ethnicity and gender (Chesney-Lind, 2006). In this context, feminist criminology became interested in the stories of women entering the criminal justice system: *Who are they? Why do they commit a crime? How is a female offender different from a male offender? What are the needs of women in the criminal justice system?* There is also an increased focus on the woman victim.

One of the criticisms of traditional criminology is its inability to identify and define the complex role of women in society. It is the feminist movement that has helped to shape the guidelines for how we understand women and their relationship to crime (Mallicoat, 2019). The methods used to investigate women's crime are also new: the feminist perspective favours qualitative research, which does not seek to discover *objective truth*, but rather to enable the discovery of the subjects' values, emotional states and life histories that lead to victimisation and criminal experiences (Reinharz, 1992). Meanwhile, quantitative research methods have been criticised as incapable of reflecting the reality of women's lives, and it has even been suggested that quantitative approaches should be discarded as contrary to a feminist approach. However, it was eventually agreed that only a combination of quantitative and qualitative methods would lead to successful multidimensional problem identification (Westmarland, 2001).

Why have women's crimes long been neglected by scholars? One of the most common arguments in the literature is that the number of women's crimes have been too low and that the crimes themselves are small and insignificant (Russell, 2013). However, feminist criminologists also see other possible reasons, such as the dominance of male researchers and the patriarchal imposition of biological sex in traditional criminological discourse, as well as the perpetuation of gender stereotypes (West, Fenstermaker, 1995; Mallicoat, 2019). Another reason often heard for the elimination of women from the field of criminology is that the theories that explain male criminal behaviour are also suitable for understanding and explaining women's crimes. However, feminist scholars have shown that both men's and women's crimes, and the causes or motives behind them, are very different, and therefore theories developed by men and applied to men do not reveal the fundamental aspects that push women to commit crime (Daly, 1989; Wattanaporn and Holtfreter, 2014).

Twentieth-century feminist criminology has challenged the masculine nature of theories of crime, deviance and social control, pointing out that criminological theory and research either fails to reflect women's experiences, or they are distorted and stereotyped (Daly, Chesney-Lind, 1988; Belknap, 2001; Heidensohn, 2012). Prior to the pioneering feminist work on sexual assault, sexual harassment and violence against women, these forms of gender-based violence were ignored and trivialised (Chesney-Lind, 2006). Feminist activists and scholars were the first to draw attention to the silent role of violence in women's lives (Rush, 1980; Russell, 1986; Scully, 1990). In retrospect, the identification of the types and dimensions of women's victimisation has had a significant impact on public policy and is arguably one of the most important achievements of feminist criminology and feminists concerned with gender, criminal behaviour and justice (Chesney-Lind, 2006).

In the last two decades of the last century, there has been significant research on the lives of girls and women, covering a range of criminal experiences. There has been a trend that girls may also be prone to gang involvement under certain circumstances, although for a long time gang research has focused exclusively on boys or young men (Moore, 1991; Chesney-Lind and Hagedorn, 1999). The impact of sexual and physical violence on criminal behaviour has been revealed (Chesney-Lind, Rodriguez, 1983; Daly, 1992; Arnold, 1995), and attention has been paid to gender and race as determinants of the unique scenarios of involvement in crime, particularly in communities with drug circulation and a high proportion of incarceration experiences (Bourgois, Dunlap, 1993; Joe, 1995; Richie, 1996). Research conducted during this period highlighted the range and diversity of

women's offences, challenging the notion that women are only involved in prostitution or shoplifting: women's footprints can be found in all categories of crime, including homicide and violence (Heidensohn, 2012).

In the last two decades, feminist criminology has focused on the experiences of women criminals, highlighting their complex life stories (Pollack, 2005; Simpson, Dugan, & Yahner, 2008; Salisbury & Van Voorgis, 2009; Comack, 2018), the importance of motherhood and maternal identity during incarceration (Ferraro, Moe, 2006; Barnes, Stringer, 2014), the specific challenges of incarceration (Carlen, Worrall, 2004; Wesely, Dewey, 2018), the struggles of dealing with addictions (Fazel, Bains, Doll, 2006; Mir, J. , Kastner, S., Priebe, S., et al, 2015, Smith, 2017), the consequences of poor education, the prospect of facing poverty upon release, and the difficulties of reentering **into** the community and rebuilding relationships with children, family and friends (Covington, 2002; Ferraro, Moe, 2003; Pollack, 2009; Mciver, 2020).

So why do women offend? The search for potential answers to this complex question has been aided by a life-course criminology-inspired perspective on women's life trajectories, which reveals the unique experiences of women that lead to their involvement in criminal offending. This perspective highlights the need to explore women's stories, focusing on childhood experiences and the challenges faced in adulthood, as well as to trace the scenarios that lead to re-offending (Gavazzi, et al, 2006). Research has shown that women's experiences leading to criminal behaviour are fundamentally different from those of men (Belknap, 2007). In-depth qualitative research has provided valuable insights into the factors that lead girls and women to engage in criminal activities. These studies have consistently revealed common features of the life histories of female offenders, highlighting experiences of physical and sexual abuse, poverty and substance or alcohol abuse (Holsinger, 2005; Reisig, Holtfreter, & Morash, 2006). Such findings underline the importance of a holistic understanding of women's criminal behaviour, taking into account the interaction of socio-economic, familial and individual factors.

Although women's crime received due scholarly attention only half a century ago, the media realised the potential of this topic much earlier (Jewkes, 2015). As women are less likely to commit crimes than men, their criminal acts receive much more media attention (Estrada et al., 2016). By committing a crime, a woman is also attacking the notion of femininity, as well as stereotypes associated with women's behaviour, which are still prevalent even in modern societies. And readers, listeners and viewers enjoy the media's quick, juicy, crime-flavoured production. However, behind the

noble mission of informing the public, there is also a commercial interest of the media to generate as much audience attention as possible (Birkbeck, 2014; Dobrynin et al, 2014). And to achieve this goal, when the opportunity arises - and women's crime is one of them - all available means are used: the loudest headlines, the most detailed texts or plots, revealing as many details as possible about the woman who committed the crime, the longest possible retelling of the story (Jewkes, 2015). The forced heroine of such stories has to come to terms with guilt, punishment and public condemnation.

A number of studies have analysed how women criminals are represented in the media, how they are stigmatised and stereotyped, and what role ethnicity plays (Barnett, 2006; Eastaale et al., 2015; Collins, 2017; Sandman, 2022). Unfortunately, I was unable to find research on how women offenders view or react to their stories published in the media – this aspect of the topic is still awaiting for research. However, in the context of this thesis, the information obtained allows us to suggest that the disclosure of a story - especially when revealing difficult experiences and aspects of life - is seen as an additional punishment, affecting not only the woman who has committed the crime, but also her family or loved ones. Such publicity also has a negative impact on the reintegration process after the completion of the sentence.

Novelty, distinctiveness, and scientific significance

Although women's crime is gradually becoming a topic of interest for scholars, this topic still lacks comprehensive research in Lithuania. The situation and needs of women prisoners were analysed in 2005 as part of an international project on *women's imprisonment*. Trends in women's crime are briefly reviewed in the research study *Registered and Latent Crime in Lithuania: Trends, Comparative Aspects and Environmental Factors* (Sakalauskas et al., 2011). Concepts explaining crime through the prism of socio-cultural gender have been summarised by I. Michailovič (2014), who described the peculiarities of women's criminal behaviour in an article based on official statistics and Lithuanian case law. In 2016, researchers at the Institute of Law conducted a complex study on prison conditions and social integration of prisoners, a proportion of the respondents being women serving a prison sentence. However, it should be noted that - as the authors of the study themselves point out - the questionnaire was adapted for female respondents only by changing the feminine gender in the questions (Sakalauskas et al., 2020, p. 39). The most comprehensive, women-oriented research conducted in 2021 by researchers from the Institute of Law of the Lithuanian Centre of Social Sciences was compiled in the monograph "Women in the Lithuanian Criminal Justice System: from Punishment Practices to Punishment Experiences", which not only presents the general trends in punishment of

women, but also analyses the punishment experiences of women (Tereškinas et al., 2021). However, the authors of the monograph did not analyse women's stories or the reasons that led them to commit crime, given the different objectives of the study.

Similar trends can be observed at the regional level: while in Western Europe, Scandinavia, the United States or Australia, women's crime has been a popular topic of research and scholarship for decades, in Eastern and Central Europe the field is still lacking in research. In Latvia, women have been classified as perpetrators of sexual crimes (Kipane, 2014), and the role of women has been mentioned episodically in a study of murders in Estonia (Ahven, Tamm, 2024). In Poland, more attention is paid to the personality, motives, perpetrator-victim relationships and punishment trends of women who take their own lives (Majchrzyk, 2009), and crime statistics and general trends are reviewed (Brzezińska, 2021). In Ukraine, research has been conducted on women's crime and criminal behaviour (Havlovska, Dzyurbel, 2023). It is important to note that there is a language barrier when searching for information: it is possible to find sources analysing women's crime, but some of them are difficult to evaluate because the texts are published in national languages.

As already mentioned, there has been no research analysing women's life stories or the factors that led them to prison. This study is the first in Lithuania to apply the methodological principles of life course criminology to the analysis of the life trajectories of women in prison. The analysis of the factors and motives behind women's criminal behaviour is not only important for understanding why women commit crime, but also for developing effective prevention programmes and integration strategies that are tailored to the needs and experiences of specific women.

Aim and objectives of the thesis

The aim of this dissertation is to identify the life experiences of women serving prison sentences and how they are represented in the media.

In order to achieve this goal, the following **objectives** are set:

- To analyse the changes in the perception of deviant behaviour of women in the criminological literature,
- to review the research on women's criminal behaviour,
- to investigate the life experiences of women in prison,
- to identify the image of women criminals portrayed in the Lithuanian media.

The research

Various methods were used to achieve the stated aim and the tasks that followed it. In order to assess the historical and social context of the evaluation of women's crimes, the scientific literature revealing the research and evaluation of women's crimes was reviewed.

The dissertation is **structured** in two main parts: a theoretical part, which reviews theories and research explaining and analysing women's crimes, and an empirical part, which consists of two studies - interviews with women serving prison sentences and media analysis.

In order to hear the stories of women's lives, a qualitative research method was chosen - semi-structured interviews. The information obtained from the interviews and the way the interviewees describe and explain their behaviour enables us to understand the causes of criminal behaviour, the social context, and the trajectories of the life course that lead to crime (Mullins, Wright, 2003; Belknap, 2007; Giordano, 2010). The formulation of the qualitative research instrument, a semi-structured interview outline, was formed using the methodological approaches and guidelines of researchers from the feminist strand of criminology (Oakley, 1981, 1998; Stanley and Wise, 1990; Daly, 1992; Eaton, 1993; Woodiwiss, 2017).

The study, which took place between July and September 2023, involved 25 women serving prison sentences in Panevėžys Women's Prison. The semi-structured interview guideline consisted of 4 thematic blocks of questions, which aimed to learn about the women's childhood and family, daily life habits, professional life and to identify the circumstances that led to their entry into the prison (see Appendix 2). The duration of the interviews ranged from 42 minutes to 2 hours. The average length of the interviews was 1 hour 22 minutes. Three interviews were conducted in Russian (or bilingually) and transcribed into Lithuanian. The sample consisted of women imprisoned for the following crimes: drug use and distribution (15), theft and fraud (4), murder (4), bodily injury (2).

Daly's life trajectories model has been widely used in both quantitative and qualitative research (Simpson et al., 2008; Salisbury, Van Voorhis, 2009; Joosen et al., 2016; Broidy et al., 2018), but while the basic idea of the classification has remained unchanged, the trajectory categories have often been adapted or modified. Nevertheless, several dominant trajectories can be discerned in the modifications (Brennan et al., 2012), which were chosen for this study:

1. *Ordinary woman or accidental offender*. This typology, often found in studies of female crime, is characterised by a relative absence of risk

- factors, later involvement in criminal activities, and little history of property or drug offences. It is also not characterised by early alcohol or substance abuse, educational difficulties, or mental health problems (Stefurak, Calhoun, 2007; Brennan et al., 2008; Simpson et al., 2009).
2. *Women who have experienced victimisation.* This type, found in both quantitative and qualitative studies, **are** characterised by early alcohol and drug abuse, physical and/or psychological abuse leading to social disengagement, mistrust, hostility, depression, substance abuse and a pathway towards crime (Aalsma and Lapsley, 2001; Brennan, 2008; Salisbury and Van Voorhis (2009).
 3. *Chronic offender.* This type of offender is characterised by repetitive criminal behaviour reflecting complex problems: childhood physical and/or sexual abuse, behavioural problems, family and school difficulties, criminal behaviour in adolescence, low levels of self-control, a tendency towards aggression, and repeated offending (Moffitt, 1993; Brennan, 2008). This type corresponds to the trajectory of the *Suffering and Harmful Life* proposed in Daly's classification: difficult childhood and adolescent experiences become an obstacle to the development of socially acceptable behaviour.
 4. *A woman belonging to a marginalised group.* This type includes poor, uneducated, **low** work-skilled, marginalised women (Chesney-Lind, 1989; Richie, 2001; Holtfreter et al. 2004; Salisbury and Van Voorhis, 2009). Their criminal behaviour is rooted in disorganised families, inadequate upbringing, and socialisation in various subcultural groups (Felice and Offord, 1972; Widom, 1978).

The analysis of the women's stories revealed that the life trajectory of the *Ordinary Woman or the Accidental Offender* is characteristic of 10 informants, the *Victimised, Socially Alienated and Depressed* category is shared by 6 women, the *Trajectory of the Chronic Offender* is reflected in the life histories of 5 women, and the trajectories of the lives of 4 women are in the direction of *belonging to a Marginalised group*.

Aiming to fulfil another research objective - to determine the image of a woman who has committed a crime as constructed in the Lithuanian media - a quantitative and qualitative analysis of the content of the publications of the online news portal DELFI was carried out, covering the period 2000-2020.

DELFI.lt, one of the most popular and longest-running news portals in Lithuania, was chosen for the analysis of publications. According to the website traffic data provided by the internet research company Gemius, DELFI.lt news is read by over one million real users per month.

In order to assess the presentation of crime news where the accused or suspect is a woman, a content analysis was carried out. The analysis was carried out with the following *objectives*:

1. to identify the most frequent news stories about women's criminal offences,
2. to indicate which images of women criminals dominate the crime news.

Publications selected for analysis from the *Crime* section. As the search engine installed on the portal did not give the desired results, the selection of publications was carried out by manually searching the news archive for publications relevant to the study. For the selected period - 2000 to 2020 - 3 945 publications were selected (820 780 words in total).

In terms of the publications analysed, the news portal DELFI focused mainly on reporting on crimes and criminal offences against property, property rights and property interests (22.1%) and crimes against human health (17%). This thematic distribution of crime news is directly proportional to the crime statistics, as women are most often suspected or accused of these offences. However, the third most popular news topic is murder (15.6%), although the number of these crimes is relatively low, ranging from 43 (2004) to 11 (2019) per year. The fourth most frequent news items are crimes and criminal offences related to road safety (10.3%), followed by crimes and criminal offences related to the possession of narcotic drugs or psychotropic, poisonous or potent substances (8.1%) and crimes and criminal offences against children and the family (7.3%). Meanwhile, 19.6% of the reports were classified under the category of *Other* (crimes and criminal offences against human freedom, freedom and integrity of sexual decision, social rights of the individual, economic and business order and financial system, crimes against honour and dignity, crimes against privacy, etc.), which are not detailed in the study, as they are not very numerous in comparison with other categories.

In order to find out what kind of image of a criminal woman is created in the media, 128 news portal publications (see Annex 3) published between 2000 and 2020 were selected for further qualitative analysis. The average length of a single publication analysed was 495 words.

The qualitative analysis of the publications revealed that the most prominent images of women who have committed crimes are: *a woman cheater*, who seeks material gain by deceiving acquaintances who have trusted her and strangers who have accidentally fallen into her trap; *the mother* is portrayed as *violent, drunken, irresponsible, lacking social skills, poor and life-taking*; in these publications, the woman's behaviour is contrasted with the stereotype of the motherly and caring mother; the fragile *female partner* is often portrayed as a *violent and abusive* person who *abuses alcohol*.

Discussion

Only a small proportion of the public has direct contact with women who have committed crimes or are serving sentences. Nevertheless, many have a fairly clear vision of what they look like, what qualities they have or what punishment they deserve. This image does not **appear from** nowhere, but is shaped by the information provided by the media, which we use to paint a picture of the woman who has committed crimes. Powerful, twisted, dangerous, unpredictable, unreliable, unpredictable, unwomanly or unmotherly are just some of the traits attributed to such a woman in that image.

However, once you become part of the prison community, the attitude changes. Ironically, in this respect, the prison does not restrict, but expands the horizons of the other's knowledge. As you get to know each other, you realise that the greatest difference lies in the complex life stories of pain, heartache, sadness, unlove and other negative feelings and experiences. Most of the time, we hear, see or listen to these stories - as macabre as it may sound - for entertainment purposes: in the form of films, series or books. **Rarely** do we think about what it means to be the main performer of such a role imposed by the circumstances of life.

Women prisoners are one of the most vulnerable groups in society, entering the prison system with a range of interrelated health and social problems, often influenced by alcohol or substance dependence (Edwards et al, 2022). Alcohol or substance use is chosen as a particular survival strategy by many female offenders. More than half of the women in the study said they had a current addiction problem. Most of them could be characterised as socially functioning alcohol or drug users: when intoxicated, they would take care of their children, their homes, go to work, attend events or go to public institutions to take care of business. Intoxication became such a natural state that, on the rare days of sobriety, they were unrecognised by their relatives, and their behaviour seemed unusual, strange and unnatural.

There is also a significant correlation between women's criminal behaviour and substance use: women who use drugs are more likely to commit crime, and the reason for this is to obtain money to satisfy their addiction (Merlo and Pollock 1995; Moe 2006). Once in prison, the problem of addiction remains very acute and is dealt with in several ways: methadone treatment and/or group or individual therapy. The methadone programme is in high demand and, paradoxically, as the women in the study testified, very accessible even for women without addiction. In this case, methadone becomes a legal way to get high, rather than an addiction management aid.

Group therapies for women with addiction problems are usually initiated by religious organisations, and regular meetings are also organised by Alcoholics Anonymous. The women interviewed did not know much about the latter, but the various activities organised by the church are seen in two ways: some women say that they are finding themselves in a relationship with God, especially those with long prison sentences. Others, especially women without addictions, are sceptical about religious motives and avoid such activities, even though the choice of activities is very limited.

Almost all of the convicted women emphasise the need for qualified psychological support, expressing regret that there are not enough such professionals. At the time of the survey (summer 2023), there was only one psychologist working in the women's prison. At that time, there were over two hundred prisoners. It is true that social workers also provide various activities for inmates, but they are no substitute for individual psychological therapy.

As already mentioned, traumatic childhood experiences and violent couple relationships are also common in the stories of women offenders (Chesney-Lind, 1997): when the home is not a safe and comfortable place to be, girls flee to escape physical violence and/or sexual abuse. In such circumstances, prostitution, property crime and drug use become a way of life. Finally, addiction, violence, economic vulnerability, imprisonment and broken social relationships often lead to homelessness, which becomes a serious obstacle to returning to a normal life or to trying to build one. Some women said they did not even know what a *normal* life was, or saw it as boring and unattractive.

Research on women offenders reveals another key gender difference: relationships are much more important to them than to men, and involvement in crime is often encouraged by people close to or dear to them (Chesney-Lind 1997; Owen 1998). The importance of relationships was emphasised by a larger proportion of the participants, especially the need for a romantic relationship. This is also reflected in the women's relationship statuses: the majority of the women in the study reported having had or are having relationships with men who are not alienated by the experience of imprisonment, and it can be noted that some women are characterised by dynamic partner turnover.

"The most important thing is to have something to look forward to " is a paraphrase shared by all the women in the study: whether it is a date with an incarcerated lover, a chance to see family or at least hear voices they miss on a video call, a favourite activity, the start of the school year, or the approaching release day. But the saddest part is that not everyone is looking forward to the last one - the day of release. For freedom is also about the unknown, the need to make your own decisions, to rebuild relationships, to figure out your

schedule, to find a livelihood. Sometimes freedom is also the need to face the realisation that during your years in prison you have become a stranger not only to yourself, but also to your family, parents and friends. It is even more difficult when this realisation is accompanied by a stereotyped portrait of a woman who has committed a crime. Even if others have no idea what you have been through in the past, it is a time-consuming and time-consuming process to get rid of the feeling that you are different and to silence the inner voice that reminds you of past mistakes.

The qualitative approach used to study women's life trajectories has enabled us to hear women's stories and to gain insight into the context of their lives, but it is also clear that the method chosen has limitations. The generally small and non-randomised sample sizes of qualitative studies - this one is no exception - mean that findings are not easily generalisable to larger populations, and the focus on in-depth understanding of specific cases or contexts limits the ability to apply the results widely. However, women's experiences would be difficult to uncover in a quantitative approach, and some of the trends that this study has been able to pick up on are also evident in the work of quantitative researchers on related topics.

The author believes that it would be useful to continue research on the influence of the media, analysing the impact of different media coverage on women offenders, how it affects public perception, possibly also influencing judicial decisions, and how professional and political discourse shapes public discourse. Not only does a woman suspected or accused of a crime receive more intense media attention, but she is also more stigmatised for behaving in a way that contradicts gendered social norms. It has been observed that the media, especially in retelling the stories of women who have committed crimes, emphasise their deviation from traditional gender roles, thus marginalising the complexity of women's situations and stigmatising them, and creating a subjective image of the perpetrator. How this image is received by women themselves, what stereotypes the mass media stereotypes after a sentence, and how this influences everyday decision-making are potential topics for further research on women offenders and the media.

Conclusions

The female offender has long been portrayed as an *anomaly*. This is not only due to the fact of the crime itself, but also to the stereotype of femininity that has been trampled upon by the criminal act: women are supposedly inherently non-criminal, gentle, caring and nurturing, and any behaviour that deviates from this vision is therefore outside the realms of normality. Early attempts to explain women's crimes were based on biological and

psychological theories: scientists tried to prove that women's crimes were linked to hormonal imbalances, reproductive health, emotional states or certain personality traits. The stereotypical image of the woman as the guardian of the home, which has persisted to the present day, has also played a significant role in defining the role of women in society. This stereotype underpins some of the criminological theories of the 20th century.

The analysis of women's criminal behaviour began to change substantially in the 1960s and 1970s. The feminist movement led science to turn its attention to women. Feminist criminology, which originated in a critique of traditional or, according to feminists, masculine criminology, stressed the importance of the study of women's crimes and called for a move away from stereotypes attributed to the female sex. Feminist criminology pointed to gender as a key factor in shaping criminal behaviour and social control, and encouraged the use of research methods that would enable not only those in positions of power to speak out, but also the voices of a significant minority.

By challenging the myth that the causes and contexts of male and female crime are sufficiently similar that theories explaining criminal behaviour can be treated universally, feminist criminology has led to an active scholarly interest in women's life stories. Life course criminology has been gaining popularity over the last three decades and has been successfully used by feminist scholars to analyse women's life experiences, in the context of which the relevance of childhood and adolescent experiences to criminal behaviour has become clear. Research focusing on the determinants of women's criminal behaviour shows that the childhood and adolescence of many female offenders is characterised by complex experiences such as physical, psychological and/or sexual abuse, disorganised home environments, poverty, early addictions to alcohol and/or narcotic substances. The trajectory of criminal behaviour is as follows: childhood trauma, violence and abuse lead to running away from home, although the search for a safer environment, for understanding, and kind and caring people often leads to addictions and a life of crime. Negative childhood experiences often have a direct impact on education and thus on career prospects.

An empirical study carried out in the Panevėžys Women's Prison allowed us to classify women's stories according to the following categories: *ordinary woman* or *accidental offender*, *victimised woman*, *chronic offender* and *marginalised group*. The stories of the women categorised as "*ordinary woman*" or "*accidental perpetrator*" are the most surprising in their unpredictability: although they all share traumatic relationships, loss of loved ones and other difficult experiences, for a long time there was no hint of a possible criminal act in their life stories, and the fact of the crime was a

surprise to them and to their families. In contrast, women whose stories are associated with the categories of *victimised* and *chronic offender* have had a difficult childhood and adolescence, have experienced multiple forms of violence, and, in search of a brighter experience, have started an early life of independence, often accompanied by alcohol and drug abuse. The experiences of *marginalised* women are also characterised by early adulthood. These women have children in their teens and are usually mothers of many children, so that education is crowded out by childcare and domestic life. And low literacy levels and lack of work skills become a serious obstacle to securing a legal and stable source of income. Persistent lack of money, limited employment opportunities, difficult access to social services - these and other similar components of the feminisation of poverty have a significant impact on women's criminal behaviour. For some women, involvement in criminal activities may be episodic, linked to specific life events or circumstances. For others, especially those who have had difficult childhood experiences, criminal behaviour can be a lifelong trait.

Although female criminality has long been outside the purview of researchers, female crime has always been a very attractive topic for news headlines. The crime news genre, which flourished in the 20th century, is still one of the most sought-after today. Crime news is a popular media genre, and when the criminal suspect or accused is a woman, it attracts even more audience attention. While some of the crime news topics mirror the offences that dominate the official statistics, it can be noted that the media focuses on violent crime, with a particular emphasis on homicide. The latter are relatively rare in Lithuania, and it is even rarer for a woman to be suspected or accused of taking her own life, but murder is one of the most intensively and extensively covered crimes.

A qualitative analysis of the content of the selected publications helped to identify the following images of women: *a woman who is a deceiver*, exploiting people's trust for personal economic gain; *a woman who is a mother*, who disregards the expectations of motherhood; *violent, drunken, irresponsible, lacking social skills, poor*, and, in the most extreme cases, *taking her own life*; and *a woman who is also a partner*, most often portrayed as a woman *with a violent and abusive personality* and a *woman who is an alcoholic*. It can be noted that most of the stories of women offenders that receive widespread media coverage are similar in the following respects: they are either living in extremely poor economic and social conditions or have addictions that influence them to make poor decisions.

PADĖKA

Doktorantūros studijos, kaip ir – mano subjektyvia nuomone – visa akademinė veikla, reikalauja dviejų esminių dalykų – įkvėpimo ir daug daug darbo. Už įkvėpimą, savalaikius padaršimus, akademinį horizontų praplėtimą ir moralinį palaikymą esu ir visada būsiu dėkinga disertacijos vadovui, akademiniam švyturiui profesoriui Aleksandriui Dobryninui.

Taip pat labai dėkinga jaučiuosi ir VU Filosofijos fakulteto Kriminologijos katedros kolegoms, padėjusiems naudingais patarimais, akademinėmis įžvalgomis ir palaikiusiems geru žodžiu. Didelė laimė būti tokio kolektyvo dalimi.

Atlikdama tyrimą Panevėžio moterų kalėjime susipažinau su atsidavusiomis, kūrybingomis, plačios širdies socialinėmis darbuotojomis. Jų idėjos ir moterų įkalinimo problematikos matymas buvo labai vertingi gilinantis į moterų baudymo ypatumus. Ir, žinoma, labai dėkinga esu Panevėžio moterų kalėjime sutiktoms moterims, sutikusioms atverti širdis ir savo gyvenimo istorijų puslapius.

O už galimybę atsiduoti moksliniam darbui nuoširdų AČIŲ tariau savo šeimai: fantastiškai puikiai mamytei, ypatingai kantriam vyrui ir „*mamai reikia dirbti*“ toleravusiems vaikams. Be jūsų supratingo pasišventimo vargu, ar šis tekstas kada nors būtų išvydęs dienos šviesą.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Gaičevskytė-Savickė, R. (2024) „Nusikaltusių moterų istorijos: sudėtingi keliai kalėjimo link“, *Kriminologijos studijos*, 11, pp. 124–140. doi:10.15388/CrimLithuan.2023.11.5.
2. Gaičevskytė-Savickė, R. (2022) „Moters nusikaltėlės įvaizdis medijose: tarp realybės ir konstrukto“, *Kriminologijos studijos*, 9, pp. 129–150. doi:10.15388/CrimLithuan.2021.9.5.

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 15 egz.